तु वृत्तौ अक० हिंसायां पूर्त्तौ च सक० अदा० पर० अनिट्। तौति तवीति। अतौषीत्।

तु अव्य० तुद--मित० डु। समुच्चये, अवधारणे नियोगे, प्रशंसायाम्, विनिग्रहे, उक्ताशङ्कानिवृत्तौ, पादपूरणे च।

तुगा(ङ्गा) स्त्री० तुज-तुन्ज वा घञ्। वंशरोचनायाम्।

तुङ्ग पु० तुन्ज-घञ्। पर्व्वते, पुन्नागवृक्षे, नारिकेले, ज्योतिषोक्तेषु सूर्य्यादीनाम् अंशविशेषोपलक्षितमेषादिषु राशिषु च। उन्नतायुक्ते उच्चे प्रधाने च त्रि०। किञ्जल्के न०।

तुङ्गभद्र पु० मदोत्कटे हस्तिनि। दक्षिणदेशस्थे नदीभेदे स्त्री०

तुङ्गिनी स्त्री० तुन्ज-घिणुन् जस्य गः। महाशतावर्य्याम्।

तुच्छ न० तुद-सम्प०क्विप् तुदा व्यथया छ्यति छो-क। पुलाके शस्यशून्ये धान्ये (तुष)। हीने, अल्पे शून्ये च त्रि०।

तुच्छद्रु पु० कर्म्म०। एरण्डवृक्षे तस्य निःसारत्वात् तुच्छत्वम्।

तुच्छधान्यक न० कर्म्म०। पुलाके (भुसी)।

तुज दीप्तौ चु०उभ०अक०सेट् इदित्। तुञ्जयति-ते अतुतुञ्जत्-त

तुज प्राणे बले च भ्वा०पर०अक०सेट् इदित्। तुञ्जति अतुञ्जीत्

तुज हिंसे भ्वा० पर० सक० सेट्। तोजति अतोजीत्।

तुट कलहे तु०कु०पर०अक०सेट्। तुटति अतुटीत् तुतोट।

तुड भेदे तु०कु०पर०सक०सेट्। तुडति अतुडीत् तुतोड।

तुड निष्पीडने भ्वा०आ०सक०सेट् इदित्। तुण्डते अतुण्डिष्ट

तुड द्विधाकरणे भ्वा० पर० सक० सेट्। तोडति अतोडीत् अतुतोडत्-त।

तुड्ड अनादरे भ्वा०पर०सक०सेट्। तुड्डति अतुड्डीत्।

तुण कुटिलीकरणे तु०पर०सक० सेट्। तुणति अतोणीत्।

तुणि पु० तुण-इन्। तुन्नवृक्षे (तुन्द)

तुण्ड न० तुडि-तोडने अच्। मुखे।

तुण्ड(ण्डि)**केरी** स्त्री० प्रशस्तं तुण्डं(ण्डि) कन् तद्-ईरयति ईर्त्ते वा ईर-अण्। कार्पास्याम् तस्याः फलमुखविदारे हि विस्तीर्णसूत्राङ्ककार्पासोत्पत्तेः। विम्बिकायाम् (तेलाकुचा) तस्याः फलेन हि मुखाङ्कोष्ठसादृश्यदानात्। स्वार्थे कन् ह्रस्वः। तुण्ड(ण्डि)केरिकाप्यत्र।

तुण्ड(ण्डि)**केशी** स्त्री० तुण्डे गण्डौ)मुखे कायति कै-क तुण्ड(ण्डि)कः ओष्ठः तत्र ईष्टे तत्तुल्यशोभाधारणात् ईश-अच् गौरा० ङीष्। विम्बिकायाम् (तेलकुचा)।

तुण्डि पु०तुण्ड-इन्। मुखे, चञ्चौ च। विम्बिकायां, वन्दायां, नाभौ च स्त्री०वा ङीप्। स्वार्थे कन् उभयत्र। [(भुंड़ियुक्ते)

तुण्डिभ(ल) त्रि० तुण्डि+वलि० भ सिध्मा० लच् वा। तुन्दिले

तुत्थ स्तुतौ अद०चु०उभ०सक० सेट्। तुत्थयति-ते अतुतुत्थत्-त।

तुत्थ पु० तुद-थक्। अग्नौ। तुत्थ-अच्। (तुंते) अञ्जनभेदे न०। नील्याम्, सूक्ष्मैलायाञ्च स्त्री०। स्वार्थे कन् अत्रैव।

तुत्थाञ्जन न०कर्म्म०। अञ्जनभेदे (तुंते)। तद्वर्णत्वात् मयूरकण्ठे

तुद व्यथने तुदा०उभ०सक०अनिट्। तुदति-ते अतौत्सीत् अतुत्त

तुन्द न० तुण-अदने बाह्लादि० नि०। उदरे कुक्षौ।

तुन्दकूपी स्त्री० ह्रस्वः कूपः कूपी तुन्दस्य कूपीव। नाभौ। स्वार्थे कन्। तुन्दकूपिकाप्यत्र (

तुन्दमृज त्रि०तुन्दमुदरं मार्ष्टि मृज-क। अलसे, मन्दे च।

तुन्दि पु० तुद-इन् नि०। गन्धर्व्वभेदे,उदरे च। नाभौ स्त्री० वा ङीप्। स्वार्थे कन् अत्रार्थे।

तुन्दिक त्रि० तुन्दमतिशयितमस्त्यस्य ठन्। वृहत्कुक्षौ। [कुक्षौ च

तुन्दिभ(ल) त्रि० तुन्दि-अस्त्यर्थे भ लच् वा। वृहन्नाभौ-वृहत्-

तुन्दिलफला स्त्री०तुन्दिलं वृहत्फलमस्याः। त्रपुष्याम्(शशा)

तुन्न पु०तुद-क्त। (तुंद) वृक्षे। व्यथिते, छिन्ने च त्रि०। स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे। [जीविनि (दरजी)।

तुन्नवाय पु० तुन्नं छिन्नं वयति वे-अण्। सौचिके सूच्या-

तुन्प वधे सक० पर०सेट्। तुम्पति अतुम्पीत्। [अतुम्पीत्।

तुन्प वधे सक० क्लेशे अक० तु० पर० सेट्। तुपति-तुम्पति

तुन्फ वधे भ्वा० पर० सक० सेट्। तुम्फति अतुम्फीत्।

तुन्फ वधे सक० क्लेशे अक०तुदा० पर० सेट्। गुफति तुम्फति अतुम्फीत्।

तुप वधे भ्वा० पर० सक० सेट्। तोपति अतोपीत्।

तुप वधे सक० क्लेशे अक०तु०सु०पर० सेट्। तुम्पति अतोपीत्

तुप अर्द्दने चुरा० उभ० सक० सेट्। तुम्पयति ते अतुतुम्पत्-त

तुफ वधे सक०क्लेशे अक०तु०सु०पर०सेट्। तुम्फति अतोफीत्।

तुफ वधे भ्वा०पर०सक००सेट्। तोफति अतोफीत्।

तुब अर्द्दने वा चुरा० उभ०सक० पक्षे भ्वा० पर०सेट् इदित्। तुम्बयति-ते तुम्बति अतुतुम्बत्-त अतुम्बीत्।

तुभ हिंसे भ्वा० आत्म० लुङि उभ०सक० सेट्। तोभते। अतुभत् अतोभिष्ट। [अतोभीत्

तुभ हिंसे दिवा० क्र्या० च पर० सक० सेट्। तुभ्यति तुभ्नाति

तुमुल पु० सौ० तु-मुलक्। कलिद्रुमे (वयड़ा) व्याकुले युद्धे च। सङ्कुले-युद्धे न०।

तुम्ब पु०तुम्बति रुचिं तुबि—अर्द्दने अच्। अलाबाम् तुबि इन् वा ङीप् तुम्बीत्यप्यत्र, वृहत्फलायाम्, आमलक्यां, गवि च स्त्री०। [गौ० ङीष्। तुम्बुरीत्यप्यत्र स्त्री०।

तुम्बुरु पु० तुबि-उरुच्। गन्धर्व्वभेदे, धन्याके च। उरन्

तुर वेगे जु०पर०अक०सेट्। तुतोर्त्ति अतोरीत्। [दर्शनात्

तुर न० तुर-क । तूर्णे शीघ्रे । वेगे स्त्रीत्वमपि तुराषाडिति-
तुरग पु० तुरेण वेगेन गच्छति गम-ड । घोटके, चित्ते च ।
तुरगस्कन्ध पु० तुरग+समूहे स्कन्धच् । अश्वसमूहे । ६त० ।
अश्वस्कन्धे । [अश्वगन्धायाम् ।
तुरगी स्त्री० तुरगस्तु रगगन्धोऽस्त्यस्याः अच् गौरा० ङीष् ।
तुरङ्ग पु० तुरेण गच्छति गम-खच् मुम् वा डिच्च । घोटके, चित्ते
डित्त्वाभावे तुरङ्गमोऽप्यत्र ।
तुरि(री) स्त्री० तुर-इन् वा ङीप् । तन्त्रवायस्य काष्ठादिनि-
र्म्मिते वयनसाधने (माकु) तद्भटचातुरीतुरीति' नैषधम् ।
तुरीय त्रि० चतुर+पूरणे तीय नि० । चतुर्थे वेदान्तोक्ते
शुद्धे निर्गुणे ब्रह्मणि ।
तुरीयवर्ण पु० कर्म्म० । शूद्रे । [दयोऽप्यत्र ।
तुरङ्गवदन पु० तुरङ्गस्येव वदनमस्य । किन्नरे, तुरङ्गवक्त्रा-
तुरङ्गारि पु० ६त० । करवीरे वृक्षे, महिषे च ।
तुरासाह् पु० तुरां वेगं सहते तुरं वेगवन्तम् आसाहयते अभि
भवति वा क्विप् उत्वपक्षे षत्वम् । इन्द्रे ।
तुरुष्क पु० तुर-उषिक् स्वार्थे कन् इणुसोरिति षत्वम् ।
गन्धद्रव्यभेदे (शिलारस) ।
तुर्य्य त्रि० चतुर्णां पूरणः यत् नि० । चतुर्थे ।
तुर्व्व हिंसे भ्वा०पर०सक०सेट् । तूर्व्वति अतूर्व्वीत् । तूर्त्तः ।
तुर्वसु पु० ययातिनृपतिपुत्रभेदे ।
तुल उन्माने वा चुरा०उभ०पक्षे भ्वा०पर०सक०सेट् । तोलयति
ते तोलति अतूतुलत् त । तुलयति तु तुलाशब्दात् णिच्
तुलसी स्त्री० तुलामस्यति अस-अण् शक० । "यस्या देवि ! तुला
नास्ति विश्वेषु चाखिलेषु च । तुलसी तेन सा ख्याते" त्युक्ते
स्वनामख्याते वृक्षे ।
तुला स्त्री० तुल-भिदा०अङ् । सादृश्ये, माने, गृहाणां दारु-
बन्धकाष्ठे, पलशते, भाण्डे, मेषावधितः सप्तमे राशौ, तोलन
दण्डे, दिव्यप्रमाणरूपे 'विषवर्जं ब्राह्मणस्य सर्व्वेषान्तु
तुला स्मृते'ति नारदोक्ते परीक्षाभेदे च ।
तुलाकोटि(टी) स्त्री० तुलया तुलां वा कोडयति कुट-परि-
तापे-इ वा ङीप् । नूपुरे, तुलाकोटिक्वाणैरित्युद्भटः ।
तुलाधर त्रि० तुलाया मानदण्डस्य धरः धृ-अच् । वणि-
जके, तुलाराशौ, तुलादण्डधारके-गुणे च ।
तुलापुरुष पु० षोड़शमहादानान्तर्गते दानभेदे विस्तरस्तु
मत्कृततुलादानादिपद्धतौ । [तुलादण्डे
तुलामान न० तुलार्थं तोलनार्थं मानं मीयतेऽनेन मा-ल्युट् ।
तुलाबीज न० तुलायाः बीजं मूलम् । गुञ्जायाम् तदारभ्यैव हि
मानं शास्त्रे दर्शितं यथा 'दशार्द्धपूञ्जं' प्रवदन्ति माषमिति ।
तुलित त्रि० तुला+तत्करोति णिच्-कर्म्मणि क्त । परिमिते
सदृशीकृते ।
तुल्य त्रि० तुलया सम्मितं यत् । सदृशे । [भिरेकत्र पाने
तुल्यपान न० तुल्येन सजातीयेन सह पानम् । सजातीयैर्बहु
तुल्ययोगिता स्त्री० अलङ्कारोक्ते अर्थालङ्कारभेदे ।
तुवर पु० तरति हिनस्ति रोगान् सौ० तृ-ष्वरच् नि० गुणा-
भावः । धान्यभेदे, कषायरसे च तद्वति त्रि० । आढक्याम्
सौराष्ट्रमृत्तिकायाञ्च स्त्री० । षित्त्वात् ङीष् । स्वार्थे कन्
तुवरिकाप्यत्रैव । [रक्तचक्रमर्द्दने
तुवरीशिम्ब पु० तुवर्य्या आढक्या इव शिम्बा यस्य ।
तुष तोषे दिवा०पर०अक०अनिट् । तुष्यति अतुषत् ।
तुष पु० तुष-क । विभीतकवृक्षे (वयडा) धान्यत्वचि स्वनाम-
ख्याते द्रव्ये च ।
तुषानल पु० तुषस्यानलः । तुषजाते अग्नौ । [तद्वति त्रि० ।
तुषार पु० अन्तर्भूतण्यर्थे तुष-आरक् । हिमे, कर्पूरे, शीते च
तुषित पु० तुष-कितच् । 'तोषः प्रतोषः सन्तोषो भद्रः शान्ति
रिभस्पतिः । इध्मः कविर्विभुः स्वाह्न सुदेवो रोचनो
द्विषट् । तुषिता नाम ते देवा आसन् स्वायम्भुवोऽन्तरे' इत्यु-
क्तेषु द्वादशसंख्येषु मतान्तरे षट्त्रिंशत्संख्यकेषु गणदेवेषु ।
तुष्टि स्त्री० तुष-क्तिन् । सन्तोषे 'अकृतार्थस्य लोकस्य कृतार्थोऽ
स्मीति या मति"रित्युक्तायां बुद्धौ तुष्टिर्नवधेति साङ्ख्योक्तासु
आध्यात्मिकवाह्यभेदेन नवभेदासु सिद्धिषु मातृकाभेदेषु च ।
तुस ध्वाने भ्वा०पर०सक०सेट् । तोसति अतोसीत् ।
तुह्न वधे भ्वा०पर०सक०सेट् । तोहति । अतुहत्-अतोहीत् ।
तुहिन न० तुह-इनन् । हिमे, चन्द्रतेजसि च ।
तुहिनांशु पु० तुहिनमंशवो यस्य । चन्द्रे । हिमांशुप्रभृतयोऽप्यत्र
तूड अनादरे भ्वा०पर०सक०सेट् । तूडयति अतूडीत् । णिच्
अतुतूडत् त ।
तूण सङ्कोचे अद०चु०उभ०सक०सेट् । तूणयति ते । अतुतूणत् त
तूण सङ्कोचे चु०उभ०सक०सेट् । तूणयति ते अतूतुणत् त ।
तूण पूरणे चु०आ०सक०सेट् । तूणयते, अतूतुणत् त ।
तूण(णी) पु०स्त्री० तूण-क स्त्रीत्वपक्षे गौ०ङीष् । वाणाधारे
स्वनामख्याते इषुधौ । तूण-इ वा ङीप् सङ्कोचे स्त्री० ।
तूणीर पु० तूणीं सङ्कोचं राति ददाति रा-क । तूणे, इषुधौ
तूर हिंसे, सक० वेगे अक० दिवा०आत्म० सेट् । तूर्य्यते अतूरिष्ट
तूर्ण न० त्वर-क्त ऊठ् तस्य नः । शीघ्रे, सत्वरे तद्वति त्रि० ।
तूर्य्य न० तूर-यत् । वाद्यभेदे ।

तूल पूरणे चुरा०आ०सक०सेट् । तूलयते अतूतुलत ।

तूल इयत्तापरिच्छेदे निष्काशने च भ्वा० पर० सक० सेट् । तूलति अतूलीत् ।

तूल पु०न०। तूल-क। कार्पासभेदे (तुला) "तूलराशिमिवानल" इति स्मृतिः । आकाशे, (तुंद) वृक्षभेदे च न०। कार्पास्यां स्त्री०। स्वार्थे कन् अत्रैव न०। [योटम्यत ।

तूलकार्मुक न०६त०। तूलस्फोटनार्थे धनुषि । तूलचापाद-

तूलनाली स्त्री० तूलनिर्म्मिता नाली । पिञ्जिकायाम् (पाइज) स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे । [(तुलार गाछ)

तूलपिचु पु० पिच-मर्द्दने कुन् तूलप्रधानः पिचुः । तूलवृक्षे

तूलवृक्ष पु० तूनसाधनं वृक्षः शाक०। शाल्मलिवृक्षे ।

तूलि(ली) स्त्री० तूल-इन् वा ङीप् । चित्रसाधने स्वनामख्याते पदार्थे ।

तूलिका स्त्री०तूल+अस्त्यर्थे ठन्। (तोषक) शय्योपकरणभेदे । तूलयति ण्वुल् । चित्रसाधने(तूली)द्रव्ये "उन्मीलितं तूलिकयेव चित्र"मिति कु० सुवर्णादेरावर्तनपरीक्षोपयोगिपदार्थे वीरणादिशलाकायाञ्च ।

तूलिनी स्त्री० तूल+इनि । शाल्मलिवृक्षे ।

तूलिफला स्त्री० तूलि तूलवत् फलं यस्याः । शाल्मलिवृक्षे ।

तूवर पु० तु-वर दीर्घश्च। कालेऽजातशृङ्गे गवि, अजातश्मश्रुके पुरुषे, कषायरसे च । तद्वति त्रि० । आढक्यां, सौराष्ट्रमृत्तिकायाञ्च स्त्री० ङीप् ।

तूष तुष्टौ भ्वा०पर०सक० सेट् । तूषति अतूषीत् ।

तूष्णींशील त्रि० तूष्णीं शीलं यस्य । मौनावलम्बिनि ।

तूष्णीक त्रि० तूष्णीं शीलं यस्य शीलेऽर्थे कन् मलोपश्च, मौनावलम्बिनि। [तूष्णीकामप्यत्र ।

तूष्णीम् अव्य० तूष-नीमु । मौने । अकच्प्रतिरूपे कामि।

तूस्त न०तुस-तन् दीर्घश्च । जटायां,संहतकेशेषु,धूलौ, सूक्ष्मे च

तृक्ष गतौ भ्वा०पर०सक०सेट्। तृक्षति अतृक्षीत्।

तृण भक्षे तना० उभ० सक० सेट् । तृणोति तर्णोति तृणुते-तर्णुते। अतर्णीत् अतर्णिष्ट । तर्णित्वा-तृण्ट्वा ।

तृण न० तृह नक् हलोपश्च । नडादौ, खटे (खड़)

तृणकाण्ड न० तृणानां समूहः दूर्वा० काण्डच् । तृणसमूहे

तृणकेतु पु० तृणेषु केतुरिव श्रेष्ठत्वात्। वंशवृक्षे, तालवृक्षे, असारत्वेन तृणद्रुमतृणध्वजावप्यत्र ।

तृणजाति स्त्री० तृणमेव जातिः । उलपादौ (खड़) ।

तृणद्रुम पु० तृणजातीया द्रुमा असारत्वात् शाक०। नारिकेले, ताले, गुवाके, ताल्यां, केतक्यां, खर्ज्जूरे, खर्ज्जूर्यांञ्च ।

तृणधान्य न० तृणमिव धान्यं अकृष्युत्पन्नत्वात् शाक०। नीवारे, श्यामाकादौ च ।

तृणराज पु०तृणेषु राजते राज-अच् ६त०टच् वा । तालवृक्षे

तृणवीज न०६त०। श्यामाके धान्ये ।

तृणसारा स्त्री० तृणमेव सारोऽस्याः । कदल्याम् तस्याः सर्व्वथाऽसारत्वात्तथात्वम् । [धारपत्रयुक्ते तृणभेदे

तृणेक्षु पु० तृणमिक्षुरिव तीक्ष्णधारत्वात् । वल्वजायाम् तीक्ष्ण-

तृणौकस् न०तृणनिर्म्मितमोकः। तृणनिर्म्मिते गृहे (खड़ेरघर)

तृणौषध न० तृणात्मकमौषधम् । एलवालुकाख्ये गन्धद्रव्ये

तृण्या स्त्री० तृणानां समूहः पाशा० य । तृणसमूहे ।

तृतीय त्रि० त्रयाणां पूरणः त्रि+तीय सम्प्रसारणञ्च । त्रयाणां पूरणे-येन त्रित्वसंख्या पूर्य्यते तस्मिन् पदार्थे ।

तृतीयप्रकृति स्त्री० स्त्रीपुंसावपेक्ष्य तृतीया प्रकृतिः प्रकारः। नपुंसके क्लीवे ।

तृतीया स्त्री० चन्द्रमण्डलस्य तृतीयकलायाः सूर्य्यमण्डल-प्रवेशनिर्गमान्यतररूपक्रियात्मिकायां तिथौ ।

तृतीयाकृत त्रि०तृतीयं कृतं त्रिगुणार्थे तृतीय+डाच्+कृ-क्त । त्रिवारकृष्टे क्षेत्रे।

तृद् अनादरे रु०उभ०सक० सेट् । तृणत्ति तृन्ते । अतर्द्दीत्-अतृदत् अतर्द्दिष्ट । तर्द्दित्वा-तृत्त्वा ।

तृन्प(म्प) प्रीणने तु०पर०सक०सेट्। तृपति तृम्पति अतृम्पीत्।

तृन्फ(म्फ) प्रीणने तु०प०सक०सेट्। तृफति तृम्फति अतृम्फीत्

तृन्ह हिंसे तु०प०सक०सेट् क्त्वावेट् । तृंहति अतृंहत् ।

तृप प्रीणने स्वा०पर०सक०सेट् । तृप्नोति अतर्पीत् ।

तृप सन्दीपने प्रीणने च वा चुरा०उभ० पक्षे भ्वा०पर०सक० सेट् । तर्पयति ते तर्पति अततर्पत् त अतीतृपत् त । अतर्पीत् । [अताप्सीत्-अतृपत् ।

तृप प्रीणने दि०पर०सक० वेट् । तृप्यति अतर्पीत्-अत्राप्सीत्-

तृप प्रीणने तु०मु०पर०सक०सेट् । तृम्पति अतर्पीत् ।

तृप्ति स्त्री० तृप-क्तिन् । अतिशयभक्षणेन भक्षणेच्छानिवृत्तौ ।

तृफ प्रीणने तु० पर०सक०सेट् । तृफति । अतर्फीत् ।

तृ(त्रि)फला स्त्री० त्रयाणां फलानां समाहारः वा सम्प्रसारणञ्च । हरितक्यामलकीवयस्यारूपफलत्रये ।

तृष तृष्णायां दिवा०पर०सक० सेट् । तृष्यति अतृषत् अतर्षीत्

तृष्(षा) स्त्री० तृष-क्विप्। भागुरिमते हलन्तत्वात् वा टाप्। तृष्णायां, खरपुत्राम्; लाङ्गलिकीवृक्षे च ।

तृषाभू स्त्री० ६त०। क्लोमनि हृदयस्थे स्थानभेदे ।

तृषित त्रि० तृषा जातास्य तार० इतच्। तृष्णान्विते ।

तृष्णाज् त्रि० तृष-नजिङ् । तृष्णायुक्ते लुब्धे च । [च ।

तृष्णा स्त्री० तृष-न किञ्च । पिपासायां, लोभे, अप्राप्ताभिलाषे

तृष्णाक्षय पु० तृष्णाया लोभस्य क्षयो यस्मात् ५ब० । शमे, 'तृष्णाक्षयसुखस्यैते नार्हन्ती'ति स्मृतिः ।

तृह हिंसे तु० पर० सक० वेट् । तृहति अतर्हीत् अतृक्षत् ।

तृह हिंसे वा चु० उ० पक्षे रुधा० पर० सक० वेट् । तर्हयति ते तृणेढि अततर्हत् त अतीतृहत् त अतर्हीत् अतृक्षत् ।

तॄ तरणे प्लवने अभिभवे च भ्वा० प० सक० सेट् । तरति अतारीत्

तेज निशाने पालने च भ्वा० पर० सक० सेट् । तेजति अतेजीत्

तेजःफल पु० तेजस्करं फलं यस्य । (तेजबल) वृक्षभेदे ।

तेजन पु० तेजयति शस्त्रमग्निं वा तिज-णिच्-ल्यु । वंशे मुञ्जे च । संज्ञायां कन् । शराभिधे तृणे, मूर्व्वायां, ज्योतिष्मत्याञ्च स्त्री० ङीप् ।

तेजपत्र न० तेज-अच् तेजं पत्रं यस्य । त्वचे (तेजपाता)

तेजवती स्त्री० तेजनं तेजः अस्त्यर्थे मतुप् मस्य वः । गजपिप्पल्याम् ।

तेजस् न० तिज-असुन् । उष्णस्पर्शवति अग्न्यादौ द्रव्यभेदे सांख्यमते शब्दस्पर्शतन्मात्रसहिताद्रूपतन्मात्रादुत्थिते भूते दीप्तौ, प्रभावे, पराक्रमे, वीर्य्ये, नवनीतोद्भवे-घृतादौ, तापके ज्योतिषि सूर्य्यादौ, शरीरकान्तौ, सुवर्णादौ-धातुद्रव्ये, मज्जनि, पित्ते, 'अधिक्षेपापमानादेः प्रयुक्तस्य परेण यत् प्राणात्ययेऽप्यसहनं तत्तेजः समुदाहृतमित्युक्ते अपमानादेरसहने 'तेजो निसर्गजं सत्वं वाजिनां स्फुरणं रज इत्युक्ते अश्वानां स्वाभाविके बले, चैतन्यात्मके परमज्योतिषि ब्रह्मणि, सांख्योक्ते सत्वगुणे च ।

तेजस्वती स्त्री० तेजस्+अस्त्यर्थे मतुप् मस्य वः । गजपिप्पल्याम्, चव्ये, (चइ) महाज्योतिष्मत्यां, वह्नेः पुर्य्यां, (तेजबल) वृक्षभेदे च ।

तेजस्विनी स्त्री० तेजस्+विनि । तेजोयुक्तायां स्त्रियां, ज्योतिष्मत्यां लतायाम् (तेजबल) तेजःफलायाञ्च ।

तेजीयस् त्रि० तेजस्विन्+अतिशायने ईयसुनि विनेर्लुक् । तेजोयुक्ते 'तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्व्वभुजो यथे'ति भागवतम् ।

तेजोमन्थ पु० तेजो मथ्नाति मन्थ-अण् । गणिकारिकायाम् ।

तेजोमय त्रि० तेजस्+प्रचुरार्थे मयट् । तेजःप्रचुरे तेजःप्रधाने ज्योतिर्म्मये च । स्त्रियां ङीप् । 'तेजोमयी वागि'ति श्रुतिः

तेजोमात्रा स्त्री० तेजसां सत्त्वगुणानां मात्रांऽशः । इन्द्रियेषु भूतानां सात्त्विकांशेभ्य एव तेषामुत्पत्तिः सांख्यसिद्धा ।

तेप कम्पे, च्युतौ च भ्वा० आ० अक० सेट् । तेपते अतेपिष्ट ।

तेम पु० तिम-घञ् । आर्द्रीभावे ।

तेमन न० तिम-ल्युट् । आर्द्रीकरणे । कर्मणि ल्युट् । व्यञ्जने ।

तेव क्रीड़ने भ्वा० आ० अक० सेट् । तेवते अतेविष्ट ।

तैजस न० तेजसोविकारः अण् । घृते, धातुद्रव्ये च । सांख्योक्ते सत्वगुणोत्पन्ने त्रि० ।

तैजसावर्त्तनी स्त्री० तैजसं धातुद्रव्यमावर्त्यतेऽत्र आ-वृत णिच्-आधारे ल्युट् ङीप् । मूषायाम् । (मुची) ।

तैतिल पु० गण्डकपशौ । ववादितश्चतुर्थे करणे न० ।

तैत्तिरीया स्त्री० तित्तिरिभ्योऽधिगता छण् । यजुर्वेदीयशाखाभेदे कृष्णयजुषि । याज्ञवल्क्येन हि गुरुतोऽधीत्य तेन सह विवादे मूर्तिमानेव यजुर्वेद उद्वान्तः तत्रत्यास्तान्ये तस्यान्तेवासिनस्तित्तिरिपक्षिरूपं धृत्वा तं भक्षितवन्तस्तेभ्यस्तित्तिररूपेभ्य एव विप्रेभ्यो या शाखा गृहीता सा तैत्तिरीया शाखेति पुराणादौ प्रसिद्धम् ।

तैत्तिरीयि(य)क त्रि० तैत्तिरीयां शाखां वेत्त्यधीते वा ठक् कन् वा । तैत्तिरीयशाखाध्यायिनि । [भेदयुक्ते ।

तैमिरिक न० तिमिरं नेत्ररोगभेदः अस्त्यस्य ठन् । नेत्ररोग-

तैर्थिक त्रि० तीर्थं दर्शनशास्त्रं कृतमनेन ठक् । शास्त्रकारे कपिलकणादादौ ।

तैल न० तिलस्य विकारः अण् । 'तिलादिस्निग्धवस्तूनां स्नेहस्तैलमुदाहृत'मित्युक्ते तिलसर्षपातसीप्रभृतीनां स्निग्धवस्तूनां स्नेहरूपे विकारे । (तेल) सिह्लके च (शिलारस) ।

तैलकार पु० तैलं करोति कृ-अण् (तेली) (कलु) इति प्रसिद्धे वर्णसङ्करे चाक्रिके तैलिनि । [च ।

तैलकिट्ट न० ६त० (काट) इति ख्याते तैलमले (खल) पिण्याके

तैलङ्ग पु० 'श्रीशैलं तु समारभ्य चोलेशान्मध्यभागतः तैलङ्गदेशो देवेशी'त्युक्ते देशे । तत्रस्थे जने ब० व० ।

तैलधान्य न० तैलोपयोगि धान्यं सतुषं शस्यम् । तिलातसी च तोरी (डी) च त्रिविधश्चापि सर्षपः । द्विधा राजी खसश्चैव वीजं कौसुम्भसम्भवम् । एतानि तैलधान्यानीत्युक्तेषु तिलादिषु । [पर्णवृक्षे ।

तैलपर्ण पु० तैलाक्तमिव पर्णं यस्य मध्यपदलोपि ब० । चन्द-

तैलपा स्त्री० तैलं पिबति पा-क । (तेलापोका) कीटभेदे ।

तैलपायिका स्त्री० पा-ण्वुल् ६त० । (तेलापोका) (आरसुला) कीटभेदे ।

तैलफला स्त्री० तैलं फले यस्याः । इङ्गुदीवृक्षे, विभीतके च ।

तैलभाविनी स्त्री० तैलं भावयति चु० भू-शुद्धौ णिनि ।

जातिपुष्पवृक्षे, तत्पुष्पेण वासितं हि गन्धतैलं भवति ।
तैलम्पाता स्त्री० तिलस्य पातोऽत्र अ नि० मुम् च् । स्वधा-
याम्, तदुपलक्षिते श्राद्धे च । [गन्धद्रव्यभेदे ।
तैलसाधन न० तैलं साधयत्यनेन सिध-णिच्-ल्युट् (काकला)
तैलीन त्रि०तिलानां भवनं क्षेत्रं स । तिलभवनयोग्ये क्षेत्रे ।
तैष पु० तिष्यनक्षत्रयुक्ता पौर्णमासी तैषी साऽस्मिन् मासे अण् ।
चान्द्रपौषमासे । [पौषस्य पौर्णमास्याम् ।
तैषी स्त्री० तिष्येण नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी अण् । चान्द्र-
तोक न० सौ० तु-क तस्य नेत्त्वम् । अपत्ये पुत्रे,दुहितरि च ।
तोटक न० द्वादशाक्षरपादके छन्दोभेदे । [अतुतोडत् ।
तोड अनादरे भ्वा०पर०सक०सेट् । तोडति अतोडीत् । णिच्
तोडी(री) स्त्री० तुड-अच् गौरा०ङीष् वा डस्य रः । स्वनाम
ख्याते तैलसाधने धान्यभेदे । [चालनदण्डे च ।
तोत्त्र न० तुद-ष्ट्रन् । गवादिताडनदण्डे (पाचुनि) गजादि-
तोदन न०तुद्यतेऽनेन ल्युट् । तुण्डे मुखे । भावे ल्युट् । व्यथायाम्
तोमर पु०न० तु-विच् तोर्गतो म्रियतेऽनेन मृ-अच् । हस्तक्षेप्ये
शल्याख्ये दण्डाकारेऽस्त्रभेदे (रायबांश) । [त्रे च ।
तोमरिका स्त्री० तोमर+संज्ञायां कन् । आढक्याम् । [नक्ष-
तोय न० सौ० तु विच् तवे पूर्त्त्यै याति या-क । जले पूर्व्वाषाढा
तोयकाम पु० तोयं कामयते कम-अण् । जलवेतसे । जला-
भिलाषुके त्रि० ।
तोयकृच्छ्र न० जलमात्रपानरूपे व्रतभेदे । [जलदातरि त्रि०
तोयद पु० तोयं ददाति दा+क । मेघे,मुस्तके च । घृते न०।
तोयधि पु० तोयानि धीयन्तेऽत्र धा-कि । समुद्रे तोयनिध्या
दयोऽप्यत्र । [लाङ्गल्याम् ।
तोयपिप्पली स्त्री० तोये पिप्पलीव । (कांचड़ा) शाकभेदे
तोयपुष्पी स्त्री० तोयेन बहुजलदानेन पुष्पाण्यस्याः । पाटला
वृक्षे । [ल्यु । कतके (निर्म्माल्य)
तोयप्रसादन पु० तोयं प्रसादयति फलयोगेन प्र+सद-णिच्-
तोयफला स्त्री० तोयप्रधानं फलं यस्याः । इर्व्वारौ कर्कटीभेदे
तोयवल्ली स्त्री० तोयसन्निहितस्थाने वल्ली । कारवेल्ले (उच्छे)
तोयसूचक पु०तोयं तोयवर्षं सूचयति रवेण सूच-ण्वुल् । भेके
तोरण पु०न० तुर-युच् । वहिर्द्वारे, स्तम्भोपरिस्थे सिंहाकारे
काष्ठे द्वारवाह्यभागे च । कन्धरायां न० ।
तोल पु० न० तुल-अच् । गुञ्जाशीतिपरिमाणे कर्षे । स्वार्थे कन्
ण्वुल् वा । तोलकमप्यत्र ।
तौर्य्य न० तूर्य्ये मुरजादौ वाद्ये भवम् अण् । मुरजादिध्वनौ ।
तौर्य्यत्रिक न०त्रयः परिमाणमस्य कन् तौर्य्योपलक्षितं त्रिकम् ।
नृत्यगीतवाद्येषु समुदितेषु 'वनेऽपि तौर्य्यत्रिकमि'ति नैषधम्
तौलिक पु० तूल्या जीवति ठक् । चित्रकरे ।
त्यज हानौ दाने च भ्वा०पर०सक०अनिट् । त्यजति अत्याक्षीत् ।
त्यद् त्रि० त्यज-अदि डिच्च । तच्छब्दार्थे 'योवा स्योवा भवाम्य
हमि'ति वेदयाम् ।
त्यागिन् त्रि० त्यज-घिणुन् । दातरि, शूरे, वर्ज्जनशीले,
कर्म्मफलत्यागिनि च 'यस्तु कर्म्मफलत्यागी स त्यागीत्यभि-
धीयते' इति गीता ।
त्रक गतौ भ्वा० आत्म० सक० सेट् । त्रकते अत्रकिष्ट ।
त्रख गतौ भ्वा० पर०सक०सेट् । त्रखति अत्रखीत् अत्राखीत्
त्रख गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् इदित् । त्रङ्खति अत्रङ्खीत् ।
त्रग गतौ भ्वा० पर०सक० सेट् इदित् । त्रङ्गति अत्रङ्गीत् ।
त्रद चेष्टायां भ्वा०पर०अक०सेट् इदित् । त्रन्दति अत्रन्दीत् ।
त्रप लज्जायां भ्वा०आ०अक० वेट् वा ष० । त्रपते अत्रपिष्ट
अत्रप्त । णिच् । त्रपयति त्रापयति । त्रपा
त्रपा स्त्री० त्रप-भावे अङ् । लज्जायाम् । अच् । कुलटायाम् ।
कुले कीर्त्तौ च । [सीसके,रङ्गे च ।
त्रपु न० अग्निं दृष्ट्वा त्रपते लज्जते इव लज्जया द्रवीभवति वा
त्रपुटी स्त्री० त्रप-उटङ् गौरा०ङीष् । सूक्ष्मैलायाम् ।
त्रपुष स्त्री० त्रपते क्विप् त्रप् उष-दाहे क क० । कर्कटीवृक्षे
गौरा० ङीष् । (क्षीरा) (शशा) ख्याते वृक्षे ।
त्रपुस् न० त्रप-उसि । रङ्गे ।
त्रय न०स्त्री० त्रयाणामवयवः त्रयोऽवयवा येषां वा अयच् ।
त्रित्वसंख्यायाम् 'ऋणत्रयमपाकृत्ये'ति मनुः । स्त्रीत्वपक्षे
ङीप् । 'असौ नरशिखित्रयी'ति माघः । त्रित्वसङ्ख्या-
विशिष्टे त्रि० स्त्रियां ङीप् । ऋगादिवेदत्रये, 'त्रयीव
नीताङ्गगुणेन विस्तर'मिति नैषधम् । ब्रह्मादिमूर्त्तित्रये,
पुरन्ध्याम्, सुमतौ, सोमराजीवृक्षे च ।
त्रयीधर्म्म पु० त्रय्या वेदत्रयेण विधीयमानो धर्म्मः शाक० ।
वैदिके धर्म्मे ज्योतिष्टोमादौ ।
त्रयोदशन् त्रि० त्रयश्च दश च, त्र्यधिका वा दश । त्र्यधिक
दशसङ्ख्यान्विते । तत्पूरणे तु डट् । त्रयोदशः त्रि० । चन्द्रस्य
त्रयोदशकलाक्रियारूपे तिथौ स्त्री० ङीप् ।
त्रस धृतौ ग्रहे निषेधे च चुरा०उभ० सक० सेट् । त्रसयति
ते अतित्रसत् त ।
त्रस भासे वा० चुरा०उभ० पक्षे भ्वा०पर०अक०सेट् इदित् ।
त्रंसयति ते त्रंसति अतत्रंसत् त अत्रंसीत् ।
त्रस भये वा दिवा० पक्षे भ्वा० फणा०पर०अक०सेट् । त्रसति

त्रस्यति अत्रसीत् अत्रासीत् त्रेसतुः तत्रसतुः ।

त्रस न० त्रस-भये घञर्थे क । वने । त्रस धृतौ अच् । जङ्गमे त्रि०

त्रसरेणु पु० त्रसः चलो रेणुः क० । 'जालान्तरगते भानौ सूक्ष्मं यद्दृश्यते रजः । प्रथमं तत्प्रमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते' इत्युक्ते गवाक्षान्तर्गतसूर्य्यकिरणेषु दोधूयमाने परमाणुषट्कात्मके द्व्यणुकत्रयात्मके रजसि ।

त्रस्त त्रि० त्रस-क्त । भीते चकिते । शीघ्रे न० ।

त्रस्नु त्रि० त्रस-क्नु । भीरौ त्रासशीले ।

त्रापुष त्रि० त्रपुणा निर्वृत्तम् अण् । रङ्गमये पात्रादौ ।

त्रायन्ती स्त्री० त्रै-सस० क्विप् त्रा अयति ऋा० इ-ई-वा शत् । (वला) ख्यातायाम् लतायाम् ।

त्रायमाणा स्त्री० त्रायते त्रै-शानच् । (बला) ख्यातायां लतायाम्

त्रि त्रि० ब०व० तॄ-ड्रि । त्रित्वसंख्याविशिष्टे । स्त्रियाम् तिस्रः देशाः । तिस्र इत्यादि ।

त्रिंश त्रि० त्रिंशत्+पूरणे डट् । त्रिंशत्पूरणे, त्रिंशत्तमे, 'त्रिंशांशकस्तथाराशेर्भाग' इत्यभिधीयते इति ज्योतिषम् ।

त्रिंशक त्रि० त्रिंशता क्रीतः वुन् । त्रिंशत्संख्यान्वितद्रव्येण क्रीते वस्तुनि । [यां, तत्संख्यान्विते च ।

त्रिंशत् स्त्री० त्रयोदशतः परिमाणमस्य नि० । त्रिदशकसङ्ख्या-

त्रिंशत्पत्र न० त्रिंशत्सङ्ख्यानि पत्राणि दलानि प्रतिपुष्पमस्य । कुमुदे ।

त्रिक न० त्रयाणां संघः कन् । त्रित्वसङ्ख्यायाम् पृष्ठवंशाधोभागे, कटिभागे, त्रिफलायाम् (हरितक्यामलकीवयस्याफलत्रये) त्रिकटुनि, (शुण्ठीपिप्पलीमरिचत्रये) । वातादिषु मिलितेषु च । त्रिषु कायति कै-क । गोक्षुरे वृक्षे पु० ।

त्रिककुद् पु० त्रीणि ककुदतुल्यानि शृङ्गाण्यस्य ककुदस्य अन्त्यलोपः । त्रिकूटाख्ये पर्व्वतभेदे । [गोक्षुरवृक्षे ।

त्रिकट पु० त्रीन् वातादिदोषान् कटति आवृणोति अच् ।

त्रिकटु न० त्रयाणां कटुरसानां समाहारः । मिलितेषु शुण्ठीपिप्पलीमरिचेषु । [वृक्षे, मत्स्यभेदे च (टेङ्गरा) ।

त्रिकण्ट पु० त्रयः कण्टाः कण्टका अस्य । गोक्षुरे, स्नुही-

त्रिकाल न० त्रयाणां कार्य्यकालभूतभविष्यत्कालानां समाहारः । भूतभविष्यद्वर्त्तमानकालत्रये प्रातर्मध्याह्नसायाह्नरूपकालत्रये च । 'त्रिकालं पूजयेद्देवीमिति तन्त्रम् ।

त्रिकालज्ञ पु० त्रिकालवर्त्तिपदार्थान् जानाति ज्ञा-क । सर्व्वज्ञे त्रिकालविदादयोऽप्यत्र । [पर्व्वते ।

त्रिकूट पु० त्रीणि कूटान्यस्य । लङ्कापुरसन्निहिते सुवेलाख्ये

त्रिकोण त्रि० त्रयः कोणायस्य । त्रिकोटियुक्ते पदार्थे, ज्योतिषोक्ते लग्नात् नवमपञ्चमस्थाने न० । 'त्रिकोणगान् गुरुः पश्यन्नि'ति ज्योतिषम् ।

त्रिकोणफल न० त्रिकोणं त्रिकोणाकारं फलम् । शृङ्गाटके (पानीफल) । [कन् तत्रैव ।

त्रिगर्त्त पु० सुशर्म्माख्यन्टपतेर्देशे । तद्देशस्थे जने ब०व० । स्वार्थे

त्रिगुण न० त्रयाणां गुणानां समाहारः । सांख्योक्ते प्रधाने । त्रिभिर्गुण्यते गुण-संख्याने घञ् । त्रिभिर्गुणिते त्रि० ।

त्रिगुणाकृत त्रि० त्रिगुणं कृत्वा कृष्टं डाच् कृ-क्त । त्रिधाहलेन कृष्टे क्षेत्रादौ ।

त्रिगुणात्मक न० त्रयो गुणाः सत्त्वादयआत्मा स्वरूपं यस्य कप् । सांख्यमतोक्ते प्रधाने, वेदान्तोक्ते अज्ञाने च ।

त्रिजटा स्त्री० रामायणप्रसिद्धे राक्षसीभेदे ।

त्रिणाचिकेत पु० त्रिः कृत्वो नाचिकेतोऽग्निश्चितो येन । अध्वर्य्युभेदे 'पञ्चाग्नयो ये च त्रिणाचिकेता' इति श्रुतिः

त्रिणे(ने)त्र पु० त्रीणि नेत्राण्यस्य । शिवे । पूर्व्वपदात् संज्ञायामिति णत्वे प्राप्ते गिरिनद्यादित्वात् वा णत्वमिति केचित् । क्षुभ्नादि० नेत्यन्ये ।

त्रितय न० त्रयाणामवयवः त्रयोऽवयवा येषाम् वा तयप् । त्रयशब्दार्थे त्रित्वसंख्यायाम् । त्रित्वसंख्यान्विते त्रि० ।

त्रिदण्ड न० त्रयाणां दण्डानां समाहारः । वाङ्मनःकायदण्डेषु, तथादण्डोपलक्षिते संन्यासाश्रमे च ।

त्रिदण्डिन् त्रि० त्रिदण्डमस्त्यस्य इनि । 'वाग्दण्डोऽथ मनोदण्डः कायदण्डस्तथैव च । यस्यैते निहिता बुद्धौ त्रिदण्डीति स उच्यते इति मनूक्ते संन्यासिभेदे ।

त्रिदला स्त्री० त्रीणि त्रीणि दलानि प्रतिपत्रं यस्याः । (गोयालिया) गोधापदीलतायाम् ।

त्रिदश पु० त्रिस्रो दशा जन्मसत्ताविनाशाख्या न तु वृद्धिपरिणामक्षया मर्त्त्यानामिव दशाः येषाम् । देवेषु । अथ वा त्र्यधिकाश्चिराद्वृत्ताश्च दश परिमाणमेषां डट् शाक० अधिकावृत्तशब्दलोपः एकस्यैव त्रिशब्दस्य तन्त्रतयोच्चारणात् उभयार्थपरत्वम् । त्रयस्त्रिंशन्मुख्यगणवति देवे यथा अर्का द्वादश, रुद्रा एकादश, वसवोऽष्टौ, विश्वे देवौ द्वाविति । अयमेव पक्षः श्रुत्यनुगुणः त्री च दश चेति छान्दोग्येऽभिहितात् त्र्यधिकावृत्तताद्योतनार्थं त्री चेति द्विवचनान्ततया निर्द्देशः ।

त्रिदशाधिप पु० ६त० । इन्द्रे ।

त्रिदशाध्यक्ष पु० त्रिरुक्तानां दशानां जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तीनां त्रिदशानां देवानां वाऽध्यक्षः । सर्व्वसाक्षिणि ब्रह्मणि, विष्णौ च

त्रिदशालय पु० ६त० । स्वर्गे । त्रिदशावासादयोऽप्यत्र ।

त्रिदिव पु० त्रयो ब्रह्मादयोदीव्यन्त्यत्र घञर्थे आधारे क, त्रिधा सत्त्वादिभेदेन दीव्यन्ति प्रकाशन्ते दिव-क वा । स्वर्गे, आकाशे, सुखे च न० ।

त्रिदिवेश पु० ६त० । देवे त्रिदिवौकसादयोऽप्यत्र ।

त्रिदोष पु० त्रयाणां वातपित्तश्लेष्मणां सन्निपातेन दोषः । वातादिसन्निपातजे विकारकारके रोगभेदे ।

त्रिधा अव्य० त्रि+प्रकारे धाच् । त्रिप्रकारे ।

त्रिधामन् पु० त्रीणि धामानि भूरादीनि स्थानानि, तेजांसि सत्वादीनि वा यस्य । शिवे, विष्णौ, अग्नौ च ।

त्रिधारक पु० त्रिषु भागेषु धारा यस्य कप् । गुण्डतृणे ।

त्रिधारस्नुही स्त्री० त्रिषु भागेषु धारा यस्याः कर्म० । (तेकांटासिजु) स्नुहीभेदे ।

त्रिनयन पु० त्रीणि नयनानि यस्य । क्षुभ्नादिषु पाठात् संज्ञायामपि न णत्वम् । शिवे । नेत्रत्रयवति त्रि० । दुर्गायाम् स्त्री० टाप् । त्रिनेत्रादयोऽप्यत्र तत्र वा णत्वमिति भेदः

त्रिनेत्रा स्त्री० त्रीणि नेत्राणीव यस्याः । वाराहीकन्दे ।

त्रिपताक न० तिस्रः पताका इव यत्र । पताकाकारत्रिलित्रयान्विते ललाटे, मध्यमानामिकासङ्कोचेनावशिष्टाङ्गुलित्रयोन्नतत्वेन त्रिपताकाकारितकरे पु० । 'त्रिपताकं करं कृत्वेत्यादि अलङ्कारे जनान्तिकशब्दनिर्वचने स्थितम् ।

त्रिपथगा स्त्री० त्रयाणां पथां समाहारः अच् समा० तेन गच्छति गम-ड । गङ्गायाम् ।

त्रिपदा स्त्री० त्रयः पादा अस्य पादस्य पाद्भावः टाबृचीति टापि भत्वात् पद्भावः । छन्दोभेदे ।

त्रिपदी स्त्री० त्रयः पादा अस्याः पादस्य पाद्भावे ङीपि पद्भावः । (गोयालिया) गोधापदीलतायाम् । छन्दोभेदे, हंसपद्यां, हस्तिगात्रबन्धे, तत्पादबन्धने, 'त्रिपदीच्छेदिनामपी'ति रघुः अर्घ्यादिपात्राधारे च (तेपाया) । स्वार्थे कन् ह्रस्वः त्रिपदिकाप्यत्र ।

त्रिपर्णी त्रीणि त्रीणि प्रतिपत्रं पर्णान्यस्याः । किंशुके । वनकार्पास्यां स्त्री० वा टाप् । ङीप् शालपर्ण्यां, पृश्निपर्णीभेदे च

त्रिपाद् पु० त्रयः पादा अस्य पाद्भावः । विष्णौ 'पादोऽस्य सर्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवी'ति श्रुतिः । ज्वरे च ।

त्रिपिबत् पु० त्रिभिः कर्णाभ्यां जिह्वया च पिबति स्पृशति जलं पा-शतृ । वार्धीणसे लम्बकर्णे छागभेदे ।

त्रिपि(वि)ष्टप पु० मर्त्यपातालापेक्षया तृतीयं पि(व)ष्टपं भुवनम् वृत्तौ त्रिशब्दस्य पूरणार्थता । स्वर्गे ।

त्रिपुट पु० त्रयः पुटा यस्य । (खेसारी) कलायभेदे शरे, तालकयन्त्रे, गोक्षुरे, हस्तभेदे च । सूक्ष्मैलायां, मल्लिकायां (तेओडि) त्रिवृदोषधौ, कर्णस्फोटायां, देवीभेदे च स्त्री० टाप् । त्रिवृति एरण्डे वा ङीप् । त्रयाणां पुटानां समाहारः । पुटत्रये स्त्री० ङीप् ।

त्रिपुटीफल पु० त्रिपुटी पुटत्रयं फलेऽस्य । एरण्डवृक्षे ।

त्रिपुण्ड्र न० त्रयाणां पुण्ड्राणां इक्षुवदाकाराणां समाहारः । ललाटस्थे तिर्यग् रेखात्रयात्मके, ऊर्द्धरेखात्रयात्मके च तिलकभेदे । स्वार्थे कन् । 'वक्राः' ललाटगास्तिस्रो भस्मरेखास्त्रिपुण्ड्रक'मित्युक्ते तिलकभेदे ।

त्रिपुर पु० त्रीणि स्वर्गादिस्थानि पुराण्यस्य । असुरभेदे । समाहार द्विगुः पात्रा० न ङीप् । पुरत्रयमात्रे न० ।

त्रिपुरान्तक पु० ६त० । शिवे । त्रिपुरहादयोऽप्यत्र ।

त्रिपुषा स्त्री० त्रीन् वातादिदोषान् पुष्णाति पुष-क । कृष्णत्रिवृति (कालतेओड़ि)

त्रिपुष्कर न० ज्येष्ठादिभेदेन त्रिधा स्थिते ब्राह्मे तीर्थे 'वाराः क्रूरास्तिथिर्भद्रा नक्षत्रं भग्नपादकम् । जातेऽथ जारजो योगः मरणे च त्रिपुष्कर' इति ज्योतिषोक्ते योगभेदे पु०

त्रिभण्डी स्त्री० त्रीन् वातादिदोषान् भण्डति भण्ड परिभाषणे अण् । त्रिवृति (तेओड़ि) ।

त्रिभुज न० त्रयो भुजा अस्य । त्रिकोणक्षेत्रे 'त्रिभुजे भुजयो [र्योग' इति लीलावती

त्रिभुवन न० त्रयाणां भुवनानां लोकानां समाहारः पात्रा० न ङीप् । त्रिलोक्यां मिलितेषु स्वर्गमर्त्यपातालेषु ।

त्रिमधु न० त्रयाणां मधूनां मधुराणां समाहारः । 'घृतं सिता माक्षिकं च विज्ञेयश्च मधुत्रय'मित्युक्ते मधुरत्रये । ऋग्वेदोक्ते मधुवाता' इत्यादिके मन्त्रत्रिकभेदे तदभिज्ञे च पु० ।

त्रिमार्गगा स्त्री० त्रिभिर्मार्गैर्गच्छति गम-ड । गङ्गायां 'त्रिमार्गगेव त्रिदिवस्य मार्ग' इति कुमारः । (पापड़ा) क्षुपभेदे

त्रियष्टि स्त्री० त्रिषु वातादिषु यष्टिरिव विद्रावकत्वात् । (क्षेत-

त्रियामा स्त्री० त्रयो यामाः प्रहरा अस्याः । 'त्रियामां रजनीं प्राहुस्त्यक्त्वाद्यन्तचतुष्टय'मित्युक्तायां रात्रौ, हरिद्रायाम्, नील्यां, कृष्णत्रिवृति च ।

त्रिरात्र न० तिसृणां रात्रीणां समाहारः पच् समा० । रात्रित्रये, तदुपलक्षिते दिनत्रये च 'त्रिरात्रमशुचिर्भवेदि'ति स्मृतिः

त्रिरेख पु० तिस्रो रेखा यत्र । शङ्खे ।

त्रिलोकी स्त्री० त्रयाणां स्वर्गादीनां लोकानां समाहारः ङीप् । लोकत्रये 'यदि त्रिलोकी गणनापरेति' नैषधम् ।

त्रिलोकेश पु० त्रयाणां लोकानामीशः उत्तरपदद्विगुः । सूर्ये,

शिवे, विष्णौ च । [रजतताम्राभिधधातुत्रये ।

त्रिलौहक न० त्रयाणां लौहानां धातूनां समाहारः । सुवर्ण-

त्रिवर्ग पु० त्रयाणां धर्म्मार्थकामानां वर्गः । धर्म्मार्थकाम-रूपेषु पुरुषार्थेषु, त्रिफलायां, कटुत्रिके, साङ्ख्योक्ते सत्त्व-रजस्तमोरूपगुणत्रये । ‘क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिना’मित्युक्ते आयव्ययवृद्धिरूपेषु पदार्थेषु च ।

त्रिवर्णक पु० त्रयो वर्णाः पुष्पेष्वस्य कप् । गोक्षुरे । समा० द्वि० पात्रा० स्वार्थे कन् । त्रिफलायां, त्रिकटौ, ब्राह्मणक्षत्रियवैश्य-रूपे द्विजातिवर्णत्रये च न० । [त्रिवर्षवयस्कायां गवि ।

त्रिवर्षिका स्त्री० त्रीणि वर्षाणि वयोऽस्याः स्वार्थे कन् ।

त्रिविक्रम पु० त्रीन् लोकान् विशेषेण सामर्थ्येन क्रामति वि+क्रम-अच् । विष्णौ, ‘त्रिरित्येव त्रयो लोका कीर्त्तिता मुनि-सत्तमैः क्रमते तांस्त्रिधा सर्व्वान् त्रिविक्रमो जनार्द्दन’ इति हरिवंशः बलिबन्धनसमये हि तस्य तथारूपत्वम् ।

त्रिवीज पु० त्रीणि त्रीणि वीजानि प्रतिफलं यस्य । श्यामाके

त्रिवृत्(ता) पु० त्रीन् अवयवान् वृणोति वृ-क्विप् त्रिभिरवयवै र्वृता वा । (तेओडि) ओषधिभेदे, वर्त्तनं वृत् तिस्रः वृतो यत्र । त्रिगुणे त्रि० । ‘विप्रस्योर्द्धवृतं त्रिवृ’दिति स्मृतिः । तासां त्रिवृतमेकैकां करोतीति श्रुत्युक्तेषु मिश्रितेषु तेजोजलान्नेषु च

त्रिवृत्पर्णी स्त्री० त्रिवृत् त्रिदोषघ्नम् पर्णमस्याः । (हेलञ्चा) हिल मोचिकायाम् । [युक्तप्रवाहे च दक्षिणे उत्तरे च प्रयागे ।

त्रिवेणी स्त्री० तिस्रः वेण्यः प्रवाहा यत्र कप् । मुक्तप्रवाहे

त्रिवेणु पु० त्रयो वेणवो यत्र । रथस्यस्थे ऽवयवभेदे ।

त्रिवेदिन् पु० त्रयो वेदाः पाठ्यत्वेन सन्त्यस्य इनि । ऋगादि-वेदत्रयपाठके ।

त्रिशङ्कु पु० सूर्य्यवंशीयन्टपभेदे । त्रिषु अवयवेषु शङ्कुरिव । शलभे, मार्ज्जारे, चातके, खद्योते च ।

त्रिशाखपत्र पु० तिस्रः शाखा अस्य तादृशं पत्रं यस्य । बिल्वे

त्रिशिख पु० तिस्रः शिखाः प्रतिपत्रमस्य । बिल्वे । राक्षसभेदे च । त्रिशूले, मण्डलान्तरे च न० । शिखात्रयवति माणवकादौ त्रि० ।

त्रिशिरस् पु० त्रीणि शिरांस्यस्य । राक्षसभेदे, ज्वरे, कुवेरे च

त्रिशीर्षक न० त्रीणि शीर्षाण्यस्य कप् । त्रिशूले ।

त्रिशूल न० त्रीणि शूलानि शिखाग्राणि यत्र । स्वनाम-ख्याते अस्त्रभेदे । [मात्ले त्रि० स्त्रियां ङीप्

त्रिशूलिन् पु० त्रिशूलमस्त्यस्य इनि । शिवे । त्रिशूलधारि

त्रिशृङ्ग पु० त्रीणि शृङ्गाण्यस्य । त्रिकूटपर्व्वते ।

त्रि(त्र)ष्टुप् स्त्री० त्रिषु स्थानेषु स्तुभ्नाति स्तुभ-क्विप् षत्वम् त्रेः संप्रसारणं वा । एकादशाक्षरपादके छन्दोभेदे ।

त्रिसन्ध्य न० तिसृणां सन्ध्यानां समाहारः । त्रिकाले प्राह्ण पराह्णमध्याह्नरूपकालत्रये । ‘त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नित्यमिति ।

त्रि(ष)सवन न० त्रीणि सवनानि यत्र काले वा षत्वम् । त्रिकाले । समाहारद्विगुः । त्रैकालिके स्नानत्रये च । ‘वाग्यतस्त्रि(ष)सवनं चरेदि’ति स्मृतिः ।

त्रिस्रोतस् स्त्री० त्रिषु लोकेषु स्रोतो यस्याः । गङ्गायाम्

त्रिहल्य त्रि० त्रिवारं हलेन कृष्टं यत् । त्रिवारकृष्टे क्षेत्रे

त्रिहायणी स्त्री० त्रयो हायना वयोमानमस्याः ङीप् णत्वम् । त्रिवर्षायां गवि । [अत्रुटीत् ।

त्रुट छेदने दिवा० तुदा० कु० पर० सक० सेट् । त्रुट्यति त्रुटति

त्रुट छेदने चुरा० आ० सक० सेट् । त्रोटयते अतुत्रुटत ।

त्रुटि(टी) स्त्री० त्रुट-इन् किच्च वा ङीप् । लेशे, संशये, सूक्ष्मैलायां, निमेषद्वयरूपे कालभेदे, हानौ च ।

त्रुन्प(म्प) बधे भ्वा० पर० सक० सेट् । त्रुम्पति अत्रुम्पीत् ।

त्रुन्फ(म्फ) बधे भ्वा० पर० सक० सेट् । त्रुम्फति अत्रुम्फीत् ।

त्रुप(फ) बधे भ्वा० पर० सक० सेट् । त्रोप(फ)ति अत्रोपी(फी)त्

त्रेता स्त्री० त्रीन् इता नि० । दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयात्मके समुदिते अग्नित्रये, सत्ययुगानन्तरवर्त्तिनि युगभेदे, द्यूत-क्रीड़ासाधनस्याक्षस्य यस्मिन् पार्श्वे त्रयोऽङ्कास्तस्य पार्श्वस्य उत्तानतया पतने, द्यूतविशेषे वराटकानां मध्ये त्रयाणामु-त्तानतया पतने च ‘त्रेताहृतसर्व्वस्व’मिति मृच्छकटिकटीका

त्रेधा अव्य० त्रि+प्रकारार्थे धाच् त्रेस्त्रे इत्यादेशः । त्रिप्रकारे

त्रै पालने भ्वा० आ० सक० अनिट् । त्रायते अत्रास्त ।

त्रैगुणिक त्रि० त्रिगुणार्थं प्रयच्छति त्रिगुणं यद्दत्तमेकगुणं प्रयुङ्क्ते ‘तत्प्रयच्छति गर्ह्य’मि’ति ठक् । एकगुणं दत्त्वा त्रिगुणं ग्रहीतरि वार्द्धुषिकभेदे ।

त्रैगुण्य न० त्रयाणां गुणानां सत्त्वरजस्तमसां समाहारः ततः स्वार्थे ष्यञ् । सत्त्वादिषु गुणेषु ‘त्रैगुण्यविषया वेदा’ इति गीता । गुणत्रयकार्य्यपुण्यापुण्यकर्म्मफलयुक्ते संसारे च ।

त्रैध न० त्रिप्रकारम् त्रि-धमुञ् । त्रिप्रकारार्थे ।

त्रैलोक्य न० त्रयाणां लोकानां समाहार ततः स्वार्थे ष्यञ् । स्वर्गमर्त्यपातालात्मके लोकत्रये ।

त्रैलोक्यविजया स्त्री० त्रैलोक्यं विजयते सेवने स्वाधीनं करोति वि+जि-अच् । भङ्गायाम् (भाङ)

त्रैविद्य पु० तिस्रो विद्याः समाहृताः ऋग्यजुःसामरूप त्रिविद्यं तदधीते वेद वा अण् । वेदत्रयाभिज्ञे ।

त्रैष्टुभ न० त्रिष्टुबेव स्वार्थे अण् । एकादशाक्षरपादके छन्दोभेदे ।

तोटि(टी) स्त्री॰ चु॰ तुट-इ वा ङीप्। कट्फले, चञ्चुम्, (पक्षिर ठोठ) पक्षिभेदे मत्स्यभेदे च।
तोत्त्र न॰। तै-उत्र। गवादिताड़ने (पांचनि) लगुडे।
तौक गत्यां भ्वा॰ आत्म॰ सक॰ सेट्। तौकते अतौकिष्ट। णिच्। अतुतौकत् त।
त्र्यम्बक पु॰ त्रीणि अम्बकानि नेत्राण्यस्य व्युत्पत्त्यन्तरं बृहद-भिधाने। शिवे। क्वचित् भाषायामपि इयङादेशस्येष्टत्वात् त्रियम्बकोऽप्यत्र 'त्रियम्बकं संयमिनं ददर्शेति कु॰।
त्र्यम्बकसख पु॰ ६त॰ षच्समा॰। कुबेरे।
त्र्यहस्पर्श पु॰ त्रयाणामह्नां तिथीनां स्पर्शो यत्रैकस्मिन् सौर दिने। तिथित्रयस्पर्शयुक्ते एकस्मिन् सौरदिने।
त्र्यहस्पृश् पु॰ त्रीणि अहानि वारान् स्पृशति स्पृश-क्विन्। वारत्रयस्पर्शकारिण्यामेकस्यां तिथौ।
त्र्येणी स्त्री॰ त्रीणि एतानि कर्वुराणि यस्या ङीप् तस्य न। (सजारुलोम) श्वाविल्लोमनि।
त्व त्रि॰ तन-विच् अनस्य वः। भिन्ने अन्यस्मिन्नर्थे सर्व्वनामायम्
त्वक्पञ्चक न॰ त्वचः पञ्चकम्। 'न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थशिरीष प्लक्षपादपाः। पञ्चैते क्षीरिणो वृक्षास्तेषां त्वक्पञ्चकं मतमित्युक्ते न्यग्रोधादिवल्कले।
त्वक्पत्र न॰। त्वगिव पत्रमस्य गुड़त्वचि (दारचिनि) तेजपत्रे च। हिङ्गुपत्र्यां स्त्री॰ ङीप्। [स्त्रीत्वे ङीप्
त्वक्पुष्प न॰ त्वचः पुष्पमिव। रोमाञ्चे। किलासरोगे पु॰स्त्री॰
त्वक्ष .कार्श्ये भ्वा॰पर॰सक॰वेट्। त्वक्षति अत्वक्षीत् अत्वाक्षीत्
त्वक्ष संवृतौभ्वा॰पर॰सक॰सेट्। त्वक्षति अत्वक्षीत्।[(दारचिनि)
त्वक्सार पु॰ त्वचि, त्वक् वा सारोऽस्य। वंशे, गुडत्वचि च
त्वग्गन्ध पु॰ त्वचि फलवल्कले गन्धोऽस्य। नारङ्गे, जम्बीरे।
त्वग्दोषान्त पु॰ त्वग्दोषस्यान्तो यस्मात् ५व॰। हस्तिकन्दे।
त्वच संवरणे तु॰पर॰सक॰सेट्। त्वचति अत्वाचीत् अत्वचीत्
त्वच्(चा) स्त्री॰ त्वच-संपा॰ क्विप् वा टाप्। वल्कले, चर्म्मणि, गुड़त्वचि च।
त्वच न॰त्वच-अच्। चर्म्मणि, वल्कले,त्वक्पत्रे च॰(तेजपात्)।
त्वचिसार पु॰ त्वचि सारोऽस्य हलदन्ता॰ सप्तम्या अलुक्। वंशे
त्वत् त्रि॰ तन-क्विप् अनो वः तुक् च। अन्यार्थे सर्व्वनामायम्
त्वञ्च गतौ भ्वा॰पर॰सक॰ सेट्। त्वञ्चति अत्वञ्चीत्। त्वञ्चित्वा त्वक्त्वा। [क्त्वि मतान्तरे क्त्वावेट् अन्यत्र सेट्।
त्वञ्च सङ्कोचे रुधा॰पर॰सक॰ वेट्। त्वनक्ति अत्वञ्चीत् अत्वा-
त्वर वेगे भ्वा॰ आत्म॰ अक॰ सेट् घटा॰। त्वरते अत्वरिष्ट। णिच-त्वरयति। त्वरा।

त्वरा स्त्री॰ त्वर-अङ्। वेगे, अभीष्टलाभार्थं विलम्बासहने च
त्वरित न॰ त्वर-क्त। शीघ्रे। तद्वति त्रि॰।
त्वरितोदित त्रि॰ त्वरितं शीघ्रं यथा तथोदितमुच्चारितम् वद-क्त। शीघ्रोच्चारिते।
त्वष्टृ पु॰ त्वक्ष-तृन्। देवशिल्पिनि विश्वकर्म्मणि, द्वादशादित्य मध्ये आदित्यभेदे, तक्षणकारिणि (छुतार) वर्णसङ्करभेदे, चित्रानक्षत्रे च। [क्विप्। तादृक्। एतान्युक्तार्थे
त्वादृक्ष त्रि॰ तवेव दर्शनमस्य क्स। त्वत्सदृशे, ट। तादृशः।
त्वाष्ट्र पु॰ त्वष्टुरपत्यम्। वृत्तासुरे संज्ञानाम्न्यां सूर्य्यपत्न्याम् स्त्री॰ ङीप्। त्वष्टा देवताऽस्य अण्। चित्रानक्षत्रे।
त्विष्(षा) स्त्री॰ त्विष-सम्प॰क्विप् वा टाप्। दीप्तौ। [अत्विक्षत
त्विष दीप्तौ भ्वा॰उभ॰अक॰अनिट्। त्विषति ते। अत्विषत्
त्विषांपति पु॰ ६त॰ अलुक्स॰। सूर्य्ये।
त्सर छद्मगतौ भ्वा॰पर॰सक॰सेट्। त्सरति अत्सारीत्।
त्सरु पु॰ त्सर-उ। खड्गमुष्टौ।

थ

थ पु॰ थुड-ड। पर्व्वते, भयवारके, व्याधिभेदे, भयचिह्ने भक्षणे च। रक्षणे, मङ्गले, भये च न॰।
थुड संवृतौ तु॰कु॰पर॰सक॰सेट्। थुडति अथुडीत्।
थुत्कार पु॰ थुदित्यव्यक्तशब्दस्य कारः कृ-घञ्। निष्ठीवनत्यागानुकरणशब्दे।
थुर्व्व वधे भ्वा॰पर॰सक॰सेट्। थूर्वति अथूर्वीत्। थूर्त्तः।

द

द पु॰ दा-दैप-दो-वा क। पर्व्वते, दत्ते खण्डने च। भार्य्यायाम् स्त्री॰। दातरि त्रि॰ 'दे! वःपतिर्विदुषो'ति नैषधम्।
दंश पु॰ दन्श-अच्। वनमक्षिकायाम् (डांश) दन्श-करणादौ घञ्। वर्म्मणि, मर्म्मणि, दोषे, खण्डने, सर्पाघाते, दन्ते च।
दंशन न॰ दन्श-भावे ल्युट्। दन्तादिना खण्डने। करणे ल्युट्। वर्म्मणि।
दंशित त्रि॰ दंशः वर्म्म संजातोऽस्य। कृतसन्नाहे धृतवर्म्मणि
दंष्ट्रा स्त्री॰ दश्यतेऽनया दन्श-ष्ट्रन् अजा॰ न ङीष्। दन्तभेदे दन्तपङ्क्तिद्वयप्रान्तस्थायां द्विगुणाकृतायां दन्तावलौ।
दंष्ट्रिन् पु॰दंष्ट्रा+अस्त्यर्थे इनि। सूकरे, सर्पे च। दंष्ट्रायुक्ते त्रि॰
दक्ष वृद्धौ शीघ्रार्थे च भ्वा॰आत्म॰अक॰सेट्। दक्षते अदक्षिष्ट।
दक्ष त्रि॰ दक्ष-अच्। निपुणे कार्य्यकुशले, शिक्षिते, अनलसे च कुक्कुटे, शिववृषे, मुनिभेदे, ब्रह्मणः दक्षाङ्गुष्ठाज्जाते प्रजा-

पतिभेदे च पु० । [संख्यकासु । दक्षजादयोऽप्यत्रैव ।

दक्षकन्या स्त्री० ६त० । अश्विन्यादिताराप्रभृतिषु सप्तविंशत्

दक्षिण पु० दक्ष-इनन् । सर्व्वनायिकासु समानुरागे नायकभेदे । मध्यदेशात् दक्षिणे देशे शरीरस्य दक्षिणभागे च । अनुत्तरे, सरले, परच्छन्दानुवर्त्तिनि अवामभागस्थे औदार्य्यवति च त्रि० । [कालिकायाम् ।

दक्षिणकालिका स्त्री० दक्षिणचरणेन शिवहृदयारूढायां

दक्षिणतस् अव्य० दक्षिण+अतसु । दक्षिणे देशे दिशि वा ।

दक्षिणपूर्व्वा स्त्री० दक्षिणपूर्व्वयोरन्तराला दिक् ब० । अग्निकोणे विदिशि । [रूपे मार्गे तन्त्रोक्ते आचारभेदे च ।

दक्षिणमार्ग पु० कर्म्म० । पितृयानरूपे कर्मिणां गतागतस्य-

दक्षिणस्थ पु० दक्षिणे तिष्ठति स्था-क । सारथौ ।

दक्षिणा अव्य० दिग्देशवृत्तेर्दक्षिणाशब्दात् प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थे आच् । प्रथमाद्यर्थविशेषिते दक्षिणदिग्देशार्थे । याम्यदिशि, यज्ञशेषे कर्मणः साङ्गतार्थं देये द्रव्ये, यज्ञपत्न्याम्, 'अध्वरस्येव दक्षिणे'ति रघुः । प्रतिष्ठायाम्, दक्षिणकालिकायाम्, रुचिप्रजापतेः कन्यायां, परिक्रयद्रव्ये, नायिकाभेदे च स्त्री० ।

दक्षिणाग्नि पु० कर्म० । अन्वाहार्य्यपचनाख्ये यज्ञियाग्निभेदे

दक्षिणाचार पु० कर्म० । 'स्वधर्मनिरतो नित्यं पशुतत्त्वेन पूजयेत् । स एव दक्षिणाचारः शिवोभूत्वा शिवां यजे'दित्युक्ते आचारभेदे ।

दक्षिणात् अव्य० दक्षिणा आति । प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थवृत्ते दिग्देशवृत्तिदक्षिणशब्दस्यार्थे । आहि दक्षिणाहीत्यत्र ।

दक्षिणापथ पु० ७त० । ऋक्षवदवन्तिनगरीमतिक्रम्य दक्षिणदिग्वर्त्तिदेशभेदे ।

दक्षिणामूर्त्ति पु० ब० । न पुंवद्भावः । शिवस्य मूर्त्तिभेदे ।

दक्षिणायन न० दक्षिणस्यामयनम् गमनं, तत् यस्मिन् काले वा । कर्कटे रविसंक्रमणे, तदादिषण्मासे काले च ।

दक्षिणारुस् पु० दक्षिणे भागे अरुर्व्रणमस्य । व्याधकृत दक्षिणाङ्गव्रणे मृगे ।

दक्षिणावर्त्त त्रि० दक्षिणे आवर्त्तते आवृत-अच् । दक्षिणावृत्तियुक्ते पदार्थे 'दक्षिणावर्त्तशङ्खोऽय'मिति नाटकम् ।

दक्षिणेर्म्मन् पु० दक्षिणे ईर्म्मं व्रणं यस्य नि० अनिच् । व्याधकृतव्रणयुक्तदक्षिणाङ्गके मृगे । [दक्षिणीयोऽप्यत्र ।

दक्षिण्य त्रि० दक्षिणामर्हति यत् । दक्षिणार्हे ऋत्विगादौ । छ ।

दग्ध त्रि० दह-क्त । भस्मीकृते । कष्टे न० । [रोहावाम्

दग्धरुह पु० दग्धोऽपि रोहति रुह-क । तिलकवृक्षे, भस्म-

दग्धिका स्त्री० कुत्सिता दग्धा कुत्सिते कन् । (पोड़ाभात) दग्धान्ने । दग्धा+स्वार्थे कन् अतइत्त्वम् । दग्धान्ने ।

दग्धेष्टका स्त्री० कर्म्म० । झामके (झामा) ।

दघ त्यागे पालने च भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । दङ्घति अदङ्घीत्

दघ घातने स्वा० पर० सक० सेट् । दघ्नोति अदाघीत्-अदघीत्

दण्ड दण्डपातने अद० चुरा० उभ० सक० सेट् । दण्डयति-ते अददण्डत्-त ।

दण्ड पु० न० दण्ड-अच् । लगुड़े (लाठि) । व्यूहभेदे, प्रकाण्डे अश्वे, कोणे, मन्थनदण्डे, सैन्ये च पु० । दम्यतेऽनेन दम-ड तस्य नेत्त्वम् । षष्टिपलात्मके काले, भूमिमानभेदे, (काठा) सूर्य्यानुचरे च पु० । दण्ड-भावे घञ् । अर्थापहाररूपे राज्ञां चतुर्थोपाये । दण्ड-कर्त्तरि अच् । यमे पु० ।

दण्डका स्त्री० दण्डकारण्ये जनस्थाननामके वने ।

दण्डकाक पु० दण्डाकारः काकः । द्रोणकाके ।

दण्डकारण्य दण्डकनामनृपतेर्देशे शुक्रशापाद् वनतां गते जनस्थाने वने, तीर्थभेदे च ।

दण्डधर(धार) पु० दण्डं धारयति धृ णिच्-अच् ह्रस्वः अण् वा । यमे, नृपे, कुम्भकारे च । दण्डहस्ते त्रि० ।

दण्डनायक पु० ६त० । चतुरङ्गसेनाध्यक्षे । [शुक्रनीतिशास्त्रे

दण्डनीति स्त्री० दण्डो नीयते बोध्यते यया नी-क्तिन् । शुक्रा

दण्डपारुष्य न० दण्डेन पारुष्यं यत्र । अष्टादशविवादमध्ये विवादभेदे, राज्ञां व्यसनभेदे च ।

दण्डविष्कम्भ पु० दण्डं विष्कभ्नाति विरुणद्धि वि+स्कन्भ अच् षत्वम् । दधिमन्थनकाष्ठभेदे (घोलमओया खुटि)

दण्डवृक्षक पु० दण्डाकारः पत्रादिहीनत्वात् वृक्षः । स्नुहीवृक्षे

दण्डादण्डि अव्य० दण्डैश्च दण्डैश्च प्रहृत्येदं प्रवृत्तं युद्धम् क्रियाव्यतिहारे इच् समा० पूर्व्वपददीर्घः । परस्परदण्डकरणकप्रहारपूर्व्वकं प्रवृत्ते युद्धे ।

दण्डाहत न० दण्डेनाहन्यते आ+हन क्त । तक्रे (घोल)

दण्डिन् पु० दण्ड+अस्त्यर्थे इनि । यमे, नृपे, द्वारपाले, मञ्जुघोषे रवेः पार्श्वचरभेदे, जिनभेदे, दमनवृक्षे, चतुर्थाश्रमविशिष्टे, काव्यादर्शकर्त्तरि कविभेदे च । दण्डधारके त्रि० । स्त्रियां ङीप् ।

दत्त त्रि० दा-क्त । विसृष्टे, त्यक्ते, रक्षिते च । द्वादशपुत्रमध्ये पुत्रभेदे (दत्तक) वैश्यस्योपाधिभेदे । 'भूतिदत्तश्च वैश्यस्येति स्मृतेः दत्तात्रेयाख्ये भगवतोऽवतारभेदे च । भावे क्त । दाने, 'दत्तं सप्तविधं प्रोक्तमदत्तं षोडशात्मकम् । पण्यमूल्यं भृतिस्तुष्ट्या स्नेहात् प्रत्युपकारतः । स्त्रीशुल्कानुग्रहार्थं च दत्तं सप्तविधं स्मृत'मित्युक्ते दानभेदे च न० । स्वार्थे कन् स्वनाम-

ख्याते 'दद्यात् माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेदि' त्युक्ते पुत्रभेदे पु० ।

दत्ताप्रदानिक न० दत्तस्याप्रदानं पुनरादानमस्त्यस्मिन् ठन् । अष्टादशविवादान्तर्गते दत्तवस्तुनः पुनरुपादानविषये 'दत्त्वा द्रव्यमसम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति । दत्ताप्रदानिकं नाम व्यवहारपदं हि तदि'ति नारदोक्ते व्यवहारभेदे ।

दत्तात्मन् पु० दत्त आत्मा येन । 'दत्तात्मा तु स्वयं दत्त' इत्युक्ते पुत्रभेदे ।

दत्त्रिम त्रि० दानेन निर्वृत्तः दा-क्त्रि-त्रेर्मप् च । दाननिर्वृत्ते । 'माता पिता वा दद्याद्वा यमद्भिः पुत्रमापदि । सदृशं प्रीतिसंयुक्तं स ज्ञेयो दत्त्रिमः सुत' इत्युक्ते दत्तकपुत्रे पु० ।

दद दाने धृतौ च भ्वा० आ० सक० सेट् । ददते अददिष्ट ददद्रे

दद्रु पु० दद-रु । रोगभेदे (दाद) कच्छपे च ।

दद्रुघ्न पु० दद्रुं हन्ति हन-टक् । चक्रमर्द्दके । (दादमर्द्दन) ।

दद्रुण त्रि० दद्रु-अस्त्यर्थे न । दद्रू-न ह्रस्वश्च वा । दद्रुरोगवति

दद्रू पु० दरिद्रा-ऊ नि० । त्वग्रोगभेदे (दाद) ।

दध दाने धारणे च भ्वा० आ० सक० सेट् । दधते अदधिष्ट ।

दधि न० दध-इन् । (दइ) दुग्धविकृतिभेदे, वस्त्रे च । धा-कि द्वित्वम् । धारणकर्त्तरि त्रि० ।

दधिकूर्च्चिका स्त्री० 'दध्ना सह पयः पक्वं यत् स्यात्तद्दधिकूर्च्चिके' त्युक्तायामामिक्षायाम् (छाना) । [(कएतवेल)

दधित्थ पु० दधिवद्वर्णस्तिष्ठत्यस्मिन् स्था-क पृ० । कपित्थे

दधिपुष्पिका स्त्री० दधिवत् शुभ्रं पुष्पमस्याः कप् अत इत्त्वम् । श्वेतापराजितायाम् । कबभावे ङीप् । कोलशिम्ब्याम् ।

दधिफल पु० दधिवत् द्रवः फलेऽस्य । कपित्थे ।

दधिमण्ड पु० ६त० । दध्नः मस्तुनि (मात) ख्याते पदार्थे ।

दधिसक्तु पु० ब०व० । दध्युपसिक्ताः सक्तवः । दधिमिश्रितसक्तुषु

दधिसार न० ६त० । नवनीते ।

दधीच(चि) पु० अथर्वमुनेरौरसे कर्द्दमप्रजापतिकन्यायां जाते मुनिभेदे, वृत्रासुरवधार्थं यस्यास्थिभिः देवैर्वज्रं निर्मितम्

दधीचास्थि न० ६त० । तेन निर्म्मितत्वेन तत्त्वारोपः । वज्रे तन्नामके हीरके च ।

दध्न पु० दध-न । यमभेदे 'औडम्बराय दध्नायेति यमतर्पणमन्त्रः

दनु स्त्री० कश्यपपत्न्याम् दक्षप्रजापतेः कन्यायां दानवमातरि

दनुज पु० दनोर्जायते जन-ड । असुरे, दनुजस्तनुप्रभृतयोऽप्यत्र

दन्त पु० अन्तर्भावितण्यर्थे दम-तन् । चर्व्वणसाधनेऽस्थिभेदे (दांत) कुञ्जे, पर्व्वतनितम्बे, शाहुनि, द्वात्रिंशत्संख्यायाञ्च ।

दन्तक त्रि० दन्ते प्रसितः कन् । दन्तमार्ज्जनोपजीविनि । नागदन्ते, गिरिप्रदेशात् तिर्य्यग्बहिर्गते पाषाणे च पु० । स्वार्थे कन् दन्तार्थे पु० ।

दन्तकर्षण पु० दन्तान् कर्षति कृष-ल्यु । जम्बीरे ।

दन्तकाष्ठ न० दन्तधावनार्थं काष्ठम् । दन्तधावनसाधने काष्ठे । तत् यस्मात् ५ब० । विकङ्कतवृक्षे पु० । [(ठोट)

दन्तच्छद ०० दन्ताश्छाद्यन्तेऽनेन छद-णिच्-घ ह्रस्वः । ओष्ठे

दन्तच्छदोपमा स्त्री० दन्तच्छदओष्ठ उपमीयतेऽनया अङ् । विम्बीलतायाम् (तेलाकुचा) तत्फलेन हि ओष्ठसादृश्यं प्रसिद्धम्

दन्तधावन पु० दन्तान् धावयति शोधयति धाव-ल्यु । खदिरवृक्षे, गुञ्जकरञ्जे, वकुले च । भावे ल्युट् । दन्तशुद्धौ ।

दन्तपत्रक न० दन्तइव शुभ्रं पत्रं दलं यस्य । कुन्दपुष्पे ।

दन्तपुष्प न० दन्तइव शुभ्रं पुष्पमस्य । कुन्दे, कतकफले च ।

दन्तफल न० दन्तइव शुभ्रं फलम् । कतकफले । दन्तवत् फलमस्य । कपित्थे पु० । पिप्पल्याम् स्त्री० टाप् ।

दन्तमूलिका स्त्री० दन्तइव शुभ्रं मूलं यस्याः कप् । दन्तीवृक्षे

दन्तवक्त्र पु० दन्तप्रधानं वक्त्रमस्य । कृष्णद्वेष्ये नृपतिभेदे ।

दन्तवीजक पु० दन्तवत् वीजानि यस्य । दाड़िमे वृक्षे ।

दन्तशठ पु० दन्तान् शठति क्लेदयति अच् । जम्बीरे, कपित्थे कर्म्मरङ्गे, नागरङ्गे च । चाङ्गेर्य्यां चुक्राम्लिकायां स्त्री० ।

दन्ताघात पु० दन्तमाहन्ति आ+हन-अण् । निम्बूके । भावे घञ् । दन्तैराहनने ।

दन्तालिका स्त्री० दन्तान् अलति भूषयति, तेभ्यो वा पर्य्याप्नोति अल+अण्-ण्वुल् वा । वल्गायाम् । (लागाम)

दन्तावल पु० दन्त+अस्त्यर्थे वलच् पूर्व्वदीर्घः । हस्तिनि ।

दन्तिका स्त्री० दम-तन्+गौरा० ङीष् स्वार्थे कन् । दन्तीवृक्षे ।

दन्तिन् पु० दन्त-इनि । हस्तिनि ।

दन्तिनी स्त्री० दन्त-इनि । दन्तीवृक्षे । [ओषधौ च ।

दन्ती स्त्री० दम-तन् गौरा० ङीष् । उदुम्बरपर्ण्यां, प्रत्यक्पर्ण्यां-

दन्तीवीज न० ६त० । रेचके फलभेदे जयपाले ।

दन्तुर त्रि० उन्नताः दन्ताः सन्त्यस्य दन्त+उरच् । उन्नतदन्तयुक्ते, उन्नतानते विषमे स्थाने च ।

दन्तुरच्छद पु० दन्तुर उन्नतानतः छदो यस्य । वीजपुरे ।

दन्तोलूखलिक पु० दन्ताएव उलूखलः कण्डनसाधनं विद्यतेऽस्य ठन् । तापसभेदे स हि दन्तैरेव व्रीह्यादीन् कण्डयित्वा खादति । इनि । दन्तोलूखलीत्यप्यत्र ।

दन्त्य त्रि० दन्ते दन्तमूले वा भवः यत् । दन्तदन्तमूलयोर्जाते तवर्गादौ वर्णे । दन्तेभ्यो हितः यत् । दन्तहितकारके ।

दन्दशूक पु० गर्हितं दशति दन्श-गर्हार्थे यङ्-ऊक । राक्षसे, सरीसृपे, सर्पे च । [दम्भित्वा दब्ध्वा ।

दन्भ दम्भे स्वा० प० अक० सेट् । दभ्नोति अदम्भीत् ।

दन्भ संघाते चु० आत्म० अक० सेट् । दम्भयते अददम्भत ।

दन्श दंशने भ्वा० पर० सक० अनिट् । दशति अदाङ्क्षीत् ।

दभ प्रेरणे चु०उभ०सक०सेट् इदित् । दम्भयति ते अददम्भत् त

दभ प्रेरणे चु०उभ०सक०सेट् । दभयति ते अदीदभत् त ।

दभ्र न० दन्भ-रक् । अल्पे, 'अदभ्रदर्भामधिशय्ये'ति भारविः

दम शमे दण्डे च दि० शमा० अक० सेट् । दाम्यति अदमत्-अदमीत् । दमित्वा दान्त्वा ।

दम पु० दम०-घञ् । दण्डे, वाह्येन्द्रियाणां ध्येयविषयव्यतिरिक्तेभ्यो निर्वर्त्तने, 'निग्रहो वाह्यवृत्तीनां दम इत्यभिधीयते' इत्युक्ते वाह्येन्द्रियव्यापाररोधे, विकारहेतुसन्निधानेऽपि मनसः स्थैर्य्ये, 'कुत्सितात् कर्म्मणो विप्र ! यश्च चित्त · निवारणम् । स कीर्त्तितो दम'इत्युक्ते कुकर्मभ्यो मनसो निवारणे, कर्द्दमे, दमने च । [घोषज' इति माघः

दमघोष पु० शिशुपालपितरि चन्द्रवंश्ये नृपभेदे, 'सुदमोदम-

दमघोषसुत पु०६त० । शिशुपाले । दमघोषजादयोऽप्यत्र ।

दमनक पु० दम-ल्यु स्वार्थे कन् । (दोना) वृक्षभेदे,कुन्दवृक्षे च

दमनी स्त्री० दम्यतेऽनया ल्युट् । अग्निदमनीवृक्षे ।

दमयन्ती स्त्री० दम-णिच्-शतृ । नलराजपत्न्याम्, भद्रमल्लिकायाञ्च ।

दमित त्रि० दम-क्त नि० । दान्ते, भारवहनादिक्लेशसहे च ।

दमु(मू)नस् पु० दम-उनसि वा दीर्घः । अग्नौ,शुक्राचार्य्ये च

दम्पती पु०द्वि०व०। जाया च पतिश्च द्वन्द्वे जायाशब्दस्य दमादेशः । मिलितयोः जायापत्योः ।

दम्भ पु० दन्भ-घञ् । कपटे शाठ्ये ।

दम्भोलि पु० दभ्नोति खेदयति दन्भ-ओलि । वज्रेऽस्त्रे ।

दम्य पु० दम-यत् क्यप् वा । प्राप्तभारवहनयोग्यवयस्के वत्से, अनडुहि च । दमनीये दमनार्हे शाम्ये च त्रि० [अर्दयिष्ट ।

दय गतौ वधे, दाने पालने च भ्वा०आत्म०सक० सेट् । दयते

दया स्त्री० दय-भिदा० अङ् । 'यत्नादपि परक्लेशं हर्त्तुं या हृदि जायते । इच्छा भूमिसुरश्रेष्ठ ! सा दया परिकीर्त्तिते'त्युक्तलक्षणेच्छाभेदे । [इत्युद्भटः ।

दयालु त्रि० दय-आलुच् । कृपायुक्ते । 'दयालुरपि स कृष्णः'

दयित पु० दय-क्त । पत्यौ । प्रियमात्रे त्रि० । भार्य्यायां स्त्री०

दर अव्य० दृ-अप् । ईषदर्थे । भये,गर्त्ते च पु०न० । 'दरादराभ्यां दरकम्पिनी'ति नैषधम् । कन्दरे पु०स्त्री० स्त्रीत्वे ङीप् ।

दरकण्टिका स्त्री० दरः कण्टः यस्याः स्वार्थे कन् । शतावर्य्याम्

दरद् स्त्री० दृ-अदि । प्रपाते, भये, पर्व्वते, शरे, म्लेच्छजातिभेदे, हृदये च ।

दरद पु० भये, देशभेदे च । तद्देशस्थे ब०व० । दरदाः खसा इति मनुः । दरं भयं ददाति दा-क । भयप्रदे त्रि० हिङ्गुले पु०न०

दरिद्र पु० दरिद्रा-अच् आलोपः । निर्द्धने, दीने च ।

दरिद्रा दुर्गतौ अदा० लपा० जक्षा० पर० अक० सेट् । दरिद्राति अदरिद्रीत्-अदरिद्रासीत् ।

दर्दुर पु० दृणाति कर्णौ शब्दैः उरच् नि० । मेघे, भेके, वाद्यभेदे, पर्व्वतभेदे, मलयपालभेदे च । ग्रामजाले न० ।

दर्द्रू स्त्री० दरिद्रा-ऊ नि० । (दाद) रोगभेदे ।

दर्प पु० दृप-घञ् अच् वा । मृगमदे, गर्व्वे, अहङ्कारे च ।

दर्पक पु० दर्पयति दृप-णिच् ण्वुल् । कामदेवे ।

दर्पण पु० चु० दृप-संदीपे ल्यु । रूपप्रतिबिम्बदर्शनाधारे, आदर्शे, पर्व्वतभेदे च । नेत्रे न० ।

दर्भ पु० दृभ-ग्रन्थे घञ् दृ-भ वा । 'कुशाः काशा वल्वजाश्च तथान्ये तीक्ष्णरोमशाः । मौञ्जाश्च शाद्वलाश्चैव षड् दर्भाः परिकीर्त्तिता' इत्युक्तेषु काशादिषु षट्सु तृणेषु ।

दर्वि(र्वी) स्त्री० दृ-विन् वा ङीप् । व्यञ्जनादिहारके (हाता) काष्ठादिनिर्म्मिते पदार्थे । स्वार्थे कन् । अत्रार्थे गोजिह्वालतायाञ्च । [वा कृ-अच् । सर्पे ।

दर्व्वीकर पु० दर्व्वीव करः फणो यस्य दर्व्वीमिव फणां करोति

दर्श पु० दृश्यते शास्त्रे चन्द्रार्कसङ्गमो यत्र दृश-घञ् । अमावस्यायां तिथौ 'अन्योन्यं चन्द्रसूर्य्यौ तु दर्शनाद्दर्श उच्यते, इत्युक्तेः । तत्साध्ये यागभेदे च । दर्शपौर्णमासाभ्यां यजेतेति श्रुतिः । भावे घञ् । दर्शने । दृश-अच् । द्रष्टरि त्रि० ।

दर्शक पु० दर्शयति राजानम् आगतान् । दृश-णिच्-ण्वुल् । द्वारपाले । दर्शयितरि त्रि० । दृश-ण्वुल् । द्रष्टरि त्रि० ।

दर्शन न० दृश-ल्युट् । नेत्रे, स्वप्ने, बुद्धौ, धर्म्मे, उपलब्धौ, दर्पणे, अध्यात्मज्ञानोपायेषु न्यायादिषु शास्त्रेषु च ।

दर्शनीय त्रि० दृश-अनीयर् । मनोहरे, दर्शनयोग्ये च ।

दर्शयितृ पु० दृश-णिच्-तृच् । द्वारपाले स हि द्वारागतान् राजानं दर्शयति । दर्शनकारयितरि त्रि० ।

दल भेदने भ्वा०पर०सक० सेट् वा घटा० । दलति अदालीत् णिचि दलयति दालयति ।

दल भेदे चुरा०उभ०सक० सेट् । दालयति-ते अदीदलत् त ।

दल न० दल-अच् । शस्त्रच्छेदे, अपकृष्टद्रव्ये, पत्रे, तमालपत्रे, उन्नतायाम्, पङ्के, अर्द्धे च । खण्डे, उत्सेधवद्वस्तुनि च पु० ।

दलकोष पु० दलान्येव कोषोयस्य । कुन्दपुष्पवृक्षे तस्य पुष्पे कोषान्तराभावात्तथात्वम् ।

दलनिर्म्मोक पु० दलतीति दलं वल्कलं निर्मोक इव यस्य । भूर्ज्जपत्रवृक्षे तस्य हि वल्कलस्य निर्म्मोकाकारत्वम् ।

दलपुष्पा स्त्री० दलं स्वयं विदीर्णं पुष्पमस्याः । केतक्याम् ।

दलाढक पु० दलेनाढक इव । स्वयंजाततिलवृक्षे, पृश्निग्राम्, कुन्दे, नागकेशरे, शिरीषे, करिकर्णे, फेने, खातके, गैरिके च

दलामल न० दलेनामलम् । मरुवके । मदनवृक्षे, दमनवृक्षे च पु०

दलाम्ल न० दलेनाम्लम् । चुक्रे (चुकापालङ्ग) ।

दलित त्रि० दल-क्त । प्रफुल्ले, खण्डिते, अर्द्धीकृते च 'व्येका-दलिता विभाजितेष्टेनेति लीला० । [सप्तच्छदवृक्षे ।

दलेगन्धि पु० दले गन्धो यस्याः इत् समा० सप्तम्यात्रलुक् ।

दव गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् इदित् । दन्वति अदन्वीत् ।

दव पु० दुनोति दु-अच् । वने, वनानले च । भावे अप् । उपतापे

दवथु पु० टु-दु- उपतापे अथुच् । संतापे, गात्रादिदाहे च ।

दवाग्नि पु० दवस्य वनस्याग्निः । दावानले ।

दविष्ठ त्रि० अतिशयेन दूरः-इष्ठन् अन्त्यलोपः गुणश्च । अति दूरे । ईयसुनि दवीयस् । अत्रैवार्थे स्त्रियां ङीप् ।

दश दीप्तौ चु०उभ०अक०सेट् इदित् । दंशयति-ते अददंशत्-त

दश दंशने चुरा०आत्म०सक०सेट् इदित् । दंशयते अददंशत ।

दशक न० दश परिमाणमस्य कन् । दशति, दशसङ्ख्यायाम् ।

दशकण्ठ पु०दश कण्ठा यस्य । रावणे । दशकन्धरादयोऽप्यत्र

दशत् पु० दश परिमाणमस्य अति । दशानां वर्गे-दशके दश-सङ्ख्यायाम् ।

दशधा अव्य० दशप्रकारम् धाच् । दशविधे ।

दशन् त्रि० दन्श-कनिन् । (दश) सङ्ख्याविशेषे ।

दशन पु० दश्यतेऽनेन नि० नलोपः । दन्ते, शिखरे च । करणे ल्युट् । कवचे । भावे ल्युट् । दंशने, दन्तादिनाघाते च ।

दशनोच्छिष्ट न० दशनेनोच्छिष्टं यत्र । अधरादिचुम्बने 'रेवतीदशनोच्छिष्टपरिपूतपुटे' इति माघः । निश्वासे पु० । दन्तोच्छिष्टे त्रि० ।

दशपुर न० दश दिश पिपर्त्ति पॄ-क । कैवर्त्तीमुस्तके । दश पुरो यत्र अच् समा० । मालवदेशैकखण्डे ।

दशबल पु० 'दानश्च शीलमार्वीर्य्यध्यानप्रज्ञाबलानि च । उपायः प्रणिधिर्ज्ञानं दश बुद्धबलानि वै' इत्युक्तानि दश बलानि यस्य । बुद्धमुनौ ।

दशभुजा स्त्री० दश भुजा यस्याः । 'इतिवृत्तं पुराकल्पे मनोः स्वयम्भुवोऽन्तरे प्रादुर्भूता दशभुजा देवी'त्युक्तायां दुर्गायाम्

दशम त्रि० दशानां पूरणः डटि मट् । येन दश सङ्ख्या पूर्य्यते तस्मिन् । स्त्रियां ङीप् ।

दशमिन् त्रि० नवतेरूर्द्ध्वं दशमी साऽवस्थाभेदोऽस्त्यस्य पूरणार्थात् इनि । नवत्यूर्द्ध्ववयस्के अतिवृद्धे ।

दशमी स्त्री० दशानां पूरणी । शतायुर्वै पुरुष इत्युक्ते नराणां शतायुष्ट्वनियमात् तस्यायुषो दशधाविभागे नवत्यधिकाया-मवस्थायामतिवृद्धावस्थायाम्, चन्द्रस्य दशमकलायाः प्रवेश-निर्गमान्यतररूपात्मके तिथिभेदे 'आरभ्य तस्यां दशमीं च यावदि'ति स्मृतिः 'उन्मादो मूर्च्छा मृतिरित्येताः स्मरदशा दशैव स्यु'रिति विरहावस्थाभेदे मरणरूपावस्थायाञ्च ।

दशमीस्थ त्रि० दशम्यामवस्थायां तिष्ठति स्था-क । अतिवृद्धे नवत्यधिकवयस्के-क्षीणरागे-स्मृतिहीने, विच्छेदवशात् मर-णावस्थाप्राप्ते कामिद्वन्द्वे च ।

दशमूल न० दश मूलानि यत्र । पाचनभेदे । दशानां मूलानां समाहारः पात्रा० । 'विल्वश्योनाकगाम्भारीपाटलागणि-कारिकाः । शालपर्णी पृश्निपर्णी बृहतीद्वयगोक्षुरम् । उभाभ्यां पञ्चमूलाभ्यां दशमूलमुदाहृत'मित्युक्तेषु विल्वादि-दशकमूलेषु ।

दशरथ पु० दशसु दिक्षु गतो रथो यस्य । सूर्य्यवंश्ये नृपभेदे

दशरथसुत पु० ६त० । रामे एवं दशरथात्मजादयोऽप्यत्र ।

दशहरा स्त्री० दशविधानि दशजन्मार्जितानि च पापानि हरति हृ-ठक् । गङ्गाजन्मदिने ज्यैष्ठशुक्लदशम्याम् ज्यैष्ठ-शुक्लदशमीमधिकृत्य 'दशपापहरा यस्मात्तस्मात् दशहरा' स्मृतेत्युक्ताम् ।

दशा स्त्री० दन्श-अङ् नि० नलोपः । अवस्थायां, दीपवर्त्त्याम् 'अपेक्षन्ते न च स्नेहं न पात्रं न दशान्तरम् । परोपकार-निरता मणिदीपा इवोत्तमा' इत्युद्भटः । चित्ते, कालकृत-विशेषरूपायां गर्भवासजन्माद्यवस्थायां बाल्ययौवनादि-रूपायाञ्च, कामकृते विरहिणां नेत्ररागाद्यवस्थादशके, ज्योतिषोक्ते नक्षत्रानुसारेण सूर्य्यादिग्रहाणां स्वामित्वेन भोग्यकाले च विस्तरो वृहदभिधाने ।

दशाकर्ष पु० दशया तैलादिकमाकर्षति आ+कृष-अच् । प्रदीपे वस्त्राञ्चले पु० स्त्री० पुंस्त्वे ब०व० ।

दशाङ्गधूप पु० 'मधु मुस्तं घृतं गन्धो गुग्गुल्वगुरुशैलजम् । सरलं सिहूसिद्धार्थं दशाङ्गोधूप उच्यते' इत्युक्ते धूपभेदे प्रकारान्तरमप्यस्ति विस्तरोवृहदभिधाने । [खण्डे ।

दशापवित्र न०दशा वस्त्राञ्चलं पवित्रमिव । श्राद्धादिदेये वासः-

दशारुहा स्त्री० दशसु दिक्षु आरोहति आ+रुह-क । कैव-

चौलुक्के । [दृद्भिः । देशभेदे । नदीभेदे स्त्री० ।

दशार्ण पु० दश-ऋणानि दुर्गाणि जलानि वा यत्र ऋणशब्द

दशार्ह पु० यदुराजदेशे । तद्देशस्थे ब० व० ।

दशावतार पु० दश मीनादयोऽवतारायस्य । विष्णौ ते चावतारा वृहदभिधाने दर्शयिष्यन्ते ।

दशाश्व पु० दश अश्वा रथे यस्य । 'रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभासत्र वाजिनः । वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसावि'त्युक्ते चन्द्रे । [काशीस्थे तीर्थभेदे ।

दशाश्वमेधिक पु० दश अश्वमेधा ब्रह्मणा कृताः सन्त्यत्र ठन् ।

दशाह पु० दशानामह्नां समाहारः टच् समा० नाह्नादेशः । दशसु दिनेषु 'दशाहं सूतकी भवेदि'ति स्मृतिः ।

दशेन्धन पु० दशा वर्त्तिकैव इन्धनं यस्य । प्रदीपे ।

दशेरक पु० मरुदेशे । तद्देशस्थे ब० व० ।

दस उत्क्षेपे दि० पर० सक० सेट् । दस्यति । अदसत्-अदासीत्-अदसीत् । दसित्वा-दस्त्वा ।

दस भासे चु० उभ० सक० सेट् इदित् । दंसयति-ते अददंसत् त

दस दर्शने दंशने च चु० आ० सक० सेट् इदित् । दंसयते अददंसत

दस्यु पु० दस-युच् नानादेशः । चौरे, रिपौ, महासाहसिके च

दस्र पु० दस-रक् । गर्द्दभे । अश्विनीकुमारयोः, द्वि० व० । अश्विनी तारके च । [अददंहत् त ।

दह दीप्तौ अक० दाहे सक० चु० उभ० सेट् इदित् । दंहयति ते

दह दाहे भ्वा० पर० सक० अनिट् । दहति अधाक्षीत् ।

दहन पु० दह-ल्यु । अग्नौ, चित्रकवृक्षे, भल्लातके, दुष्टचेतसि च । भावे ल्युट् । दाहे न० ।

दहर पु० दह-अरन् । मूषायाम् धातुद्रव्यद्रावणपात्रे (मुचि) सूक्ष्मे 'दहरोऽस्मिन् अन्तराकाश'इति श्रुतिः । अल्पे च त्रि० ।

दहराकाश पु० कर्म० । चिदाकाशे ईश्वरे ।

दाण दाने भ्वा० पर० सक० सेट् ण इत् । यच्छति अदात् ।

दा दाने जुहो० उभ० सक० सेट् । ददाति दत्ते अदात् अदित

दा छेदने अदा० पर० सक० अनिट् । दाति अदात् ।

दाक्षायणी स्त्री० दक्षस्यापत्यं स्त्री फिञ् गौरा० ङीष् । अश्विन्यादितारासु, सतीनाम्न्यां शिवपत्न्याञ्च ।

दाक्षिणात्य पु० दक्षिणस्यां दिशि भवः दक्षिण+त्यक् । नारिकेले । दक्षिणदिग्भवमात्रे त्रि० ।

दाक्षिण्य न० दक्षिणस्य भावः ष्यञ् । अनुकूलत्वे । दक्षिणा मर्हति ण्य । दक्षिणार्हे ऋत्विजि । [मुनेर्मातरि ।

दाक्षी स्त्री० दक्षस्य गोत्रापत्यं स्त्री० इञ् ङीप् । पाणिनि-

दाक्षीसुत पु० ६त० । व्याकरणकर्त्तरि पाणिनिमुनौ ।

दाडि(लि)म त्रि० दल-घञ् दालः तेन निर्वृत्तः इमप् वा लस्य डः । दाडिमवृक्षे स्त्रियां ङीप् 'वियोगिनीमैक्षत दाडिमीमसावि'ति नै० । [वृक्षे । ६त० । दाडिमपुष्पे न० ।

दाडिमपुष्प पु० दाडिमस्य पुष्पमिव पुष्पमस्य । रोहितक

दाडिम्ब पु० दा-ड्मिब डस्य नेत्त्वम् । स्वनामख्याते वृक्षे ।

दात त्रि० दो-तन् । छिन्ने । दैप-क्त । शुद्धे ।

दात्यूह पु० दो-क्तिन् दितिं खण्डनं वहति दितिवाट् सएव अण् वाह ऊठ्-आदेरित आत्त्वम् । कालकण्ठके पक्षिभेदे ।

दात्र न० दा-ष्ट्रन् । छेदनसाधने (दा) शस्त्रे । [अदीदांसिष्ट

दान ऋजुताकरणे, छेदने च । भ्वा० अक० स्वार्थे सन् । दीदांसते

दान न० दो-दै-दा-वा ल्युट् । हस्तिमदजले, पालने, छेदने, शुद्धौ, त्यागे च ।

दानव पु० दनोरपत्यम् अण् । असुरे ।

दानवारि पु० ६त० । देवे, विष्णौ च । कर्म० । हस्तिमदजले न० ।

दानशील त्रि० दानं शीलं सततमनुष्ठानं यस्य । बहुदातरि ।

दानशौण्ड त्रि० दाने शौण्डः दक्षः । बहुप्रदे । [दण्डिते च

दापित त्रि० दा-णिच्-क्त । साधिते, धनादिना वशीकृते,

दामन् स्त्री० न० दो-मनिन् । दोहनकाले पशुबन्धनरज्ज्वौ रज्जुमात्रे, मालायाञ्च । स्त्रीत्वे वा ङप् । दामा दामे ।

दामनपर्व्वन् न० ६त० । दमनभञ्जनतिथौ चैत्रशुक्लचतुर्द्दश्याम्

दामनी स्त्री० दामैव प्रज्ञा० अण् वा ङीप् । पशुबन्धनरज्ज्वौ

दामोदर पु० 'दामानि लोकनामानि तानि यस्योदरान्तरे । तेन दामोदरो देव' इत्युक्ते विष्णौ ।

दाम्भिक त्रि० दम्भेन चरति धर्म्मं ठक् । लोकेषु कीर्त्त्यादिख्यापनार्थं धर्म्मचारिणि वैडालव्रतिनि, दम्भयुक्ते च । वकपक्षिणि पु० । [अददायत्-त

दाय दाने भ्वा० आ० सक० सेट् । दायते अदायिष्ट णिच्-

दाय पु० दा-कर्म्मणि घञ् । 'विभागोऽर्थस्य पित्र्यस्य पुत्रैर्यत्र प्रकल्प्यते' इत्युक्ते पित्रादिसम्बन्धवति तदुपरमे तत्सम्बन्धिभिः पुत्रादिभि र्विभजनीये द्रव्ये, विवाहकाले जामातादिभ्यो देये धने च । भावे घञ् । दाने । दो-भावे घञ् । खण्डने । दैप-करणादौ घञ् । अम्बुनि, स्थाने, लये, सोल्लुण्ठनवाक्ये च ।

दायभाग पु० दायस्य सम्बन्धिस्वामिकधनस्य तत्सम्बन्धिमरणादौ तस्य सम्बन्धिभिः पुत्रादिभिर्भागः विभजनं गुटिकापातादिना व्यञ्जनम् । अष्टादशविवादान्तर्गते विवादभेदे, तादृशविवादविषये पुत्रादिभिः पित्रादिधनस्य विभजने च ।

दायाद पु० दायं विभजनीयधनमादत्ते आ+दा-क । पुत्रे ।

दायमत्ति अद-अण् उपपदसमासः। सपिण्डे।

दार पु० ब०व० दारयन्ति भ्रातृस्नेहम् दृ-णिच्-अच्। पत्न्याम् सा हि पत्युः भ्रातृस्नेहं भिनत्तीति लोकप्रसिद्धम्

दारक पु० दृणाति भिनत्ति उदरं दृ-ण्वुल्। बालके बालिकायां स्त्री० टाप् अत इत्वम्। भेदके त्रि०। ग्रामसूकरे पु०।

दारकर्मन् पु० दारौपयिकं दारसम्पादकं कर्म०। विवाहे 'सवर्णाग्रे द्विजातीनां दारकर्मणी'ति स्मृतिः।

दारद पु० दरदि देशे भवः अण्। विषभेदे,पारदे,हिङ्गुले च दरदा देशेन एकदिक् अण्। दरद्देशसन्निकृष्टे समुद्रे।

दारु न० दृ-उण्। काष्ठे, पित्तले, देवदारौ च। शिल्पिनि, दारके च त्रि०। [काष्ठे च न०।

दारुक पु० कृष्णसारथौ। दारु-स्वार्थे कन्। देवदारुवृक्षे,

दारुगन्धा स्त्री० दारुणि गन्धो यस्याः। (चीडा) गन्धद्रव्ये।

दारुण पु० दारयति चित्तं दृ-भये उनन्। चित्रके, रौद्ररसे, भयानकरसे च। भयावहे,दुःसहे,भीषणे, भयहेतौ च त्रि०

दारुशिशा स्त्री० दारुमयी-शिशा यत्नम्। दारुहरिद्रायाम्

दारुपत्री स्त्री० दारुमयं पत्रं यस्याः ङीप्। हिङ्गुपत्र्याम्।

दारुपुत्रिका स्त्री० दारुमयी पुत्रिका। काष्ठपुत्तलिकायाम्।

दारुसार न० दारुषु सारं श्रेष्ठम्। चन्दने। [पदार्थे।

दारुसिता स्त्री० दारुमयी सिता मधुरत्वात्। (दारचिनी)-

दारुहरिद्रा स्त्री० दारुमयी हरिद्रा। स्वनामख्यातायाम् हरिद्रायाम्।

दारुहस्तक पु० हस्त इव कन् दारुमयः हस्तकः। काष्ठनिर्मिते हस्ताकारे (हाता) पदार्थे।

दार्वट न० दारुवत् निश्चलतया निरूपणीयविषयनिश्चयार्थं-मटन्त्यत्र अट-घञर्थे क। चिन्तागृहे, मन्त्रगृहे च।

दार्व्वाघाट(त) पु० दारूणि आहन्ति हन-अण् वा ढान्तादेशः। (काटठोकरा) पक्षिभेदे।

दार्व्विका स्त्री० दारयति उज्वलादि० नि० दार्वी दारुहरिद्रा तस्या विकारः ठक्। दारुहरिद्राक्वाथोद्भवे तुत्थे। दार्व्वी +संज्ञायां कन् अणो लुकः। गोजिह्वालतायाम्।

दार्वी स्त्री० दृ-उण् गौ० ङीष्। देवदारुणि। उज्वा०नि०। हरिद्रायाम् गोजिह्वायाम् दारुहरिद्रायाम्।

दाल पु० पु० दल-अण्। कोद्रवे (कोदो) धान्यभेदे,मधुभेदे च। देवताळीलतायां स्त्री० ङीप्।

दाव पु० दुनोति दु-ण। वने, वनभवेऽग्नौ, अग्निमात्रे च भावे घञ्। तापे। [आदयोऽप्यत्र।

दावाग्नि पु० दावस्य वनस्याग्निः। वनोद्भवेऽग्नौ। दावान-

दाविक त्रि० देविकायां नद्यां भवः। अण् देविकादेरेत आत्त्वम्। देविकानदीभवे। [ग्री(यी)त्।

दाश्(स) हिंसने स्वा० पर० सक० सेट्। दाश्नो(स्नो)ति अदा-

दाश् दाने चु०उभ०सक० सेट्। दाशयति-ते अदिदाशत्-त

दाश दाने भ्वा०उ०सक०सेट्। दाशति-ते अदाशीत् अदाशिष्ट। णिच् अदिदाशत्-त।

दाश(स) पु० दशति मत्स्यान् दन्श घञ् नि०, दाश्यते मूल्यमस्मै दाश-घञ् वा। मत्स्योपजीविनि धीवरे।

दाश(स)**पुर** न० दाशा(सा)न् कैवर्त्तान् पिपूर्त्ति पालयति पृ-क। कैवर्त्तीमुस्तके। [दशाय मैथिली'ति नाटकम्।

दाशरथ पु० दशरथस्येदम् अण्। श्रीरामे 'प्रदीयतां दाश-

दाशरथि पु० दशरथस्यापत्यम् अत इञ्। दशरथस्यापत्येषु श्रीरामादिषु चतुर्षु। [वा। विष्णौ, दशार्हदेशजे त्रि०।

दाशार्ह पु० दाशं दानमर्हति अर्ह-अण् दशार्हवंशे भवः अण्

दाशेरक पु० मालवदेशे। तद्देशस्थे जने ब०व०।

दास दाने भ्वा०उभ०सक० सेट्। दासति ते अदासीत् अदासिष्ट। णिच् अददासत् त।

दास पु० दास-अच्। शूद्रे, ज्ञातात्मनि, धीवरे, दानपात्रे शूद्रस्योपाधौ 'शूद्रे दासं प्रयोजयेदि'ति स्मृतिः। दास्यते देयतेऽस्मै भक्तादि दास-घञ्। भृत्ये सेवके च त्रि०। स्त्रियां ङीप् दासी।

दासी स्त्री० दस क्षेपे कर्मणि घञ्। झिण्टयाम्, काकजङ्घायाम्, नीलझिण्ट्यां, वेश्यासु। दासस्य पत्नी ङीप्। शूद्रपत्न्यां, कैवर्त्तभार्यायाम्।

दासेय पु० दास्या अपत्यं ढक्। दासीगर्भजाते दासे। दासस्य धीवरस्यापत्यम् ढक्। व्यासजनन्यां स्त्री०।

दासेर पु० दास-एरक्। उष्ट्रे। दास्या अपत्यं ढक्। दासीपुत्रे दासे। स्वार्थे कन्। अत्रैवार्थे।

दाह पु० दह-घञ्। भस्मीकरणे, गात्रादिसन्तापे च।

दाहक पु० दह-ण्वुल्। चित्रकवृक्षे, रक्तचित्रके च। दाहकर्तरि त्रि०। स्त्रियां दाहिका।

दाहहरण न० दाहो ह्रियतेऽनेन ल्युट् णिच्-कर्त्तरि ल्यु वा। वीरणमूले (बेणार मूल)। दाहनाशके त्रि०।

दिकर पु० दिशुकोर्यतेऽसौ कृ-अप्। तरुणे। युवत्यां स्त्री०

दिक्पति पु०६त०। दिशामधीश्वरेषु 'इन्द्रो वह्निः पितृपति नैर्ऋतो वरुणो मरुत्। कुबेर ईशः पतयः पूर्व्वादीनां मधीश्वरा' इत्युक्तेषु इन्द्रादिषु 'सूर्य्यः शुक्रः क्षमापुत्रः सैंहिकेयः शनिः शशी। सौम्यस्त्रिदशमन्त्री च पूर्व्वादीनां

मधीश्वरा' इत्युक्तेषु सूर्यादिषु च। 'पवनो दिक्पतिर्भूमि रिति मन्त्रः। एवं दिक्पालादयोऽपि इन्द्रादिष्वेव।

दिगम्बर पु० दिक् शून्यमेवाम्बरं यस्य। शिवे, क्षपणकभेदे, 'दिगम्बरा मध्यमत्वमाङ्करापादमस्तकम्। चैतन्यस्याभि-संहर्ट्ट रा नखात्प्रस्तुतेरपी'त्युक्ते जीवस्य देहपरिमाणाङ्गी-कारके, बौद्धभेदे च। नग्ने त्रि०। कालिकायां स्त्री० ङीप्। दिशामम्बरमिवावरकत्वात्। तमसि न०।

दिग्गज पु० ६त०। 'ऐरावतः पुण्डरीकः वामनः कुमुदोऽञ्जनः पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजा' इत्युक्तेषु पूर्वा-दिदिक्षु भूमिधारणाय स्थितेषु ऐरावतादिषु गजेषु।

दिग्ध पु० दिह-क्त। विषाक्तवाणे, वह्नौ, प्रबन्धे च। भावे क्त। स्नेहे, लेपने च न०। कर्मणि क्त। लिप्ते त्रि०। [मात्रे त्रि०

दिङ्मात्र न० दिशोरीतेर्मात्रा अंशः। एकदेशे। ६ब०। अल्प-

दिति(ती) स्त्री० दो-अवखण्डने क्तिच् वा ङीप्। दैत्यमा-तरि कश्यपपत्न्याम्। भावे क्तिन् न ङीप्। खण्डने।

दितिज पु० दितेर्जायते जन-ड। असुरे। दितिसुतादयोऽप्यत्र

दिधिषु(षू) पु० दिधिषूमात्मन इच्छति क्यच्-क्विप् ष्ट० वा ह्रस्वः। द्विरूढायाः स्त्रियाः स्वामिनि।

दिधिषू स्त्री० दधाति पापं धिष्यते वा धा-धिष-वा ऊ नि०, दिधिं धैर्यं स्यति सो-ऊ वा षत्वम्। द्विरूढायां स्त्रियां पुनर्भू स्त्रियाम्, 'ज्येष्ठायां यद्यनूढायां कन्यायामुह्यतेऽनुजा। सा चाग्रेदिधिषूर्ज्ञेया पूर्वा तु दिधिषूः' स्मृतेत्युक्तायां ज्येष्ठायामनूढायां सत्याम् ऊढायां कनिष्ठभगिन्याञ्च।

दिधिषूपति पु० ६त०। 'भ्रातुर्मृतस्य भार्यायां योऽनुरज्येत कामतः। धर्म्मेणापि नियुक्तायां स ज्ञेयो दिधिषूपति'रि-त्युक्ते पुनर्भूपतौ। ज्येष्ठाविवाहाभावे ऊढायाः कनिष्ठाया भगिन्याः पत्यौ च।

दिन न० द्यति तमः। सूर्यकिरणोपलक्षिते षष्टिदण्डात्मके तद्विशिष्टे वा चतुर्यामात्मके काले। तत्र मनुष्याणां षष्टि-दण्डात्मकम्, पितॄणाम् गौणचान्द्रमासात्मकं तेषां हि चन्द्रलोकोपरिस्थितेः कृष्णाष्टमीतएव सूर्यस्य तल्लोके किरणस्पर्शसम्भवः शुक्लाष्टम्यां पुनर्भूवृत्तेनाच्छादनान्न तत्सम्पर्कः। देवानामसुराणाञ्च सौरवर्षकालात्मकं तद् विस्तरस्तु वृहदभिधाने। ब्रह्मणो दिव्यमानेन युगसहस्र-रूपकालात्मकमिति विवेकः।

दिनकर पु० दिनं करोति स्वोदयेन कृ-टक्, दिने-करः किरणो यस्य वा। सूर्य्ये।

दिनक्षय पु० 'एकस्मिन् सावने त्वह्नि तिथीनां त्रितयं यदा तदा दिनक्षयः प्रोक्त' इत्युक्ते एकसावनदिनवृत्तितिथि त्रयरूपे काले।

दिनपति पु० ६त०। सूर्य्ये, अर्कवृक्षे च। दिनेशादयोऽप्यत्र।

दिनमणि पु० दिने मणिरिव प्रकाशकत्वात्। सूर्य्ये, अर्कवृक्षे च

दिन्भ संघाते चु० आत्म० अक० सेट्। दिम्भयते अदिदिम्भत

दिनादि पु० ६त०। प्रातःकाले।

दिनान्त पु० ६त०। दिवावसाने सायंकाले। [अदिदिम्भत् त

दिभ प्रेरणे चुरा० उभ० सक० सेट् इदित्। दिम्भयति-ते

दिम्प संघाते चुरा० उभ० सक० सेट्। दिम्पयति ते अदिदिम्पत्-त

दिलीप पु० सूर्यवंश्ये नृपभेदे रघोः पितरि।

दिव प्रीतौ भ्वा० पर० सक० सेट् इदित्। दिन्वति अदिन्वीत्।

दिव जिगीषायां पणे व्यवहारे इच्छायां आज्ञायाञ्च दिवा० पर० अक० सक० च सेट्। दीव्यति अदेवीत्। देवित्वा द्यूत्वा

दिव कूजने चु० आत्म० सक० सेट्। देवयते अदिदेवत।

दिव अर्द्दे चु० उभ० सक० सेट्। देवयति ते अदीदिवत् त।

दिव् स्त्री० दिव-डिवि। स्वर्गे, आकाशे च। [दिवसे, वने च

दिव न० दिव-क। स्वर्गे, 'दिवौकस' इत्यत्रादन्तता। आकाशे,

दिवस पु० दीव्यन्त्यत्र दिव-असच् किच्च। 'नाडीषष्टितम स्तत्र सावनो दिवसः स्मृतः। त्रिंशभांगोऽर्कराशेस्तु दिवसः सौर उच्यते। चान्द्रस्तु तिथ्यवच्छिन्नो भौमो भूपरिधे र्मत' इत्युक्तेषु सावनादिषु दिनेषु।

दिवसमुख न० ६त०। प्रभाते।

दिवस्पति पु० ६त० अलुक् स० सत्वञ्च। इन्द्रे।

दिवस्पृथिवी स्त्री० द्वि० व०। दिवञ्च पृथिवी च नि० सुट्। मिलितयोः भूमिस्वर्गयोः रोदस्योः।

दिवा अव्य० दिव-का। दिवसे।

दिवाकीर्त्ति पु० दिवैव कीर्त्तिः शब्दं यस्य रात्रौ क्षुरकर्म्म-निषेधात्। नापिते। ['पङ्कजानां दिवातनीमि'तिभट्टिः

दिवातन त्रि० दिवा भवः ट्यु तुट् च। दिवाभवे। स्त्रियां ङीप्।

दिवान्ध पु० दिवा दिने अन्धः दर्शनाभावात्। 'पेचकादौ 'दिवान्धाः प्राणिनः केचि'दिति चण्डी।

दिवाभीत पु० दिवा दिवसे भीतः। चौरे, चन्द्रे, पेचके च। 'दिवाभीतमिवान्धकारमि'ति कुमारः।

दिवि पु० दिव-कि। चाषपक्षिणि।

दिविज पु० दिवि जायते जन-ड हल० अलुक् स०। स्वर्गीये दिविभवादयोऽप्यत्र। [दिविष्ठादयोऽप्यत्र।

दिविषद् पु० दिवि सीदति क्विप् सुषमादि० षत्वम्। देवे

दिवो(वौ)कस्(स) पु० दिवि दिवम् वा ओकस् यस्य प्र०

अदन्तत्वम् । देवे । 'तारकेण दिवौकस' इति कुमारः

दिवोदास पु० चन्द्रवंशीये काशिराजे नृपभेदे ।

दिव्य न० दिवि भवं यत् । लवङ्गे चन्दने, शफथरूपे, अलौकिक प्रमाणभेदे गुग्गुलौ, तन्त्रोक्ते भावभेदे च । नायकभेदे पु० । दीव्यतेऽनेन दिव-क्यप् । मनोहरे द्योतनात्मके च त्रि०

दिव्यगन्ध पु० दिव्यो मनोहरो गन्धोऽस्य । गन्धके । लवङ्गे न० । स्थूलैलायां स्त्री० । कर्म्म० । उत्तमगन्धे पु० ।

दिव्यगायन पु० कर्म्म० । गन्धर्वे ।

दिव्यतेजस् स्त्री० दिव्यं तेजो यस्याः । ब्राह्मीलतायाम् ।

दिव्यदोहद न० 'यत् दीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये । उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधा' इत्युक्ते अभीष्टसिद्धये देवेभ्यो देये द्रव्ये ।

दिव्यपुष्प पु० दिव्यं पुष्पमस्य । करवीरे । महाद्रोणायां स्त्री०

दिव्यलता स्त्री० कर्म्म० । मूर्व्वालतायाम् ।

दिव्यसार पु० दिव्यः सारो यस्य । शालवृक्षे ।

दिव्या स्त्री० दीव्यतेऽनेन दिव-क्यप् । वन्ध्याकर्कोट्यां शतावर्य्याम्, महामेदायां, ब्राह्मयाम्, श्वेतदूर्वायां, श्वेतजीरके, हरितक्याञ्च ।

दिव्योदक न० कर्म्म० । मेघजले ।

दिव्योपपादुक पु० उपपद्यते मातृपित्रादिदृष्टकारणमनपेक्ष्यैव अदृष्टसहकृताणुभ्य एव उत्पद्यते उप+पद-उकञ् पिशाचादिव्यावृत्तये दिव्य इति विशेषणं तेषाञ्च मातृपित्रादिदृष्टकारणापेक्षाभावेऽपि दिव्यत्वाभावान्न तथात्वम् । देवे

दिव्यौषधि स्त्री० कर्म्म० । मनःशिलायाम् ।

दिश दाने आज्ञापने च तु० उभ० सक० अनिट् । दिशति अदिक्षत

दि(श्)शा स्त्री० दिश्-क्विप् वा टाप् । आशायाम् ककुभि ।

दिश्य त्रि० दिशि भवं दिग्भ्य उपनीतं वा यत् । दिग्भवे, दिग्भ्य उपनीते च । [काले पु० । उपदिष्टे त्रि० ।

दिष्ट न० दिश-क्त । भाग्ये 'न दिष्टमिष्टं कुरुते' इति माघः ।

दिष्टान्त पु० दिष्टस्य भाग्यस्यान्तः । भाग्यस्यान्तोपलक्षिते मरणे

दिष्ट्या अव्य० दिश-यक् अम्नादि० नि० । मङ्गले, हर्षे, भाग्येनेत्यर्थे च । [अधिक्षत-अदिग्ध ।

दिह लेपने अदा० उभ० सक० अनिट् । देग्धि दिग्धे अधिक्षत्

दी क्षये दि० आत्म० अ० अनिट् । दीयते अदास्त । दिग्ये । दीनः

दीक्ष मौण्ड्ये, यागे, उपनयने, नियमव्रतयोरादेशे च भ्वा० आ० सक० सेट् । दीक्षते अदीक्षिष्ट ।

दीक्षणीया स्त्री० दीक्ष-अनीयर् । सोमसाध्ये यज्ञभेदे ।

दीक्षा स्त्री० दीक्ष-अ नियमे, संस्कारे 'विवाहदीक्षां निरवर्त्तयद्गुरु'रिति रघुः । 'दीयते विमलं ज्ञानं क्षीयते कर्म्मवासना तेन दीक्षेति सा प्रोक्ते'ति तन्त्रोक्ते अभीष्टप्रदमन्त्रग्रहणे, तदुपदेशे, यागे च ।

दीक्षागुरु पु० दीक्षायां गुरुरुपदेष्टा । मन्त्राद्युपदेष्टरि ।

दीक्षान्त पु० दीक्षायाः प्रधानयागस्य अन्तः अन्तोपलक्षितः तत्समापको यागभेदः । अवभृथरूपे यागभेदे ।

दीक्षित त्रि० दीक्ष-क्त । सोमयागादौ संकल्पं विधाय कृतनियमे । दीक्षा तन्त्रोक्ता संजाताऽस्य इतच् । तान्त्रिकदीक्षावति ।

दीदिवि पु० दिव-क्विन् अभ्यासोदीर्घश्च । बृहस्पतौ । अन्ने पु० न० । उदिते त्रि० । [किरणे

दीधिति स्त्री० दिधी-क्तिन् यहादित्वादिट् इकारलोपश्च ।

दीधी देवने दीप्तौ च अदा० जक्षा० आत्म० अक० सेट् । दीधीते अदीधिष्ट । [भूषिकायां स्त्री० ।

दीन त्रि० दी-क्त तस्य नः । दुःखिते, भीते च । तगरपुष्पे न० ।

दीनार पु० दी-आरक् नुट् च । स्वर्णभूषणे, मुद्रायां, सुवर्णकर्षद्वये, निष्कमाने, द्वात्रिंशद्रक्तिकापरिमितकाञ्चने च ।

दीप दीप्तौ दि० आत्म० अक० सेट् । दीप्यते-अदीपि-अदीपिष्ट । दीप्तः । णिच् अदीदिपत् त अदिदीपत् त । [न्विते

दीप पु० दीप-क । प्रदीपे तैलादिस्नेहयोगेन वर्त्तिकादाहकशिखा

दीपक पु० दीप+स्वार्थे कन् । प्रदीपे, श्येनपक्षिणि, रागभेदे च । कुङ्कुमे अर्थालङ्कारभेदे च न० । दीपयति णिच् ण्वुल् । यमान्याम्, स्त्री० । कार्य्यप्रकाशके, कुशले च त्रि० । स्त्रियां टाप् अत इत्वम् यन्त्रभेदे ।

दीपन पु० दीपयति भक्षणात् जठराग्निमुत्तेजयति दीप-णिच् ल्यु । पलाण्डौ, काशमर्द्दने, मयूरशिखायां शालिकशाके, तगरमूले, कुङ्कुमे च । दीपनकर्त्तरि त्रि० । पाठायां, मेथिकायां, ताल्याञ्च स्त्री० ङीप् ।

दीपपुष्प पु० दीप इव पुष्पमस्य । चम्पकवृक्षे ।

दीपमालिका स्त्री० दीपानां माला यस्याम् कप् अत इत्वम् । दीपान्वितायाममावस्यायाम् । ६त० । दीपसमूहे ।

दीपवृक्ष पु० स्वार्थे कन् दीपस्याधारो वृक्षः । (पिलसुज) दीपाधारे तैजसे काष्ठादिनिर्म्मिते वा पदार्थे ।

दीपान्विता स्त्री० दीपैरन्विता । गौणचान्द्रेण कार्त्तिकस्य मुख्यचान्द्रे चाश्विनस्यामावस्यायाम् ।

दीप्त पु० दीप-क्त । निम्बूके, सिंहे च । स्वर्णे हिङ्गुनि च न० । ज्वलिते, दग्धे, भासिते, दीप्तिमति च त्रि० । लाङ्गलिकायाम्, अग्निशिखोषधौ, ज्योतिष्मत्याञ्च स्त्री० टाप् ।

दीप्तजिह्वा स्त्री० दीप्ता ज्वलन्ती जिह्वा यस्याः । उल्कामुख्यां

शृगालीभेदे तस्या हि रात्रौ जिह्वा ज्वलतीति प्रसिद्धम् ।

दीप्ताग्नि पु० दीप्तः अग्निर्जठरानलो यस्य । अगस्त्ये । तीक्ष्णजठराग्निमति त्रि० ।

दीप्ति स्त्री०दीप-क्तिन् । कान्तौ, 'कान्तिरेव वयोभोगदेशकाल-गुणादिभिः । उद्दीपिताऽतिविस्तारं प्राप्ता दीप्तिरिहो-च्यते' इत्युक्ते स्त्रीणां गुणभेदे ।

दीप्तिक स्त्री० दीप्त्या कायति कै क । दुग्धपाषाणवृक्षे ।

दीप्य पु०दीप-यत् । जीरके । श्वेतजीरके न०। दीपने साधुर्यत् । यमान्यां पु० स्त्री० । [स्वरवर्णे च । आयते त्रि० ।

दीर्घ पु० दृ-घञ् घस्य नेत्त्वम् । शालतावृक्षे, उष्ट्रे, द्विमात्रे

दीर्घकणा स्त्री० दीर्घः कणो लेशो यस्याः । श्वेते जीरके ।

दीर्घकण्टक पु० दीर्घः कण्टको यस्य । बर्बुरे (बावला) ।

दीर्घकण्ठ पु० दीर्घः कण्ठो यस्य । बके । आयतकण्ठमात्रे त्रि०

दीर्घकन्द न० कर्म्म० । मूलके । दीर्घः कन्दो यस्याः कप् अत इत्त्वम् । मूषल्याम् स्त्री० । [तत्रैवार्थे ।

दीर्घकील पु० दीर्घः कीलो यत्र । अङ्कोटके । स्वार्थे कन् ।

दीर्घकोषिका स्त्री० दीर्घः कोषो यस्याः कप् अत इत्त्वम् । (झिनुक) दुर्णामायाम् । तालव्यमध्योऽपि ।

दीर्घग्रन्थि पु० दीर्घो ग्रन्थिः पर्व्व यस्य । गजपिप्पल्याम् ।

दीर्घग्रीव पु० दीर्घा ग्रीवा यस्य । उष्ट्रे, नीलक्रौञ्चे च ।

दीर्घच्छद पु० दीर्घाश्छदा यस्य । इक्षौ ।

दीर्घजङ्घ पु० दीर्घा जङ्घा यस्य । उष्ट्रे, बके च ।

दीर्घजिह्व पु० दीर्घा जिह्वा यस्य । सर्पे ।

दीर्घतरु पु०कर्म्म० । तालवृक्षे । [ह्व्यां स्त्री० ङीप् ।

दीर्घदण्ड पु० दीर्घो दण्ड इव काण्डेन । एरण्डवृक्षे । गोर-

दीर्घदर्शिन् पु० दीर्घात् पश्यति दृश-णिनि । दूरदर्शिनि पण्डिते, भल्लूके च । आगामिकार्य्यज्ञे, दूरदर्शिमात्रे त्रि०

दीर्घदृष्टि पु०दीर्घा दृष्टिरस्य । पण्डिते । दीर्घा दूरगा दृष्टि-र्य्यया ६ब० । दूरवीक्षणे यन्त्रभेदे । [न णत्वम् । शङ्खे

दीर्घनाद पु० दीर्घो दूरगामित्वात् विस्तीर्णो नादोऽस्य क्षुभ्ना०

दीर्घनिद्रा स्त्री०कर्म्म० क्षुभ्ना० न णत्वम् । मृत्यौ, बहुकालिक निद्रायाञ्च । 'दीर्घनिद्रामवापित' इति रघुः । [लताभेदे

दीर्घपटोलिका स्त्री० कुत्सिता पटोली कन् कर्म्म० । (धुधुल)

दीर्घपत्र पु० दीर्घाणि पत्राण्यस्य । राजपलाण्डौ, विष्णुकन्दे, हरिदर्भे, कुन्दरे, ताले, कुपीलौ चा अल्पजम्बुवृक्षे, गन्ध-पत्रायाञ्च स्त्री० टाप् । सञ्ज्ञायां कन् अत इत्त्वम् । घृत-कुमार्य्यां, श्वेतवचायाञ्च । चञ्चुशाके, पलाशीलतायाञ्च स्त्री० ङीप् । [(चाकलिया) ।

दीर्घपर्णी स्त्री० दीर्घाणि पर्णान्यस्याः ङीप् । पृश्निपर्ण्याम्

दीर्घपल्लव पु० दीर्घः पल्लवोऽस्य । शणवृक्षे । कर्म्म० । दीर्घच्छदे पु० न० । दीर्घच्छदयुक्तमात्रे त्रि० ।

दीर्घपादप पु० कर्म्म० । ताले, पूगे च ।

दीर्घपृष्ठ पु० दीर्घं पृष्ठमस्य । सर्पे ।

दीर्घफल पु०दीर्घाणि फलानि यस्य । आरग्वधे (सोन्दाल) संज्ञायां कन् । अगस्त्यवृक्षे पु० । कपिलद्राक्षायां, जतुकायाञ्च स्त्री०

दीर्घमूल पु० दीर्घं मूलं यस्य । मोरटालतायां, विल्वभेदे च । वीरणे न० । कर्म्म० । संज्ञायां कन् । मूलके । श्यामालतायां स्त्री० टाप् । दुरालभायां स्त्री० ङीप् ।

दीर्घरागा स्त्री० दीर्घो बहुकालस्थायी रागो रञ्जनं यस्याः । हरिद्रायाम् । [चिरकाले ।

दीर्घरात्र न०कर्म्म० । दीर्घायां रात्रौ । ७ब० । बहुरात्रियुक्ते

दीर्घरोमन् पु० दीर्घाणि रोमाण्यस्य । भल्लूके ।

दीर्घवल्ली स्त्री०कर्म्म० । पलाश्यां, पातालगरुड़ीलतायां, माहेन्द्र वारुण्याम्, आयतायां लतायाञ्च ।

दीर्घवृन्त पु० दीर्घं वृन्तमस्य । श्योनाके वृक्षे । स्वार्थे कन् । तत्रार्थे । इन्द्रचिर्भिट्यां स्त्री० टाप् । संज्ञायां कन् अत इत्त्वम् । एलापर्ण्याम् स्त्री० ।

दीर्घशाख पु० दीर्घा शाखा यस्य । शालवृक्षे । संज्ञयां कन् अत इत्त्वम् । एलापर्ण्याम् स्त्री० टाप् । [राजान्ने ।

दीर्घशूक पु०दीर्घः शूकोऽग्रमस्य । शालिभेदे । सञ्ज्ञायां कन् ।

दीर्घसत्र न० कर्म्म० । दीर्घकालिके यज्ञभेदे ६ब० । तत्कर्तरि त्रि० । 'हविषे दीर्घसत्रस्य सा चेदानीं प्रचेतस' इति रघुः

दीर्घसूत्र त्रि० दीर्घेण चिरकालेन सूत्रमीप्सितकर्म्म यस्य । चिरकालेन प्रारब्धकर्म्मानुष्ठातरि । कर्म्म० । आयततन्तौ न०

दीर्घस्कन्ध पु० दीर्घः स्कन्धः काण्डोऽस्य । तालवृक्षे ।

दीर्घायुष्य पु०दीर्घमायुष्यं यस्य श्वेतमन्दारकवृक्षे, मार्कण्डेये च

दीर्घायुस् पु०दीर्घम् आयुर्जीवनकालोऽस्य । काके, शाल्मलिवृक्षे च

दीर्घिका स्त्री० दीर्घैव विस्तारमपेक्ष्य आयतैव । जलाशयभेदे अस्या लक्षणं तड़ागशब्दे द्रष्टव्यम् । [न०

दीर्ण त्रि०दृ-क्त । विदारिते, भीते च भावे क्त । विदारे, भये च

दु गतौ भ्वा०पर०सक०अनिट् । दवति अदौषीत् केचित्तु वेड-यमित्याहुस्तेन अदावीदित्यपि । [दूनः । दवथुः ।

दु उपतापने भ्वा०पर०सक०वेट् । दुनोति अदावीत् अदौषीत्

दुःख दुःखकरणे अद० चुरा०उभ०सक० सेट् । दुःखयति ते अदुदुःखत्-त ।

दुःख न० दुःख-अच्-घञ् वा । प्रतिकूलवेदनीये चित्तधर्म्मभेदे,

न्यायमते आत्मधर्म्मभेदे,पीड़ायां, कष्टे च । दुःखसाधने पदार्थे, तद्वति च त्रि० । [दुःखानां त्रितये ।

दुःखत्रय न० ६त० । अध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकरूपे

दुःशासन पु० दुःखेन शिष्यतेऽसौ शास-खलर्थे युच् । भारते प्रसिद्धे दुर्योधनस्यानन्तरानुजे धृतराष्ट्रसुते ।

दुःषमस् अव्य० दुष्टं समम त्रिष्ठद्रु० अव्य०षत्वम् । गर्ह्ये ६त० अषत्वम् । असमञ्जसे त्रि० ।

दुःसहा स्त्री० दुःखेन सह्यते दुर्+सह-खल् । नागदमन्याम्

दुःस्थ त्रि० दुःखेन तिष्ठति स्था-क । दीने,मूर्खे, लुब्धे च ।

दुःस्थित त्रि० दुर्+स्था-क्त । अनवस्थिते, दुःखेन स्थिते च

दुःस्पर्श पु०स्त्री० दुःखेन स्पृश्यतेऽसौ दुर् स्पृश-खल् । दुरालभायाम् । लताकरञ्जे पु० । कण्टकार्य्याम्, कपिकच्छाम्, आकाशवल्लयाञ्च स्त्री० । दुःस्पर्शवस्तुमात्रे त्रि० ।

दुकूल न० दु-कलच् कुक् च दुष्टं कूलति कूलआवरणे क वा ष्ठ० । क्षौमाम्बरे, सूक्ष्मवस्त्रे, सूक्ष्मवस्त्रे च ।

दुग्ध न० दुह-क्त । पयसि क्षीरे, स्त्रीजातिस्तननिष्यन्दिद्रव-द्रव्ये । कर्म्मणि क्त । कृतदोहायां धेन्वादौ स्त्री० । प्रपूरिते त्रि० । भावे क्त । दोहने न० ।

दुग्धपाषाण पु० दुग्धं निर्य्यासः पाषाणइव यस्य । (गिर गोला) ख्याते हक्षभेदे । स्वार्थे कन् । अत्रैवार्थे ।

दुग्धिका स्त्री०दुग्धं क्षीरमिव निर्य्यासोऽस्त्यस्याः ठन् । (दुधि) (क्षीरा) इति ख्याते वृक्षभेदे ।

दुग्धी स्त्री० दुग्धमिव निर्य्यासोऽस्त्यस्य अर्शआद्यच् गौ० ङीष् । दुग्धिकायाम् (दुधि) ।

दुद्रुम पु० दुष्टो द्रुमः ष्ठ० । हरित्पत्रे पलाण्डौ ।

दुन्दुभि पु० दुन्दु इति शब्देन उभति पूरयति उभ-क शक० । बृहड्ढक्कायां, भेर्य्यां, वरुणे दैत्यभेदे, राक्षसभेदे, विषे, ६०वर्षमध्ये 'प्राणिनां जायते हर्षो दुन्दुभौ वरवर्णिनी' त्युक्तलक्षणे वत्सरभेदे च । पाशके स्त्री० ।

दुर्(स्) अव्य०दु रुक् सुक् वा । दुष्टे निन्दायां, निषेधे,दुःखे च

दुरक्ष पु० दुष्टोऽक्षः प्रा० कपटपाशके । दुष्टोऽक्षो यत्र । दुष्टद्यूते

दुरत्यय त्रि० दुःखेनातीयते दुर्+अति-इ-खल् । दुरतिक्रम-णीये, दुस्तरे च । [दुर्गमे, दुर्ज्ञेये च ।

दुरदृष्ट न० दुष्टमदृष्टं प्रा० । दुर्भाग्ये पापे । [दुष्प्राप्ये

दुरधिगम त्रि० दुःखेनाधिगम्यते दुर् अधि+गम-खल् ।

दुरध्व पु० दुष्टोऽध्वा प्रा० अच् । दुष्टवर्त्मनि ।

दुरन्त त्रि० दुष्टोन्तोऽवसानं यस्य । मृगयाद्यूतपानादिषु व्यसनेषु तानि हि प्रथमं सुखयित्वा अन्ते दुःखयन्ति । दुर्ज्ञेयोऽन्तः परिच्छेदो यस्य । दुर्ज्ञेये, गभीरे च ।

दुरभिग्रह पु० दुःखेनाभिमुख्येन गृह्यतेऽसौ खल् । अपामार्गे दुःखेन ग्राह्ये त्रि० । दुरालभायां, कपिकच्छाञ्च स्त्री० ।

दुराग्रह पु० दुष्टआग्रहः निर्बन्धः । युक्तिरहितेऽभिनिवेशे, ६त० । तद्युक्ते त्रि० ।

दुराचार पु०दुष्ट आचारः प्रा० । विरुद्धाचरणे । ६त० । तदा चारवति त्रि० । 'अपि चेत् सुदुराचारः' इति गीता ।

दुरात्मन् त्रि० दुष्ट आत्मा चित्तं यस्य । दुष्टचित्ते जने ।

दुराधर्ष पु० दुष्टान् राक्षसान् आधर्षयति अच् । श्वेतसर्षपे तत्क्षेपणे हि वेतालादीनामपसर्पणं स्मृतौ दर्शितम् । दुःखेन ईषदपि धर्षयितुमशक्यम् दुर्+आ+धृष-खल् । धर्षयितुमशक्ये त्रि० । कुटुम्बिनीहक्षे स्त्री० ।

दुरारुह पु०दुःखेनारुह्यतेऽसौ दुर्+आ+रुह-घञर्थे कर्म्मणि क । बिल्वे,नारिकेले च । खर्ज्जूर्य्यां स्त्री० ।

दुरारोह पु० दुःखेनारुह्यते दुर्+आ+रुह-खल् । शाल्मलि-हक्षे । श्रीवल्ल्यां स्त्री० । दुरारोहमात्रे त्रि० ।

दुरालभा(म्भा) स्त्री० दुःखेनालभ्यते स्पृश्यते असौ दुर्+आ+लभ-खल् वा मुम् । (आलकुशी) लतायाम् ।

दुरालाप पु० दुष्ट आलापः प्रा० । दुष्टवचनकथने ग्लानिप्रकाशे च । ६त० । तद्वति त्रि० ।

दुरासद त्रि०दुःखेनासद्यते गम्यतेऽसौ दुर्+आ+सद-खल् । दुर्गम्ये, दुर्धर्षे च 'स बभूव दुरासद' इति रघुः ।

दुरित न० दुष्टमितं गमनं नरकादिस्थानप्राप्तिरनेन । पापे ।

दुरुक्त न० दुष्टमुक्तम् । शापे । [दुर्निवारे ।

दुरुच्छेद त्रि० दुःखेन उच्छिद्यतेऽसौ दुर्+उद्+छिद-खल् ।

दुरुत्तर त्रि० दुःखेन उत्तीर्य्यते दुर्+उद्+तृ-खल् । दुस्तरे दुष्टमुत्तरम् प्रा० । दुष्टे उत्तरे न० ।

दुरूह त्रि० दुःखेन ऊह्यते वितर्क्यते ऊह-खल् । दुर्विज्ञेये ।

दुरोदर पु० दुष्टम् समन्तादुदरमस्य । द्यूतकारे, पणे, अक्षे च । द्यूते न० । 'दुरोदरच्छद्मजितामि'ति भारविः ।

दुर्ग पुं० दुःखेन गम्यतेऽसौ कर्म्मणि ड । असुरभेदे, तद्धन्त्र्यां देव्यां स्त्री० । 'तत्रैव च वधिष्यामि दुर्गमाख्यं महासुरम् दुर्गादेवीति विख्यातमिति चण्डी । अपराजितायां, नीत्याञ्च । गुग्गुलौ पु० । दुःखेन गच्छन्त्यत्र दुर्+गम-आधारे ड । पर्व्वतादिभिर्द्दुर्गमे पुरे, कोट्टे (केल्ला) (गड़) ख्याते न० । दुर्गमदेशे, उच्छ्रिते, दुःखेन सम्पाद्ये च त्रि० । काम-क्रोधादिदुःखेन दुस्तरे संसारे न० ।

दुर्गत त्रि० दुर्गच्छति दुर्+गम क्त । दरिद्रे दोषंगते च ।

दुर्गति स्त्री० दुर्+गम-क्तिन् । नरके, दारिद्र्ये, दुष्टायां गतौ च

दुर्गन्ध पु० दुष्टोगन्धः । पूतिगन्धे । ६ब०। तद्वति त्रि०। पलाण्डौ पु०

दुर्गसञ्चय पु० दुर्गे देशे सञ्चरत्यनेन । (सांको) संक्रमे ।

दुर्गानवमी स्त्री० ६त० । जगद्धात्रीनामकदुर्गापूजाकालरूपायां कार्त्तिकशुक्लनवम्याम् ।

दुर्ज्जन त्रि० दुष्टो जनो यस्मात् यदाचरणेन साधुरपि दुष्यति । खले । दुष्टः जनः प्रा०स० । खले पु०।

दुर्जर त्रि० जॄ-अङ् जरा दुःखेन जरा जीर्णता यस्य । दुःखेन जीर्य्यति पदार्थे । ज्योतिष्मतीलतायां स्त्री० ।

दुर्जात न० दुष्टं जातम् प्रा० । व्यसने, आपदादौ । ६ब० । असम्यग्जाते अनुचिते च त्रि० ।

दुर्णामा स्त्री० दुष्टं निन्दितं नामास्य ङीप् णत्वम् । दीर्घकोषिकायाम् (भिनुक) ।

दुर्दान्त पु० दुष्टं दान्तं दमनं यत्र । कलहे । दुःखेन दम्यते स्म दम-क्त । अशान्ते वत्सतरे त्रि० ।

दुर्द्दिन न० द्यति तमः इति दिनं दुष्टं मेघाच्छादनादिना तमोनाशकतारूपहीनं दिनं प्रा० । मेघाच्छन्ने दिवसे । दुष्टं स्वरूपहीनं दिनं यस्मात् ५ब०। मेघान्धकारे, वर्षणे च ।

दुर्द्धर पु० दुर्+धृ-खल् । नरकभेदे, ऋषभौषधौ, भल्लातके दैत्यभेदे च 'दुर्द्धरं दुर्मुखञ्चैवेति' चण्डी। दुःखेन मुमुक्षुभिर्हृदये धार्य्यते, केनापि न धार्य्यते वा खल्। विष्णौ। दुःखधार्य्ये दुर्द्धर्षे च पदार्थे त्रि० । [कन्यारिष्टचे च स्त्री०।

दुर्द्धर्ष त्रि०दुःखेन धृष्यते । अक्षोभ्ये, अप्रधृष्ये च। नागदमन्यां

दुर्बल त्रि० दुष्टं बलं यस्य । बलशून्ये, कृशे, अल्पमांसे च ।

दुर्भग त्रि० दुष्टं भगं भाग्यं यस्य । अल्पभाग्ये । पतिस्नेहशून्यायां स्त्रियां स्त्री० ।

दुर्भाग्य न०दुष्टं भाग्यं प्रा०। दुरदृष्टे पापे । ६ब०। तद्वति त्रि०

दुर्भिक्ष अव्य० भिक्षाया अभावः अर्थाभावेऽव्ययीभावः अदन्तत्वादम् तृतीयासप्तम्योर्वा तेन 'दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे' इति दुर्भिक्षमल्पमित्यादि च सिद्धम् । भिक्षाया अभावे, तदुपलक्षिते काले अल्पान्नकाले च ।

दुर्मति त्रि० दुष्टा मतिर्यस्य । विवेकप्रतिबन्धकपापेन कलुषितबुद्धौ जने, ६०वर्षमध्ये 'भवेद्ध मध्यमा वृष्टिर्दुर्मतौ समुपस्थिते इत्युक्तलक्षणे वर्षभेदे पु०। प्रा०स०। दुष्टायां बुद्धौ।

दुर्मनस् त्रि० दुष्ट चिन्तादिना व्याकुलं मनोऽस्य । विमनस्के । शतावर्य्यां स्त्री० ।

दुर्मरा स्त्री० दुःखेन म्रियते मृ-अच् । दूर्वायाम् ।

दुर्मुख पु० दुष्टं मुखमस्य । अश्वे, वानरे, नागभेदे, दैत्यभेदे च। अप्रियवादिनि त्रि० । [कामसमर्थचित्ते ।

दुर्मेधस् त्रि० दुष्टा मेधाऽस्य असिच् समा०। मन्दबुद्धौ विवे-

दुर्योधन पु० दुःखेन युध्यतेऽसौ युध-खलर्थे युच् । धृतराष्ट्रनृपतेर्ज्येष्ठपुत्रे नृपभेदे । दुःखेन योध्ये त्रि० ।

दुर्लभ पु० दुर्-लभ-खल् । कर्चूरे । दुष्प्रापे त्रि० 'मानुष्यं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभे'ति पुराणम् । दुरालभायां, श्वेतकण्टकार्य्याञ्च स्त्री० ।

दुर्ललित न०दुष्टं ललितम् इष्टम् लल-ईप्से क्त। चन्द्रप्रार्थनादिरूपे अलभ्यविषये आग्रहे। (आवादार) दुश्चेष्टिते च। 'दुष्टं ललितं यस्य। तादृशाग्रहवति (आवदेरे)। दुश्चेष्टे च त्रि०।

दुर्व्व वधे भ्वा० पर० सक०सेट् । दूर्वति अदूर्वीत् । दूर्त्तः ।

दुर्वर्ण न० दुष्टोऽपि वर्ण्यते रज्यतेऽनेन दुष्टं मलिनं वा वर्णयति शुभ्रतापादनेन रूपान्तरं करोति । रजते, एलवालुके च । दुष्टवर्णवति मलिने त्रि० ।

दुर्वासस् त्रि०दुष्टं वासोऽस्य । मलिनवस्त्रे । अत्रिपुत्रे शङ्करांशजाते मुनिभेदे पु०। [विधमि'ति नैषधम् खले मूर्खे च

दुर्विध त्रि० दुष्टा विधा यस्य । दरिद्रे 'विदधाते रुचिगर्व्वदु-

दुर्हृद् त्रि० दुष्टं हृदयं यस्य शत्रावर्थे नित्यं हृदादेशः । शत्रौ । दुष्टचित्ते त्रि० अत्र दुर्हृदयोऽपि ।

दुल उत्क्षेपे चुरा० उभ० सक० सेट् । दोलयति-ते अदूदुलत्

दुलि(ली) स्त्री० दुल-इन् नि० षिलुक् वा ङीप् । कमठ्याम् । मुनिभेदे पु० ।

दुश्चर्म्मन् पु० दुष्टं चर्म्म यस्य । अप्राकृतमेढ्रे 'दुश्चर्म्मा गुरुतल्पी स्यात्' इति स्मृत्युक्ते महापातकजचिह्नवति ।

दुश्च्यवन पु० दुःखेन च्यवनं पतनं यस्य, दुष्टः क्रुद्धश्च च्यवनो मुनिरस्य वा। इन्द्रे, स हि च्यवनेन कदाचित् कोपात् स्वपदात् पातितः।

दुष वैकृते दिवा०पर०अक० अनिट् । दुष्यति अदुषत् अदुक्षत्

दुष्कर न० दुःखेन कीर्य्यते कॄ-खल् । आकाशे । कृ-खल् । दुखेन कार्य्ये त्रि० ।

दुष्कर्म्मन् न० दुष्टं कर्म्म प्रा०स०। पापे। ६ब०। तद्वति त्रि०

दुष्कृत न०दुष्टं कृतं कृतिः।पापे । 'सुकृतं दुष्कृतं लोके गच्छन्तमनुगच्छती'ति क्तिन् दुष्कृतिरप्यत्र। ६ब०। तद्वति त्रि०

दुष्ट त्रि० दुष-क्त । दुर्बले, अधमे, दुर्ज्जने, दोषयुक्ते च। (कुड़) कुष्ठे पु०। पुंश्चल्याम् स्त्री० । [स्थाने च।

दुष्ठु अव्य० दुर्+स्था-कु षत्वम् । निन्दायां, निकृष्टतायां, दुः-

दुष्पत्र पु० दुष्टानि पत्राण्यस्य । चोरनामगन्धद्रव्ये ।

दुष्प्रधर्षणी स्त्री० दुःखेन प्रधृष्यते कर्म्मणि ल्युट्। वार्त्ताक्याम्

दुष्प्रवेशा स्त्री० दुःखेन प्रवेशो यत्र । कन्थारीवृक्षे । [पतौ ।
दु(ष्य)ष्मन्त पु० चन्द्रवंशीये राजभेदे भरतराजपितरि शकुन्तला-
दुह दोहे अदा० उभ० द्विक० अनिट् । दोग्धि दुग्धे ।
अधुक्षत् अधुक्षत अदुग्ध ।
दुह वधे भ्वा० पर०सक० सेट् । दोहति अदुहत्-अदोहीत् ।
दुहितुःपति पु० ६त० अलुक् स० । जामातरि ।
दुहितृ स्त्री० दुह-तृच् गुणाभावः इट् च नि० । सुतायाम्
दू खेदे दिवा० आत्म०अक० सेट् । दूयते अदविष्ट । दूनः ।
दूत पु० दु-क्त दीर्घश्च । सन्देशहरे वार्त्ताहरे ।
दूति(ती) स्त्री० दू-क्तिच् वा ङीप् । स्त्रीपुंसयोः सन्देशहारि-
कायां स्त्रियाम् । 'रतिदूतिपदे निवेशिते'ति कुमारः ।
दूत्य न० दूतस्य दूत्या वा भावः कर्म वा यत् । दूतकर्मणि
दूतस्वभावे च । [दूने रसने सितापी'ति नैषधम् ।
दून त्रि० दू-क्त । अध्वगत्यादिना श्रान्ते, सन्तप्ते च 'पित्तेन
दूर त्रि० दुःखेनेयते प्राप्यते दुर्+इण्-रक् इणो लोपश्च ।
विप्रकृष्टे अगोचरे च ।
दूरदर्शन पु० दूरात् पश्यति दृश-युच् । गृध्रे ।
दूरदर्शिन् पु० दूरात् कार्य्योत्पत्तेः प्राक् पश्यति दृश-णिनि ।
पण्डिते । दूरात् दर्शके त्रि० ।
दूरमूल पु० दूरपर्य्यन्तं मूलमस्य । मुञ्जतृणे (मुज) ।
दूर्व्वा स्त्री० दुर्व्व-हिंसायां अ । स्वनामख्याते घासभेदे ।
दूर्व्वाकाण्ड न० दूर्व्वाणां समूहः काण्डच् । दूर्व्वासमूहे ।
दूर्व्वाष्टमी स्त्री० भाद्रशुक्लाष्टम्यां तद्दिने दूर्व्वया देवार्च्चनस्य
स्मृतौ विधानात्तथात्वम् । दूर्व्वाप्यत्र 'श्रावणी दौर्गनवमी
दूर्व्वा चैव हुताशनीति स्मृतौ तत्रार्थे दूर्व्वाशब्दप्रयोगात् ।
दूषण पु० रावणस्य मातृष्वस्रेये राक्षसभेदे । दूष-णिच-ल्युट् ।
दोषदाने न० । [नेत्रमले (पिचुटि)
दूषिका स्त्री० दूषयति नेत्रं क्लिन्नं करोति दुष-णिच्-ण्वुल् ।
दूषित त्रि० दुष-णिच्-क्त । अभिशस्ते, निन्दिते, दत्तदोषे च
दूष्य न० दुष-णिच्-य । वस्त्रनिर्म्मिते गृहे । दूषणीये त्रि०
'दूष्यं वचोमम पुनर्निपुणं विभाव्ये'ति शिरोमणिः । कक्षायां
गजमध्यबन्धनरज्ज्वाञ्च स्त्री० ।
दृ वधे स्वा०पर०सक०अनिट् । दृणोति अदार्षीत् ।
दृ आदरे तुदा०आ०सक०अनिट् आङ्पूर्व्वः । आद्रियते आदृत
दृक्प्रसाद स्त्री० दृशं प्रसादयति प्र+सद-णिच-अच् । कुल-
त्थायां तदञ्जनेन हि दृशः प्रसादो भवति ।
दृढ़ न० दृह-क्त नि० इडभावः । लौहे रूपककाव्यभेदे, अति-
शये, नितान्ते च । तद्वति, स्थूले, प्रगाढे, बलवति, शक्ते,
कठिने च त्रि० । [युक्ते वृक्षभेदे
दृढ़कण्टक पु० दृढ़ः कण्टकोऽस्य । (धलाआकड़ा) क्षुद्रकण्टक
दृढ़काण्ड पु० दृढ़ः कठिनः काण्डः स्कन्धोऽस्य । वंशवृक्षे
दीर्घरोहितके न० ।
दृढ़क्षुरा स्त्री० दृढं क्षुरमिवाग्रं यस्याः । बल्वजायाम् तृणभेदे
दृढ़ग्रन्थि पु० दृढो ग्रन्थिः पर्व्वास्य । वंशे ।
दृढ़तृण पु० दृढं कठिनं तृणं कर्म० । मुञ्जतृणे । बल्वजायां स्त्री०
दृढ़नीर पु० कालेन दृढ़तां प्राप्तं नीरं यस्य । नारिकेले
तस्य जलेनैव हि क्रमशः तच्छस्यमुत्पद्यते ।
दृढ़पत्र पु० दृढं पत्रं यस्य । वंशे । बल्वजायां स्त्री० गौरा०
ङीष् । [वृक्षभेदे ।
दृढ़पादा स्त्री० दृढः पादोमूलमस्या ङीप् । (भुइ आमला)
दृढ़प्ररोह पु० दृढः प्ररोहः अङ्कुरोऽस्य । प्लक्षवृक्षे ।
दृढ़फल पु० दृढ़ानि फलानि यस्य । नारिकेले । [श्यामायाम्
दृढ़बन्धिनी स्त्री० दृढं बध्नाति ग्रथ्नाति स्वाश्रयं णिनि ।
दृढ़भूमि त्रि० दृढा भूमिरस्य । योगविशेषेण संस्कृतान्तःकरणे
विषयसुखरागादिना चालयितुमशक्ये चित्ते ।
दृढ़मुष्टि पु० दृढ़ा मुष्टिः यत्र, यस्मात् वा । खड्गे तद्धारणे
हि मुष्टेर्दृष्टता । दृढ़ा अशिथिला मुष्टि, र्यस्य । कृपणे ।
स हि धनादिकं मुष्टौ निधाय अदित्सया दृढ़तरं बध्नाति ।
दृढ़मूल पु० दृढ़ं मूलमस्य । मुञ्जतृणे, नारिकेले च ।
दृढ़वल्कल पु० दृढ़ं वल्कलमस्य । पूगवृक्षे । अम्बष्ठायां स्त्री०
तत्र दृढत्वचापि ।
दृढ़वीज पु० दृढ़ं वीजमस्य । वदरे, चक्रमर्द्दे, वर्वुरे च ।
दृढ़व्रत त्रि० दृढं व्रतं नियमोऽस्य । आफलोदयं प्रारब्धकार्य्या
त्यागिनि । [संहते
दृढ़सन्धि त्रि० दृढः सन्धिः सन्धानं यस्य । निश्छिद्रतया
दृढ़सूत्रिका स्त्री० दृढं सूत्रं यस्याः स्वार्थे कन् अत इत्वम् ।
मूर्व्वालतायाम् ।
दृढ़स्कन्ध पु० दृढः स्कन्धोऽस्य । क्षीरिकावृक्षे ।
दृता स्त्री० द्रियते दृ-क्त । जीरके ।
दृति पु० दृ-क्तिच् । चर्म्मनिर्म्मितोदकपात्रे, चर्म्मनोदनचर्म्म-
यन्त्रे (भिस्ति) मत्स्यभेदे च ।
दृतिहर पु० दृति चर्म्मपात्रं हरति हृन् । कुक्कुरे ।
दृन्फ क्लेशे तु० पर०अक०सेट् । दृफति दृम्फति अदृम्फीत् ।
दृन्भू पु० दृभ-ऊ नि० । नृपे, वज्रे, सूर्य्ये, सर्पे, चक्रे च
दृप बाधने तु०पर०सक०सेट् । दृपति अदर्पीत् ।
दृप सन्दीपने वा चुरा०उभ०पक्षे भ्वा०पर०सक०सेट् । दर्प-

यतिते दर्पति । अदीदपत्-त अददर्पत्-त अदर्पीत् ।
दृप हर्षे गर्व्वे च दिवा०पर०अक०सेट् । दृप्यति अदृपत् अदर्पीत्
दर्पित्वा दृप्त्वा । दृप्तः । [चरान्' इति रामकवचम् ।
दृप्त त्रि० दृप-क्त । गर्व्विते 'वरदृप्तान् जवानैव रावणादिनिशा
दृफ क्लेशे तु०सु०पर०अक०सेट् । दृम्फति अदर्फीत् ।
दृब्ध त्रि० दृभ-क्त । ग्रथिते, भीते च ।
दृभ ग्रथने वा चुरा० उभ०पक्षे तु०पर० सक०सेट् । दर्भयति
ते दृभति अदीदृभत् त अददर्भत् त अदर्भीत् ।
दृभ भये वा चुरा उभ०पक्षे भ्वा० पर०अक० सेट् । दर्भयति-
ते दर्भति । अदीदृभत् अददर्भत् त । अदर्भीत् ।
दृम्प राशीकरणे चुरा० उभ०सक०सेट् । दृम्पयति ते अद-
दृम्पत्-त । [अद्राक्षीत् ।
दृश चाक्षुषज्ञाने भ्वा०पर०सक० अनिट् । पश्यति अदर्शत्-
दृश्(शा) स्त्री० दृश-सम्प० भावे क्विप् वा टाप् । दर्शने ज्ञाने ।
करणे क्विप् । नेत्रे, द्वित्वसंख्यायाञ्च । कर्त्तरि क्विप् ।
साक्षिणि, द्रष्टरि ज्ञातरि च त्रि० ।
दृश(ष)द् स्त्री० दृ-विदारे अदि सुक् (शुक्) वा ह्रस्वः । पाषाणे
निष्पेषणशिलायाञ्च (शिल) । [दृशद्वतो' रितिमनुः ।
दृश(ष)द्वती स्त्री० दृशद्+मतुप् मस्य वः । नदीभेदे 'सरस्वती
दृष्ट न० दृश-क्त । स्वपरचक्रभये । वीक्षिते, लौकिके च त्रि० ।
दृष्टरजस् स्त्री० दृष्टं रजो यया । प्रौढ़ायां स्त्रियाम् ।
दृष्टान्त पु० दृष्टोऽन्तो नाशोऽवसानं परिच्छेदश्च यस्मिन् ।
मरणे, शास्त्रे, प्रतिपाद्यप्रतिपादकयोः बुद्धिसाम्यविषयकर्म्मे
उदाहरणे, यथा यो धूमवान् स वह्निमान् यथा पाकस्था-
नमित्यादौ धूमवह्निमत्त्वयोर्व्याप्तौ पाकस्थानमुदाहरणम्
अलङ्कारोक्ते अर्थालङ्कारभेदे च ।
दृष्टि स्त्री० दृश-भावे क्तिन् । दर्शने, बुद्धौ च । करणे क्तिन् ।
नेत्रे, द्वित्वसंख्यायां 'चक्षुर्जन्यमनोवृत्तिश्चिद्युक्ता रूपभा-
सिका दृष्टिरित्युच्यते' इत्युक्तायां मनोवृत्तौ च ।
दृष्टिविष पु० दृष्टौ विषं यस्य । सर्पभेदे ।
दृह वृद्धौ भ्वा० पर० अक० सेट् । दर्हति अदर्हीत् अयमिदित्
तत्र दृंहति अदृंहीत् । [दरयति ।
दॄ भये भ्वा० पर० सक० सेट् घटा० । दरति अदारीत् णिच्-
दॄ विदारे दिवा० क्र्या० च प्रा० पर० सक० सेट् । दीर्य्यति
दृणाति । अदारीत् ।
दॄ भये क्र्या० प्रा० पर०अक०सेट् । दृणाति अदारीत् ।
दे पालने भ्वा० आत्म सक०अनिट् । दयते अदास्त ।
देव क्रीड़ने भ्वा० आत्म०अक०सेट् । देवते अदेविष्ट ।

देव पु० दिव-पचाद्यच् । अमरे । द्योतनात्मके आत्मनि 'दीव्यति
क्रीडते यस्माद्रोचते द्योतते दिवि । तस्माद्देव इति प्रोक्तः
स्तूयते सर्व्वदैवतैरित्युक्ते परमेश्वरे ब्राह्मणस्योपाधौ च ।
इन्द्रिये न० । पूज्ये त्रि० । नाट्योक्तौ राजनि पु० ।
देवक पु० श्रीकृष्णस्य मातामहे देवक्याः पितरि नृपभेदे ।
दे(दै)वकी स्त्री० देवकस्य नृपतेः आत्मजा पुंयोगे केकयीति
वद्ङीप् । श्रीकृष्णस्य मातरि वसुदेवस्य भार्य्यायाम् ।
अपत्यार्थेऽण् दैवकीति तत्रैव । सुतादयोऽप्यत्र ।
दे(दै)वकीनन्दन पु० ६त० श्रीकृष्णे वसुदेवात्मजे दे(दै)वकी-
देवकुसुम न० देवानां प्रियं योग्यं वा कुसुमम् शाक० । लवङ्गे
देवखात न० देवेन खातं खन-क्त । अकृत्रिमे जलाशये ।
७त० देवसमीपस्थे खाते च ।
देवखातविल न० देवेन खातं विदारितं विलम् । गुहायाम्
देवगायन पु० ६त० । गन्धर्व्वे ।
देवगिरि पु० देवानां प्रियःगिरिः । पर्व्वतभेदे ।
देवगुरु पु० ६त० । वृहस्पतौ । यष्टिके हारे ।
देवच्छन्द पु० देवै श्छन्द्यते प्रार्थ्यते छन्द-कर्म्मणि घञ् । शत
देवजग्धक न० देवैरद्यते स्म अद-क्त जग्धादेशः स्वार्थे कन् ।
कत्तृणे, गन्धतृणे च । [चन्दनेषु पञ्चसु वृक्षेषु ।
देवतरु पु० ६त० । मन्दारपारिजातसन्तानकल्पवृक्षहरि
देवता स्त्री० देव+स्वार्थे तल् 'क्वचित् स्वार्थिका अपि प्रत्ययाः
प्रकृतितो लिङ्गवचनान्यतिवर्त्तन्ते, इति भाष्योक्तेः स्त्रीत्वम् ।
इन्द्रादौ सुरे । [वृक्षभेदे, अग्नौ, राहौ, मेघे च ।
देवताड पु० देवमिन्द्रियं ताडयति ताड-अण् । (देताड)
देवदण्डा स्त्री०देवमिन्द्रियं दण्डयति दण्ड-अच् । नागबलायाम्
देवदत्त पु०देवा एनं देयासुः आशिषि क्तच् । देवार्पिते तन्ना-
मके जने, अर्जुनशङ्खे 'देवदत्तं धनञ्जय' इति गीता
जृम्भणकरे वायौ च । देवाय दत्तः । देवोद्देशेन त्यक्ते त्रि० ।
देवदारु न० देवानां प्रियं दारु यस्य तत्काष्ठचन्दनस्य देव-
प्रियत्वात् । स्वनामख्याते वृक्षे अयं पुमानप्यत्र 'अमुं पुरः
पश्यसि देवदारुमिति रघुः । [वीजपूरके, वेश्यायाञ्च ।
देवदासी स्त्री० देवमिन्द्रियं दासयति दास-वधे अण् । वन-
देवदीप पु० देवेषु इन्द्रियेषु दीप इव रूपप्रकाशकत्वात् ।लोचने
देवदुन्दुभि पु० देवानां दुन्दुभिरिव हर्षप्रदत्वात् । रक्ततुल-
स्याम् । ६त० देवढक्कायाम् ।
देवदूती स्त्री० देवानि इन्द्रियाणि दूयन्ते खिद्यन्तेऽनया दू-
क्तिच् ङीप् । वनबीजपूरके ।
देवदेव पु० देवेषु मध्ये दीव्यति दिव-अच् । महादेवे ।

देवधान्य न० देवानां योग्यं धान्यम् । (देधान) धान्यभेदे ।

देवन पु० दीव्यत्यनेन दिव-करणे ल्युट् । पाशके । भावे ल्युट् । क्रीडायां, दीप्तौ, व्यवहारे, जिगीषायां, स्तुतौ च न० । दीव्यत्यत्राधारे ल्युट् । लीलोद्याने, पद्मे च ।

देवनदी स्त्री० ६त० । गङ्गायाम् 'असंबाधा देवनदी'ति महाभा०

देवनिर्म्मिता स्त्री० देवैः निर्म्मिता । गुडूच्याम् ।

देवपथ पु० देवैरर्च्चिरादिभिरातिवाहिकैरुपलक्षितः पन्थाः अच् समा० । उत्तरमार्गे । देवानां पन्थाः । छायापथे (यमनाला)

देवपुरोधस् पु० ६त० । बृहस्पतौ ।

देवप्रिय पु० ६त० । पीतभृङ्गराजे । वकपुष्पे न० ।

देववला स्त्री० देवानामिन्द्रियाणां वलं यस्याः ५ब० । सह-देवीलतायाम् ।

देव(व)ल्लभ पु० ६त० । पुन्नागवृक्षे ।

देवभवन न० देवानां भवनमिव । अश्वत्थवृक्षे । ६त० । स्वर्गे

देवभूय न० देवस्य भावः भू-क्यप् । देवत्वे देवसायुज्ये ।

देवमणि पु० देवेषु मणिरिव प्रकाशकत्वात् । शिवे, अश्वस्य कण्ठस्थे रोमावर्त्ते, कौस्तुभमणौ, महाश्वेतायाञ्च ।

देवमातृक त्रि० देवः पर्ज्जन्यरूपीन्द्रःमातेव पालकोऽस्य । वृष्टिजलसम्पन्नव्रीहिपालिते देशे ।

देवयान न० ६त० । देवरथे देवैरुपलक्षितं यानं मार्गः । अर्च्चि-रादिमार्गे शुक्राचार्य्यकन्यायां स्त्री० ङीप् । [देवांशभूते ।

देवयोनि पु० देवा एव योनिः कारणमस्य । विद्याधरादौ

देवर पु० देव-अर । पत्युः कनिष्ठभ्रातरि ।

देवरथ पु०६त० । देवानां नभोगमनसाधने विमानादौ याने ।

देवराज पु० देवानां राजा टच् समा० । इन्द्रे देवाधिपादयोऽप्यत्र

देवरात पु० देवा एनं रायासुः क्तिच् । अभिमन्युसुते परीक्षिन्नृपे

देवर्षि पु० वेद द्रष्टा ऋषिः देव एव सन् ऋषिः । नारदादिमुनौ

देवल पु० मुनिभेदे व्यासशिष्ये धौम्यस्य ज्येष्ठभ्रातरि, देवान् जीविकार्थं लाति ला-क । देवोपजीविनि । स्वार्थे कन् अत्रैव 'देवकोपोपजीवी च नाम्ना देवलको भवे'दित्युक्ते विप्रे ।

देवलता स्त्री० दीव्यति प्रकाशते देवा कर्म्म० । नवमल्लिकायाम्

देवलोक पु०६त० । स्वर्गे । देवस्य ईश्वरस्य सम्पद्रूपोलोकः । 'भूर्लोकोऽथ भुवर्लोकः स्वर्लोकोऽथ महर्जनः । तपः सत्यञ्च सप्तैते देवलोकः प्रकीर्त्तित' इत्युक्तेषु भूरादिषु सप्तसु लोकेषु

देववर्द्धकि पु० ६त० । विश्वकर्म्मणि । [वृक्षेषु, गुग्गुलौ च ।

देववृक्ष पु० दीव्यति देवः कर्म्म० । सप्तपर्णवृक्षे, ६त० मन्दारादि

देवव्रत पु० देवम् इन्द्रियसंयमनं व्रतमस्य । भीष्मे । [धीने च

देवसात् अव्य० देवेभ्यो देयं तदधीनं साति वा देवेभ्योदेये, तद-

देवसायुज्य न० युनक्ति युज-क सह युजेन सयुजः तस्य भावः सायुज्यं देवेन सायुज्यमेकासनयोगिता । देवसहयोगे ।

देवसेना स्त्री० इन्द्रस्य सुतायां षष्ठीनाम्न्यां कार्त्तिकेयपत्न्याम्, मातृकाभेदे । ६त० । देवानां सेनायाञ्च ।

देवसेनापति पु०६त० । कार्त्तिकेये । इन्द्रसुते, देवसेनानाम्नीशेच

देवस्व न० 'यद्धनं यज्ञशीलानां देवस्वं तद्विदुर्बुधा' इत्युक्ते धने

देवहूति स्त्री० स्वायम्भुवमनोः कन्यायाम् ।

देवा स्त्री० दिव-अच् । पद्मचारिण्यां लतायाम्, अशनपर्ण्याञ्च ।

देवागारिक त्रि० देवागारे नियुक्तः ठन् । देवागारे नियुक्ते

देवाजीव त्रि० देवं देवप्रतिमाद्रव्यमाजीवति जीव-अण् । (पूजारी) देवले । णिनि देवाजीवोऽप्यत्र ।

देवात्मन् पु० देवो विष्णुरात्मा यस्य । अश्वत्थे तस्य विष्णुरूपत्वम् अश्वत्थरूपी भगवानिति मन्त्रात् सिद्धम् ।

देवानांप्रिय पु० । अलुक् समासः । छागे । मूर्खे त्रि० ।

देवापि पु० चन्द्रवंश्ये नृपभेदे ।

देवार्ह न० देवानर्हति अण् । सुरपर्णे । सहदेवीलतायां स्त्री० । देवयोग्यमात्रे त्रि० । [देवायतनमप्यत्र ।

देवालय पु० देवानामालयः । स्वर्गे, देवप्रतिमादीनां गृहे च

देवावास पु० ६त० । अश्वत्थवृक्षे ।

देविका स्त्री० दिव-ण्वुल् । "अर्द्धयोजनविस्तारां पञ्चयोजन-मायताम् । एतावद्देविकामाञ्च"रित्युक्ते नदीभेदे धुस्तूरे च ।

देवी स्त्री० दीव्यति दिव अण् गौ० ङीप् । दुर्गायाम्, मूर्व्वायां, पृक्कायाञ्च । देवस्य पत्नी ङीप् । देवपत्न्यां, नाट्योक्तौ कृता-भिषेकायां राजवनितायां, विप्रस्त्रीणामुपाधौ च देव्यन्ता विप्रयोषित' इत्युक्तेः ।

देवृ पु० दिव-ऋ । देवरे स्वामिनः कनिष्ठ भ्रातरि ।

देवेश न० ६त० । महादेवे । तत्पत्न्यां दुर्गायां स्त्री० ङीप् ।

देवेष्ट पु० देवानामिष्टः । गुग्गुलौ । दैत्यभेदजातत्वात् देवप्रिय-त्वमस्य । वनवीजपूरके स्त्री० ।

देवोद्यान न० ६त० देवोद्यानानि वैभ्राजं मिश्रकं मिश्रका-रणम् । नन्दनञ्चेति चत्वारीत्युक्तेषु चतुर्षु वनेषु ।

देश पु० दिश-अच् । भूगोलविभागमात्रे कुरुपञ्चलादिषु प्रसि-द्धजनपदेशेषु स्थानमात्रे च ।

देशरूप न० देशनं देशः प्रशस्तदेशः उचिते सभङ्गसे ।

देशिनी स्त्री० दिशति दिश-करणस्य कर्तृत्वविवक्षायां णिनि । तर्ज्जन्याम् ।

देशान्तर न० अन्योदेशः मयूर० । 'वाचो यत्र विवेदान्ते गिरि र्वा व्यवधायक । महानद्यन्तरं यत्र तद्देशान्तर-

सुच्यते, इत्युक्ते देशभेदे, ज्योतिषोक्ते सुमेरुलङ्कयोर्मध्य-रेखावर्त्ति देशावधिके देशे तदवधिके अन्तरयोजनादौ च।

देशिक पु० देशेषु प्रसितः ठन्। पथिके। देशोद्देशनोपदेश स्तत्र साधु ठन्। गुरौ। [तर्ज्जन्याम्।

देशिनी स्त्री० दिशति दिश-करणस्य कर्त्तृत्वविवक्षायां णिनि।

देश्य न० दिश-ण्यत्। पूर्व्वपक्षे। देशमर्हति यत्। देशयोग्ये त्रि०। [ज्योतिषोक्ते लग्ने च। भावे घञ् लेपने पु०।

देह पु०न० दिह-घञ्। स्थूलसूक्ष्मकार्य्यकारणरूपे शरीरे

देहधारक पु०न० देहं धारयति धृ-णिच् ण्वुल्। अस्थि।

देहभृत् पु० देहं बिभर्त्ति भृ-क्विप्। जीवे।

देहयात्रा स्त्री० देहो याति गच्छत्यनेन या-करणे ष्ट्रन् न ङीप्। शरीररक्षासाधने भोजने। ६त०। मरणे तदुपलक्षिते यमपुरीगमने च।

देहली(लि) देहं लेपनं लाति गृह्णाति ला-क गौरा०ङीष् पृ० वा ह्रस्वः। लेपनयोग्यायां द्वारपिण्डिकायां, (देयाल) कपाटस्याऽधःकाष्ठखण्डे च।

देहसार पु० ६त०। मज्जनि। [चार्व्वाके।

देहात्मवादिन् पु० देहमेव आत्मतया वदति वद-णिनि।

देहिन् त्रि० देह+अस्त्यर्थे इनि। प्राणिनि देहात्माभिमानिनि जीवे

दैप शोधने भ्वा०पर०सक०सेट् पित्। दायति अदासीत् दायात्

दैतेय पु०दितेरपत्यम् दिति-ढक्। असुरे। ण्य। दैत्योऽप्यत्र।

दैत्यगुरु पु० ६त०। शुक्राचार्य्ये, दैत्याचार्य्यादयोऽप्यत्र।

दैत्यनिसूदन पु० दैत्यान् निसूदयति हिनस्ति सूद-णिच् ल्यु। विष्णौ।

दैत्यमेदज पु० दैत्यानां मेदाज्जायते जन-ड। गुग्गुलौ। पृथिव्यां। स्त्री० मधुकैटभमेदजातत्वात्तस्यास्तथात्वम्।

दैत्या स्त्री० दैत्यस्य प्रिया यत्। दैत्यभार्य्यायाम्, सुरायां, सुरानामगन्धद्रव्ये, चण्डौषधौ च।

दैत्यारि पु० ६त०। विष्णौ। [त्रि०।

दैन न० दीनस्य भावः। दीनत्वे। दिने भवं अण्। दिनभवे

दैनन्दिन त्रि० दिनं दिनं प्रतिदिनम् तत्र भवम् अण् नि०। प्रतिदिनभवे।

दैनन्दिनप्रलय पु० ७त० ब्रह्मणः स्वमानानुसारेण प्रतिदिनावसाने सर्व्वदृष्टवस्तुनां क्षये। विस्तरो वृहदभिधाने।

दैन्य न०दीनस्य भावः ष्यञ्। दीनत्वे, कार्पण्ये च।

दैव न०देवादागतम्, देवोदेवताऽस्य, देवस्येदं वा अण्। भाग्ये फलोन्मुखे शुभाशुभकर्म्मणि, 'प्राग्जन्मनि कृतं कर्म्म शुभं वा यदि वाऽशुभम्। दैवशब्देन निर्द्दिष्टमिह जन्मनि तद्बुधै'रित्युक्ते पूर्व्वजन्मार्ज्जिते कर्म्मणि, दक्षिणहस्ताङ्गुलीनामग्ररूपे देवतीर्थे, मन्त्राणामनुग्राहकदेवताध्याने, उत्पातज्ञाने च। विवाहभेदे, त्रिविधभूतादिसर्गे च पु०। देवसम्बन्धिनि श्राद्धहोमादौ त्रि०।

दैवज्ञ पु०दैवं पूर्व्वजन्मार्जितशुभाशुभं जनानां जन्मलग्नादिनः जानाति ज्ञा-क ६त०। गणके ज्योतिर्विदि। लक्षणादिना शुभाशुभज्ञायां स्त्रियां स्त्री० टाप्।

दैवत पु०न०। देवएव देवता ततः प्रज्ञाद्यण्। देवे। देवतानां समूहे अण्। देवसमूहे न०।

दैवतन्त्र त्रि० दैवस्यैव तन्त्रमायत्तम्। भाग्याधीने।

दैवपर त्रि० दैवमेव परं श्रेष्ठं यस्य। दैवसारे यत्नविमुखे।

दैवप्रश्न पु० 'नक्तं निर्गत्य यत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं वचः। श्रूयते तद्विदुर्धीरा दैवप्रश्नं'मित्युक्ते रात्रौ अकस्मात् आकाशादौ श्रूयमाणे शुभाशुभसूचके वाक्ये।

दैवलेखक पु० दैवं लिखति। गणके। [संस्कृतवाण्याञ्च।

दैववाणी स्त्री० देवस्येयम् अण् कर्म्म०। आकाशवाण्याम्

दैवसर्ग पु० देवकृतः सत्वगुणकृतः सर्गः। सांख्योक्तभूतसर्गमध्ये सात्विकांशकाष्टौ।

दैवात् अव्य० दैवमतति क्विप्। हठादित्यर्थे।

दैविक न० देवोदेवताऽस्य ठक् 'देवानुद्दिश्य यच्छ्राद्धं दैविकं तत् प्रचक्षते' इत्युक्ते देवोद्देश्यके श्राद्धे। देवस्येदं देवादागतं वा ठक्। देवादागते देवसम्बन्धिनि च त्रि०।

दैवी स्त्री०देवस्येयम् अण्। सात्विकप्रकृतौ,'दैवी सम्पद्विमोक्षाये'ति गीता। देवसम्बन्धिन्याञ्च।

दैवोदासि पु०दिवोदासस्यापत्यम् अत इञ्। प्रतर्द्दने नृपे।

दैव्य न० देवेन कृतम् देवानामिदम् वा यञ्। भाग्ये। देवसम्बन्धिनि त्रि०।

दैशिक त्रि० देशेन निर्वृत्तं देशस्येदं वा ठक्। देशसम्बन्धिनि न्यायोक्ते देशकृतस्वरूपभेदे विशेषणसम्बन्धे च। स्त्रियां ङीप्

दैष्टिक त्रि० दिष्टं भागधेयमेव सर्व्वसाधनमिति यस्य मतिः ठक्। भाग्याधीनतावादिनि।

दो छेदे दिवा०पर०सक०अनिट्। द्यति अदात्।

दोःशिखर न० ६त०। स्कन्धे। [गवि स्त्री० ङीप्।

दोग्धृ पु० दुह-तृच्। वत्से, गोपाले, दोहनकर्त्तरि त्रि०।

दोर्दण्ड पु० दोर्दण्डइव दीर्घत्वात् कार्य्यसाधकत्वाच्च। बाहुदण्डे। एवं भुजदण्डादयोऽप्यत्र।

दोर्मूल न०६त०। कक्षे बाहुमूले। [दोलयात्र दोलोत्सवप्यत्र

दोल पु० दुल-भावे घञ्। श्रीकृष्णस्य दोलनरूपे उत्सवभेदे।

दोला स्त्री॰ दुल-अच् टाप् अ वा। (डोली) यानभेदे, उद्यानादौ क्रीडार्थं दोलनयन्त्रे च। स्वार्थे कन्। अत्रार्थे।

दोलायमान त्रि॰ दोलां दोलनमाश्रयते अय-शानच्। दोलनं कुर्वति दोलायन्त्रारूढे।

दोष पु॰ दुष-घञ्। दूषणे पापे च 'वातः पित्तःकफश्चेति त्रयो-दोषाः समासतः' इत्युक्तेषु वातादिषु, अलङ्कारोक्ते रसापकर्षाधायके दुष्टशब्दादिभेदे न्यायाद्युक्तेषु रागद्वेषमोहेषु च

दोषग्राहिन् त्रि॰ दोषानेव गृह्णाति न गुणान् ग्रह-णिनि। दोषग्राही गुणत्यागी चालनीव हि दुर्ज्जन' इत्युक्ते दुर्जने

दोषज्ञ त्रि॰ दोषान् जानाति ज्ञा-क। पण्डिते, वातादि-दोषज्ञे चिकित्सके च।

दोषत्रय न॰ दोषाणां त्रयम्। वातपित्तकफेषु।

दोषा अव्य॰ दुष-अच्। रात्रौ।

दोषाकर पु॰ दोषा रात्रिं करोति तस्मिन् करः किरणो यस्य वा। चन्द्रे। दोषाणामाकरः दोषाश्रये पु॰। [रिकायाम्

दोषाक्लेशी स्त्री॰ दोषा रात्रौ क्लिश्यति अच् टाप्। वनवर्व्वु

दोषैकदृक् त्रि॰ दोषेएव न गुणे एकादृग् यस्य। खले।

दोस्(षा) पु॰ दम करणे डोसि। भुजे, भागुरिमते टापि षत्वन्

दोह पु॰ दुह-कर्म्मणि घञ्। दुग्धे 'संदोहयाटमेटहनी'ति स्मृतिः। आधारे घञ्। दोहनपात्रे। भावे घञ्। दोहने।

दोहद पु॰न॰ द्वयोः गर्भिणीतदपत्ययोर्हृदयमत्र नि॰। गर्भे सुदक्षिणा दोहदलक्षणमिति रघुः। दोहमाकर्षं ददाति दा-क। (साद) गर्भिण्यभिलाषे लालसायाञ्च। चिह्ने, गर्भलक्षणे च न॰। इ॰ औत्। दौहदमप्यत्र।

दोहदिनी स्त्री॰ दोहदोऽस्त्यस्याः इनि। गर्भिण्याम् 'ताञ्च द्विहृदयां नारीमाहुर्दौहृदिनीमित्युक्तेः।

दोहनी स्त्री॰ दुह्यतेऽत्र आधारे ल्युट् ङीप्। दोहनपात्रे।

दोहा स्त्री॰ मात्रावृत्तभेदे। [र्म्मणि च।

दौत्य न॰ दूतस्य भावः कर्म्म वा ष्यञ्। दूतस्य भावे तत्क-

दौर्भागिनेय पु॰ दुर्भगाया अपत्यम् ढक् इनङादेशः द्वि पदवृद्धिः। दुर्भगापुत्रे।

दौर्म्मनस्य न॰दुर्मनसो भावः ष्यञ्। वाह्याभ्यन्तरकारणैर्मनसः दौस्थ्ये, स्तम्भोभावे दुःखहेतुके चित्तस्यावसादे च।

दौवारिक पु॰द्वारे नियुक्तः ठक्। द्वारपाले। प्रतीहार्य्यांस्त्री॰

दौष्कुलेय त्रि॰ दुष्कुलस्यापत्यम् ढक्। निन्दितकुलजादौ।

दौहित्र पु॰ दुहितुरपत्यम् अण्। दुहितुः सुते 'दौहित्रं खड्गमित्याहुरपत्यं दुहितुस्तिलाः। कपिलाया घृतञ्चैव दौहित्रमिति चोच्यते इत्युक्तेषु खड्गादिषु न॰।

द्यावापृथिवी स्त्री॰द्वि॰व॰। द्यौश्च पृथिवी च द्व॰ द्यावा-देशः। स्वर्गपृथिव्योर्मिलितयो एवं द्यावाभूम्यादयोऽप्यत्र द्यावाभूमी जनयन्निति श्रुतिः।

द्यु अभिसर्पणे अदा॰पर॰सक॰अनिट्। द्यौति अद्यौषीत्।

द्यु पु॰ दिव-क्विप् ऊ॰ ह्रस्वः। अग्नौ, सूर्य्ये, अर्कवृक्षे च आकाशे, दिवसे च न॰।

द्युत दीप्तौ भ्वा॰आत्म॰सक॰सेट्। द्योतते अद्युतत् अद्योतिष्ट

द्युति(ती) स्त्री॰द्युत-इन् वा ङीप्। कान्तौ, दीप्तौ, शोभायाम् प्रकाशे च। [द्युमण्यादयोऽप्यत्र।

द्युपति पु॰ ६त॰। सूर्य्ये अर्कवृक्षे च एवं दिवोमणिरिव

द्युम्न॰ दिव मनति म्ना-क। धने, बले च।

द्यूत न॰ दिव-क्त। (जुया) पाशकक्रीड़ायाम् अप्राणिकरणक क्रीड़ायां, कैतवे च।

द्यूतकर त्रि॰ द्यूतं करोति कृ-ठक्। पाशकादिक्रीड़ाकारके (जुयारी) ण्वुल्। द्यूतकारकोऽप्यत्र। क्विप्। द्यूतकृदप्यत्र

द्यूतपूर्णिमा स्त्री॰ द्यूतस्य द्यूतार्थं पूर्णिमा। आश्विनपौर्ण-मास्यां कोजागरपौर्णमास्याम्।

द्यूतप्रतिपद्(दा) स्त्री॰ चतुर्थ्यर्थे ६त॰। कार्त्तिकशुक्लप्रति-पदि। 'द्यूतप्रतिपदा नाम तव भावी महोत्सव' इति स्मृतिः

द्यूतवृत्ति पु॰ द्यूतमेव वृत्तिर्जीविका यस्य। सभिके।

द्यै तिरस्कारे भ्वा॰पर॰सक॰ अनिट्। द्यायति अद्यासीत्।

द्यो स्त्री॰ द्युत-डो। स्वर्गे, आकाशे च।

द्योत पु॰ द्युत-घञ्। प्रकाशे, आतपे च। [दार्ढ्ये।

द्रढिमन् पु॰ दृढस्य भावः इमनिच् द्रढादेशः। दृढत्वे

द्रप्स(प्स्य) न॰दृप्यन्त्यनेन स(स्य) अम् च। घनभिन्ने द्रवीभूते दध्नि

द्रम गतौ भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट्। द्रमति अद्रमीत्।

द्रम्म पु॰ 'वराटकानां दशकद्वयं यत सा काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः ते षोड़श द्रम्म'इत्युक्ते परिमाणभेदे (काहन)।

द्रव पु॰ द्रु-अप्। रसे पलायने, गतौ, वेगे परीहासे च।

द्रवज पु॰ द्रवात् रसात् जायते जन-ड। गुड़े। द्रव्यजात-मात्रे त्रि॰।

द्रवत्व न॰ द्रवति स्यन्दते द्रु-अच् तस्य भावः। न्यायोक्ते स्यन्दनकारणे पृथिवीजलतेजोवृत्तौ गुणभेदे।

द्रवद्रव्य न॰ द्रवतीति द्रवं कर्म्म॰। दुग्धदधिघृतादौ निष्य-न्दिनि द्रव्ये। [पर्य्यायाञ्च।

द्रवन्ती स्त्री॰ द्रु-शतृ। नद्याम्। शतमूलिकायां मूषिक-

द्रविड पु॰ देशभेदे। तद्देशस्थे ब॰व॰।

द्रविण न॰ द्रु-इनन्। वित्ते, काञ्चने, पराक्रमे, बले च।

द्रविणनाशन पु० द्रविणं बलं नाशयति नश-णिच् ल्यु । शोभाञ्जनवृक्षे ।

द्रव्य न० द्रु-यत् । पित्तले, वित्ते, विलेपनद्रव्ये, भेषजे, भव्ये, जतुनि, विनये, मद्ये, न्यायोक्तेषु पृथिव्यादिषु गुणवत्सु नवसु । व्याकरणोक्ते लिङ्गसंख्यान्वयिनि पदार्थे । द्रोर्वृक्षस्य विकारः तस्येदम् वा यत् । वृक्षविकारे तत्सम्बन्धिनि च त्रि० ।

द्रष्टृ त्रि० दृश-तृच् । विचारकुशले-चेतने, साक्षिणि, द्रष्टा दृष्टेः कर्त्तरीत्युक्ते दर्शनकर्त्तरि च ।

द्रा स्वप्ने पलायने अदा०अक०अनिट् । द्राति अद्रासीत् ।

द्राक् अव्य० द्रा-कु । शीघ्रे झटितीत्यर्थे । [अद्राङ्क्षीत् ।

द्राक्ष काङ्क्षायां भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । द्राङ्क्षति

द्राक्षा स्त्री० द्राक्षि-अ नि० नलोपः । मृद्वीकायाम् (किसमिस्) 'द्राक्षे ! द्रक्ष्यन्ति के त्वामिति जयदेवः ।

द्राख शोषणे अलमर्थे च भ्वा०पर०सक०सेट् । द्राखति अद्राखीत् । णिच् अदद्राखत् । [अद्राघीत् । णिच् अदद्राघत्

द्राघ आयासे शक्तौ भ्रमे च भ्वा० पर०सक०सेट् । द्राघति

द्राघिमन् पु० दीर्घस्य भावः इमनिच् द्राघादेशः । दीर्घत्वे ।

द्राघिष्ठ त्रि० अतिशयेन दीर्घः इष्ठन् द्राघादेशः । अतिदीर्घे । ईयसुन् द्राघीयस् इत्यप्यत्र । स्त्रियां ङीप् ।

द्राड विभेदे भ्वा०आ०सक० सेट् । द्राडते अद्राडिष्ट ।

द्रावक पु०द्रु-ण्वुल् । चन्द्रकान्तमणौ, जारे विङ्गे रसभेदे च।

द्राविडी स्त्री० द्रविडे जाता अण् । सूक्ष्मैलायाम् ।

द्राह जागरे भ्वा०आत्म०अक० सेट् । द्राहते अद्राहिष्ट णिच् अदद्राहत् ।

द्रु गतौ भ्वा०पर०सक०अनिट् । द्रवति अदुद्रुवत् त ।

द्रु अनुभावे स्वा० पर० सक०अनिट् । द्रुणोति अद्रौषीत् ।

द्रु पु० द्रवत्यूर्द्ध्वं द्रु-कु डु वा । वृक्षे, शाखायाञ्च । गतौ स्त्री० ।

द्रुघण पु० द्रुं-हन्ति अनेन हन-करणे अप् हृस्वः णत्वञ्च । मुद्गरे, परश्वधे, ब्रह्मणि चतुर्मुखे, भूमिचम्पके च ।

द्रुड मज्जने भ्वा० पर० सक० सेट् । द्रोडति अद्रोडीत् ।

द्रुड मज्जने तु० कु० पर० सक० सेट् । द्रुडति अद्रुडीत् ।

द्रुण कुटिलीकरणे तु० पर०सक० सेट् । द्रुणति अद्रोणीत् ।

द्रुणस् त्रि० द्रुरिव दीर्घा नासिकास्य नसादेशः णत्वञ्च । दीर्घनासिके जने । [कच्छप्याम्' कर्णजलौकायाञ्च ।

द्रुणी स्त्री० द्रुण-क गौरा० ङीष् । काष्ठाम्बुवाहिन्याम्

द्रुत पु० द्रवत्यूर्द्ध्वम् द्रु-क्त । वृक्षे । शीघ्रेषु नृत्यगीतवाद्येषु, शीघ्रे च न० । शीघ्रतावति, द्रवीभूते, पलायिते च त्रि० ।

द्रुपद पु० चन्द्रवंश्ये युधिष्ठिरादेः श्वशुरे नृपभेदे ।

द्रुम पु० द्रुः शाखास्त्यस्य म । वृक्षे, पारिजाते, कुवेरे च ।

द्रुमामय पु० द्रुमस्यामय इव ।लाक्षायाम् । [कर्णिकारे ।

द्रुमोत्पल पु० द्रुमेषु मध्ये उत्पलमिव तदाकारपुष्पमस्य ।

द्रुसल्लक पु० द्रुषु सल्लक इव । प्रियालवृक्षे ।

द्रुह अनिष्टचिन्तने दिवा० पर० वेट् । द्रुह्यति अद्रुहत् । द्रोहिता-द्रोग्धा-द्रोढ़ा ।

द्रुहिण पु० द्रुह-इनन् किच्च । जगत्स्रष्टरि चतुर्मुखे ।

द्रू बधे गतौ च स्वा०क्र्या०च । उ०सक सेट । द्रूणोति द्रूणुते द्रूणाति द्रूणीते अद्रावीत् अद्रविष्ट । [किष्ट । णिच् अदिद्रेकत्

द्रेक स्वने उत्साहे च भ्वा० आत्म० अक० सेट् । द्रेकते अद्रे-

द्रै स्वप्ने भ्वा०पर०अक० अनिट् । द्रायति अद्रासीत् ।

द्रोण पु०द्रुण-अच्, द्रु-न वा । भारतप्रसिद्धे स्वनामख्याते योद्धृभेदे, द्रोणकाके, (डाडकाक) वृश्चिके, मेघभेदे (घलघचिया) वृक्षभेदे आढ़कचतुष्टयरूपे परिमाणे जलाशयभेदे च तडागशब्दे लक्षणं द्रष्टव्यम् ।

द्रोणकाक पु०कर्म्म० । काकभेदे (डाडकाक) । [रास्नायाम् ।

द्रोणगन्धिका स्त्री० द्रोणपुष्पस्येव गन्धो यस्याः स्वार्थे कन् ।

द्रोणि(णी) स्त्री० द्रुण-इन् वा ङीप् । जलाद्याधारे पात्रभेदे, नदीभेदे, शैलजनामगन्धद्रव्ये, काष्ठाम्बुवाहिन्याम् ।

द्रोणीदल पु० द्रोणीव दलमस्य । केतकीवृक्षे ।

द्रोह पु० द्रुह-घञ् । अनिष्टचिन्तने ।

द्रोहचिन्तन न० द्रोह एव चिन्तनम् । परानिष्टचिन्तने ।

द्रौणायन पु० द्रोणस्यापत्यं फक् । अश्वत्थाम्नि ।

द्रौणिक त्रि० द्रोणं स्वस्मिन् समावेशयति पचति वा ठक् । द्रोणमितधान्यवपनयोग्ये क्षेत्रे द्रोणपचनयोग्ये पात्रे च ।

द्रौपदी स्त्री०द्रुपदस्यापत्यम् स्त्री अण् । द्रुपदराजात्मजायाम्

द्वन्द्व पु० द्वौ द्वौ सहाभिव्यक्तौ 'द्वन्द्वं रहस्यमर्यादे'त्यादिना नि० । व्याकरणोक्ते उभयपदार्थे प्रधाने समासभेदे । 'क्षुत्पिपासे शोकमोहौ रागद्वेषौ तथैव च । कामक्रोधप्रभृतयो द्वन्द्वशब्देन वर्णिता इत्युक्ते परस्परविरुद्धे, शोकाशोकादौ, शीतोष्णादौ, रहस्ये, कलहे, युद्धे, मिथुने, दुर्गे च ।

द्वन्द्वचर पु० द्वन्द्वीभूय चरति चर-पचाद्यच् । चक्रवाके

द्वय न० द्वाववयवावस्य द्ववयवं वा द्वि-अयट् । द्वित्वसंख्यायां न०स्त्री० ङीप् 'अतद्द्वयीजित्वरे'ति नै० 'स्तनद्वयं चारु तये'ति कु० द्वित्वसंख्यान्विते त्रि० । द्वयं गतं सम्प्रतीति कु० स्त्रियां ङीप् । [स्था कर्त्तरि-क्त । द्वाः(द्वा)स्थितोऽप्यत्र

द्वाः(द्वा)स्थ पु० द्वारि तिष्ठति स्था-क वा विसर्गलोपः । द्वारपाले

द्वाचत्वारिंशत् स्त्री० द्व्यधिका चत्वारिंशत् द्वौ च चत्वारिंशच्च वा आत्वम्। (बेयालिश) संख्याभेदे द्वात्रिंशदादयोऽप्यत्र।
द्वादश त्रि० द्वादशानां पूरणः डट्। येन द्वादशसंख्या पूर्य्यते तस्मिन्। [संख्याभेदे द्विराहत्ता दश विंशतिसंख्यायाम्
द्वादशन् पु० द्वौ च दश च द्व्यधिका वा दश आत्वम् (बारो)
द्वादशकर पु० द्वादश करा हस्ता अस्य। कार्त्तिकेये वृहस्पतौ च द्वादशहस्तादयोऽप्यत्र। [द्वादशलोचनादयोऽप्यत्र।
द्वादशनेत्र पु० द्वादश नेत्राख्यस्य। षडानने कार्त्तिकेये।
द्वादशाङ्गुल पु० द्वादश अङ्गुलयः प्रमाणमस्य तद्धितार्थे द्विगुः तद्धितस्य लुकि अच् समा०। वितस्तिप्रमाणे। [च।
द्वादशात्मन् पु० द्वादश आत्मानो मूर्त्तयोऽस्य। सूर्य्ये, अर्कवृक्षे
द्वादशायुस् पु० द्वादश वर्षमायुर्यस्य। कुकुरे।
द्वापर पु० द्वौ परौ प्रकारौ विषयौ वा यस्य पृ० आत्वम्। संशये सत्यत्रेतानन्तरे युगभेदे। द्व्यङ्कसङ्ख्यान्वितपाशकपार्श्वे च।
द्वापराय पु० पाशकस्य द्व्यङ्कसङ्ख्यान्वितं पार्श्वं द्वापरं तस्य अयः उत्तानतया पतनम्। द्यूतभेदे द्व्यङ्कान्वितपार्श्वस्योत्तानतया पतने। [गौतमे मुनौ च।
द्वामुष्यायण पु० द्वयोरस्रयोरपत्यम्। नि०। द्वयोः पुत्रे।
द्वार् स्त्री० दृ-वरणे णिच्-क्विप्। गृहादिनिर्गमनस्थाने, प्रतीहारे, उपाये, मुखे च। [उपाये, मुखे च
द्वार न० दृ-णिच् अच्। गृहादिनिर्गमनस्थाने, प्रतीहारे,
द्वारका स्त्री० द्वारेण प्रशस्तद्वारेण कायति कै-क। समुद्रसन्निकृष्टे तीर्थभेदे द्वारवत्यादयोऽप्यत्र।
द्वारकेश पु० ६त०। श्रीकृष्णे। [ण्वुल् च। एतावप्युक्तार्थे।
द्वारप त्रि० द्वारं पाति रक्षति पा-क। द्वारपाले। पाल-अण्,
द्वारयन्त्र न० ६त०। तालके। (ताला) (कुलुप) ख्याते पदार्थे
द्वारावती स्त्री० द्वाराणि मोक्षोपायाः सन्त्यस्याम् मतुप् पूर्व्व दीर्घः। तीर्थभेदे पुरी द्वारावती चैव सप्तैता इति पुराणम् द्वार+अस्त्यर्थे ठनि। द्वारिकाप्यत्र।
द्वारिन् त्रि० द्वारं पालयितव्यमस्य इनि। द्वारपाले।
द्वाविंशति स्त्री० द्व्यधिकाविंशतिः द्वौ च विंशतिश्च आत्वम्। (बाइश) सङ्ख्याभेदे।
द्वि त्रि० द्वि०व०। दृ-ड। द्वित्वसङ्ख्यान्विते।
द्विक पु० द्वौ कौ ककारौ यत्र। काके, कोके, द्व्यवयवम् कन् द्वित्वसङ्ख्यायाम् तद्वति च न०। एकं द्विकं त्रिकञ्चेति कारिका।
द्विककुद् पु० द्वे ककुदे यस्य अन्त्यलोपः। उष्ट्रे।
द्विगु पु० व्याकरणोक्ते समासभेदे। ६व०। गोद्वयस्वामिनि त्रि०
द्विगुण त्रि० द्वाभ्यां गुण्यते गुण-घञर्थे क। द्वाभ्यां गुणिते
द्विगुणाकृत त्रि० द्विगुणं कृत्वा कृष्टम् डाच्+कृ-क्त। द्विवारकृष्टे क्षेत्रे।
द्विज पु० द्विर्जायते जन ड हत्तौ सङ्ख्याया वारार्थत्वम्। ब्राह्मणे ब्राह्मणादिवर्णत्रये, 'जन्मना जायते शूद्रः संस्कारैर्द्विज उच्यते' इति स्मृतिः। दन्ते, अण्डजे विहगादौ, तुम्बुरुवृक्षे च
द्विजकुत्सित पु० ३त०। श्लेष्मातकवृक्षे तत्फलस्य द्विजानामभक्ष्यत्वात् तन्निन्द्यत्वम्।
द्विजदेव पु० द्विजेषु देवइव। ब्राह्मणे, ऋषौ च।
द्विजन्मन् पु० द्वे जन्मनी यस्य। ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यरूपवर्णत्रये, 'मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जीबन्धने, इति स्मृतिः दन्ते, अण्डजे च।
द्विजबन्धु पु० द्विजो बन्धुर्यस्य तद्गोत्रोत्पन्नत्वात्। स्वकार्य्यरहितेषु जन्ममात्रोपजीविषु अधमेषु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्येषु
द्विजराज पु० ६त० टच् समा०। चन्द्रे, अनन्ते, गरुडे च।
द्विजवर पु० द्विजेषु वरः। विप्रे। द्विजवर्य्यद्विजोत्तम.दयोऽप्यत्र
द्विजशप्त पु० ३व०। राजमाषे (बरबटी)। [कागमवृक्ष्ये च।
द्विजा स्त्री० द्विर्जायते जन-ड टाप्। पालङ्क्यां भार्य्यां, रेणु-
द्विजाति पु० द्वे जाती जन्मनी यस्य। 'ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यस्त्रयोवर्णा द्विजातय' इति मनूक्ते वर्णत्रये 'मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जीबन्धने' इत्युक्तेस्तेषां तथात्वम्।
द्विजिह्व पु० द्वे जिह्वे यस्य। सर्पे। खले, चौरे, दुःसाध्ये च त्रि०
द्वितय त्रि० द्वाववयवावस्य द्व्यवयवं वा द्वि-तयप्। द्वित्वसङ्ख्यान्विते 'यदि वायौ द्वितयेऽपि तेऽचला' इति भारविः स्त्रियां ङीप्। द्वित्वसङ्ख्यायाञ्च न०।
द्वितीय त्रि० द्वयोः पूरणःतीय। द्वयोः पूरणे। चन्द्रस्य द्वितीयकलाक्रियारूपे तिथौ स्त्री० भागार्थेऽण्। द्वितीये भागे। [रकृष्टे क्षेत्रे।
द्वितीयाकृत त्रि० द्वितीयं कृत्वा कृष्टम् डाच्+कृ-क्त। द्विवा
द्विदत् त्रि० द्वौ दन्तावस्य वयसि दन्तस्य दतादेशः। द्विदन्तोपलक्षितवयस्के वृषादौ स्त्रियां ङीप्।
द्विदैव पु० द्वौ देवावस्य अण् उत्तरपदवृद्धिः। विशाखानक्षत्रे तस्याः शक्राग्निदेवतात्वात् तथात्वम्।
द्विधा अव्य० द्विप्रकारम् द्वि+धाच्। द्विप्रकारे।
द्विधालेख्य पु० द्विधा लेखां रेखामर्हति यत्। हिन्तालवृक्षे। द्विप्रकारलेखनीये त्रि०।
द्विप पु० द्वाभ्यां मुखशुण्डाभ्यां पिबति पा-क। हस्तिनि।
द्विपद पु० द्वे पदे यस्य। मनुष्ये, देवे, पक्षिणि, राक्षसे, च

'मिथुनतुलाघटकन्याद्विपदाख्या चापपूर्व्वभागश्चेति' ज्योतिषोक्ते राशिभेदे च ।

द्विपदा स्त्री० द्वौ पादावस्या पादस्यान्त्यलोपः टापि भत्वात् पदादेशः । ऋग्विशेषे । छन्दोभेदे ङीप् द्विपदी ।

द्विपर्णी स्त्री० द्वे द्वे पर्णे प्रतिपर्णमस्याः ङीप् । वनकोल्यां शालपर्ण्यां, पृश्निपर्ण्याञ्च । पर्णद्वययुक्ते त्रि० । स्त्रियां टाप् ।
[जरासन्धे च ।

द्विमातृक पु० द्वे मातरावस्य । दुर्गाचासुखडापालिते गणेशे,

द्विमुख पु० द्वे मुखे यस्य । राजसर्पे । मुखद्वयवति त्रि० । जलौकायां स्त्री०ङीप् । एवं द्विमूर्द्धादयोऽप्यत्र असुरभेदे च ।

द्विरद पु० द्वौ रदौ यस्य । हस्तिनि ।

द्विरागमन न० द्विरावृत्तमागमनम् शाक० । 'वृत्ते पाणिग्रहे गेहात् पितुः पतिगृहं प्रति । पुनरागमनं यत् स्यात्तत् द्विरागमनं विदु'रित्युक्ते विवाहानन्तरं कन्यायाः पुनर्गमने ।

द्विरुक्त त्रि० विवादादिना द्विरुच्चारितम् । 'विवादे विस्मये हर्षे खेदे दैन्येऽवधारणे । प्रसादने सम्भ्रमे च द्विस्त्रिरुक्तं न दुष्यती'त्युक्तेः विवादादिभिः द्विवारमुक्ते व्याकरणोक्ते अभ्यस्तसंज्ञके च ।

द्विरूढा स्त्री० द्विवारमूढा वह-क्त । पुनर्भूस्त्रियाम् ।

द्विरूप पु० द्वे रूपे यस्मिन् । कोषभेदे । रूपद्वयवति त्रि० ।

द्विरेफ पु० द्वौ रेफौ वाचकनाम्नि यस्य । भ्रमरे तच्छब्दस्य रेफद्वयवत्त्वेन तद्वाच्यमधुकरपदार्थेऽपि द्विरेफवत्त्वम् ।

द्विवचन न० द्वौ वक्ति द्वौ वा उच्येते अनेन ।व्याकरणोक्ते द्वित्वबोधके औतसप्रभृतिप्रत्यये ।

द्विवर्षा स्त्री० द्वे वर्षे वयः परिमाणमस्य आर्हीयः ठक् अध्यर्द्धेति स्वार्थे कन् तस्य लुक् । द्विवर्षवयस्कायां गवि ।

द्विवार्षिक त्रि० द्वयोर्वर्षयोः भवः ठक् उत्तरपदवृद्धिः । द्विवर्षभवे तण्डुलादौ ।

द्विशफ पु० द्वौ शफौ यस्य । 'गौरजोमहिषः कृष्णः सूकरो गवयो रुरुः । द्विशफाः पशवश्चेमे अविरुष्ट्रश्च सप्तम' इत्युक्तेषु पशुषु ।
[द्वयोर्व्याप्तौ ।

द्विशस् अव्य० द्वौ द्वौ ददाति करोति वा । एकक्रियया

द्विष वरे अदा०उभ०सक०अनिट् । द्वेष्टि द्विष्टे अद्विक्षत् अद्विक्षत

द्विषत् पु० द्विष-शतृ । शत्रौ ।
[शत्रुतापने ।

द्विषन्तप पु० द्विषन्तं तापयति तप-णिच्-खच् ह्रस्वः मुम् च ।

द्विष्ठ त्रि० द्वयोस्तिष्ठति स्था-क सुषमा० षत्वम् । द्वयोः स्थिते संयोगादौ पदार्थे ।
[द्विवारार्थे ।

द्विस् अव्य० द्वि+क्रियावृत्तिगणने सुच् । द्विरावृत्तक्रियायाम्

द्विसप्तति स्त्री० द्व्यधिका सप्ततिः द्वौ च सप्ततिश्च वा नात्वम् । (वाहात्तर) संख्याभेदे ।
[तण्डुले ।

द्विस्विन्न न० द्विरावृत्तं स्विन्नं पक्वम् । (सिद्धचाउल) सिद्ध

द्विहल्य त्रि०द्विवारं हलेन कृष्टम् यत् । द्विवारं हलेन कृष्टे क्षेत्रे

द्विहायनी स्त्री० द्वौ हायनौ वयोमानं यस्याः ङीष् । द्विवर्षवयस्कायां गवि ।
[गर्भहृदयेन च तस्यास्तथात्वम् ।

द्विहृदया स्त्री० द्वे हृदये यस्याः । गर्भिण्याम् । स्वहृदयेन

द्वीन्द्रियग्राह्य पु० द्वाभ्यां नेत्रत्वगिन्द्रियाभ्यां गृह्यतेऽसौ । न्यायोक्ते 'सङ्ख्यादिरपरत्वान्तो द्रवत्वं स्नेह एव च । एते तु द्वीन्द्रियग्राह्या' इत्युक्ते गुणभेदे ।

द्वीप न० द्वयोर्गता आपोऽत्र अच् आदेरत ईत्त्व । जलमध्यस्थे स्थलभागे 'जम्बुशाककुशक्रौञ्चशाल्मलिप्लक्षपुष्करा' इत्युक्तेषु लवणसमुद्राद्यावृतेषु भूमिप्रदेशभेदेषु द्वीपिचर्म्मणि च ।

द्वीपवत् पु० द्वीप+अस्त्यर्थे मतुप् मस्य वः । नदे । समुद्रे च । नद्यां भूमौ च स्त्री० ङीप् ।

द्वीपिन् पु० द्वौ वर्णाववयते ई-पक् द्वीपं द्विवर्णं चर्म्म तदस्त्यस्य इनि । व्याघ्रभेदे (चितावाघ) ।

द्वीपिशत्रु पु० ६त० । शतमूल्याम् तद्भक्षणे हि तस्य नाशः ।

द्वृ संवरणे भ्वा० पर० सक० अनिट् । द्वरति अद्वार्षीत् ।

द्वेधा अव्य० द्वि+प्रकारे धाच् एदादेशः । द्विधार्थे ।

द्वेष पु० द्विष-घञ् । विरोधे, अनिष्टसाधनताज्ञानजन्ये रागप्रतिबन्धिचित्तवृत्तिभेदे ।

द्वेषण त्रि० द्विष-युच् । शत्रौ । भावे ल्युट् । द्वेषे न० ।

द्वेष्य त्रि० द्विष-ण्यत् । शत्रौ ।
[जीवे वार्द्धुषौ ।

द्वैगुणिक त्रि० द्विगुणं ग्रहीतुमेकगुणं प्रयच्छति ठक् । वृद्ध्या-

द्वैत न० द्विधा इतम् द्वीतं तस्य भावः अण् । द्विधाभेदे, द्वित्वसङ्ख्यायाञ्च । स्वार्थेऽण् । द्विधाभेदवति त्रि० ।

द्वैतवन न० द्वे-इते गते यस्मात् कर्म्म० । शोकमोहादिद्वन्द्वरहिते वनभेदे ।

द्वैतवादिन् त्रि० द्वैतं वदति वद-णिनि । जीवेश्वरयोर्भेदाभ्युपगन्तरि नैयायिकादौ ।
[ऽर्थे ।

द्वैतीयीक त्रि० द्वितीय एव स्वार्थे ईकक् । द्वित्वसङ्ख्यापूरणे

द्वैध न० द्वि+प्रकारे धमुञ् । द्विप्रकारे ।

द्वैप पु० द्वीपिनो विकारः अञ् । व्याघ्रविशेषचर्म्मणि । तेन परिवृतो रथः पुनरञ् । द्वीपिचर्म्मणा परिवृते रथे ।

द्वैपायन पु० द्वीपमयनं जन्मभूमि र्यस्य द्वीपायनः स एव प्रज्ञाद्यण् । 'द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्मात् द्वैपायनोऽभव'दित्युक्ते व्यासे ।

द्वैमातुर पु॰ द्वयो र्मात्रोरपत्यम् अण् उत्त्वं रपरत्वम्। दुर्गाचामुण्डाभ्यां पालिते गणेशे, जरासन्धे न्टपे च ।

द्व्यणुक न॰ द्वयोरण्वोः संयुक्तयो र्भवः कन्। परमाणुद्वयजाते द्रव्यभेदे ।

द्व्यष्ट न॰ द्वे हेमरूप्ये अश्नुते व्याप्नोति अश-क्त । ताम्रे ।

द्व्यामुष्यायण पु॰ अमुष्य प्रसिद्धस्यापत्यम् फक् आमुष्यायणः द्वयोरामुष्यायणः ६त॰ । 'उभयोरप्यसौ रिक्थी पिण्डदाता च धर्मत' इत्युक्ते तव, मम चायमिति समयेन परिगृहीते पुत्रभेदे । [द्व्यहजाते ज्वरादौ ।

द्व्याह्निक त्रि॰ द्वयोरह्नोः समाहारः द्व्यहः तत्र भवः ठञ् ।

ध ।

ध पु॰ धे धा-वा ड । धर्म्मे, कुवेरे, ब्रह्मणि च । धने न॰ ।

धक्क नाशने चुरा॰उभ॰सक॰सेट् । धक्कयति-ते अदधक्कत्-त

धट पु॰ धन अच् टान्तादेशः । तुलायां (तराजु) दिव्यप्रमाणरूपे परीक्षाभेदे च।

धटक पु॰ द्विचत्वारिंशद्रत्तिकात्मके परिमाणभेदे ।

धण ध्वाने भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । धणति अधाणीत् अधणीत् ।

धत्तूर पु॰ धयति धातून् धा-ऊर पृ॰ । धुस्तूरे । [अधनीत्

धन धान्योत्पादने जुहो॰ पर॰अक॰ सेट् । दधन्ति अधानीत्

धन रवे भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट् । धनति अधानीत् अधनीत् ।

धन न॰ धन-अच् । वसुनि अर्थे, स्नेहे, धनिष्ठानक्षत्रे च ।

धनञ्जय पु॰ धनं जयति जि-खच् मुम् च् । अर्ज्जुने, वह्नौ, नागभेदे, पोषणकरे देहव्यापिवायौ, ककुभवृक्षे चित्रकवृक्षे च

धनद पु॰ धनं दयते दे-पालने । कुवेरे हिज्जलवृक्षे च । दा-क धनदातरि त्रि॰। [तदनुचरत्वम्

धनदानुचर पु॰ ६त॰ यक्षे कुवेरस्य यक्षराजतया यक्षाणां

धनदानुज पु॰ ६त॰ । रावणे ।

धनपति पु॰ ६त॰ । कुवेरे ।

धनपिशाची स्त्री॰ धने पिशाचीव । धनाशायां धनलोभे

धनहरी स्त्री॰ धनं हरति अच् गौरा॰ ङीष् । चोरनामक गन्धद्रव्ये । [पत्यादयोप्यत्र ।

धनाधिप पु॰ ६त॰ । कुवेरे । धनानामधिपे त्रि॰ । धनाधि-

धनिक पु॰ न॰ धनिवत् कायति कै-क । धन्याके । धने पु॰। धनं विद्यतेऽस्यस्य ठन्। धनस्वामिनि उत्तमर्णे त्रि॰ 'धनिकस्य यथारुची'ति स्मृतिः । स्त्रियां टाप् । सा च प्रियङ्गुवृक्षे, वध्वाञ्च । [ख्याते नक्षत्रभेदे ।

धनिष्ठा स्त्री॰ अतिशयेन धनवती इष्ठन् इनेर्लुक् । स्वनाम

धनुष्पाट पु॰ धनुषइव पाटो विस्तारोऽस्य । पियालवृक्षे ।

धनुर्गुण पु॰ ६त॰ । मौर्व्याम् ।

धनुर्द्रुम पु॰ ६त॰ । वंशे, ततएव धनुषोजननात् ।

धनुर्द्धर पु॰ धनुर्धारयति धृ-अच् । धानुष्के (तीरन्दाज)

धनुर्वृक्ष पु॰ धनुषः साधनं वृक्षः । भल्लातके, वंशे, अश्वत्थे च

धनुर्वेद पु॰ धनुषः उपचारात् तत्प्रक्षेपणीयास्त्रप्रयोगादेः उपयोगी वेदः। यजुर्वेदस्योपवेदे शस्त्रास्त्रप्रयोगोपसंहारप्रतिपादकमन्त्रसहिते शास्त्रभेदे ।

धनुष्क पु॰ धनुःकरे यस्य षत्वम् । धानुष्के (तीरन्दाज)

धनुष्मत् पु॰ धनुरस्त्यस्य मतुप् षत्वम् । धानुष्के ।

धनुस् पु॰ धन-उसि । पियालवृक्षे धनुर्द्धरे त्रि॰ । चापे, मेषादितो नवमे राशौ च न॰ ।

धन्य पु॰ धनाय हितम् धनं लब्धा धनस्य निमित्तं संयोगः उत्पातो धनं प्रयोजनमस्य वा यत् । अश्वकर्णवृक्षे । श्लाघ्ये, कृतार्थे, पुण्यशीले, धनोपयोगिन्यर्थशास्त्रे, धनाय हिते, धनस्य कारणे च त्रि॰ । आमलक्याम्, धन्याके च स्त्री॰ टाप् । [ख्याते वृक्षे ।

धन्याक न॰ धन-आकन् पिनाकादि॰ नि॰ । (धनिया) इति

धन्वदुर्ग न॰ धन्वना मरुणा कृतं दुर्गम्। चतुर्द्दिशं पञ्चयोजन मरुभूमिवृते दुर्गभेदे ।

धन्व न॰ सौ॰ धन्व अच् । चापे ।

धन्वन् न॰सौ॰ धन्व कनिन् । धनुषि, मरुदेशे च ।

धन्वन्तरि पु॰ धन्वन् शिल्पशास्त्रं तस्यान्तमियर्ति ऋ-इन् शक॰ । 'नारायणांशो भगवान् स्वयं धन्वन्तरिर्महान् । पुरा समुद्रमथने समुत्तस्थौ महोदधे'रित्युक्ते स्वर्गवैद्यभेदे, दिवोदासे काशिराजे, विक्रमादित्यसभासदे पण्डितभेदे च 'धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टेत्यादि ।

धन्वन्तरिग्रस्ता स्त्री॰ ३त॰ । (कट्की) कटुक्याम् रोगोपशमनाय तेन तस्याग्रासः कृतः । [लभायाम् ।

धन्वयवास पु॰ धन्वनो मरुभूमेर्यवासः तत्रोत्पन्नत्वात् । दुरा-

धन्वयास पु॰ धन्वनो यासो निर्यास इव । दुरालभायाम् ।

धन्वी पु॰ धन्वं विद्यतेऽस्य इनि । अर्ज्जुने, ककुभद्रुमे, दुरालभायाम्, वकुले च । विदग्धे, धानुष्के त्रि॰ ।

धन्विस्थान न॰ ६त॰ । 'वैष्णवं समपादञ्च वैशाखं मण्डलं तथा । प्रत्यालीढं तथालीढं स्थानान्यान्येतानि धन्विनामि-त्युक्तेषु धानुष्कस्थितिभेदेषु ।

धम ध्माने सौ॰पर॰सक॰सेट् । धमति अधमीत् । [त्रि॰

धमन पु॰ ध्मायतेऽनेन धम-ल्यु । नले, भस्त्राध्मायके, क्रूरे च

धमनि(नी) स्त्री॰ धम-अनि वा ङीप्। नाड्यां, शिरायां, हट्टविलासिन्यां, ग्रीवायां, हरिद्रायाञ्च। [(खोपा)

धम्मिल्ल पु॰ सौ॰ धम-विच् मिल-क ष॰ कर्म॰। संयतेषु केशेषु

धर पु॰ धृ-अच्। पर्व्वते, कूर्म्मराजे, वसुभेदे, कार्पासतूले च।

धरण पु॰ धृ-युच्। पर्व्वतभेदे, लोके, पुंसि, धान्ये दिवाकरे, सेतौ च। चतुर्विंशतिरत्तिकामाने दशरत्तिकापरिमाणे च।

धरणि पु॰ धृ-अनि वा ङीप् भूमौ, कन्दविशेषे, कन्दालौ वनकन्दे च स्त्री॰।

धरणि(णी)धर पु॰ धरणिं(णीं) धरति धृ-अच्। पर्व्वते, विष्णौ, कच्छपे च। [नाड्याम्

धरा स्त्री॰ धृ-अच्। पृथिव्याम्, गर्भाशये-जरायौ, मेदोवहायां-

धराधर पु॰ धरां धारयति धृ-अच्। पर्वते वराहरूपे विष्णौ च

धरामर पु॰ धरायाममर इव। ब्राह्मणे एवं भूदेवादयोऽप्यत्र।

धरित्री स्त्री॰ धृ-इत्र गौरा॰ ङीष्। भूमौ।

धर्म्म पु॰न॰। धृ-मन्। शास्त्रविहितकर्म्मानुष्ठानजन्ये भाविफलसाधनभूते शुभादृष्टे 'श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितं यत् स धर्म्म' इत्युक्ते श्रौते स्मार्ते कर्म्मणि। 'विहितक्रियया साध्यो धर्म्मः पुंसां गुणो मत' इत्युक्ते कर्म्मजन्ये अदृष्टे च आत्मनि, देहधारणात्, जीवे, आचारे, वस्तुगुणरूपे, स्वभावे, उपमायाम्, यागादौ, अहिंसायां, न्याये, उपनिषदि, यमे, सोमाध्यायिनि, सत्सङ्गे, धनुषि, ज्योतिषोक्ते लग्नात् नवमस्थाने च। दानादौ न॰।

धर्म्मक्षेत्र न॰ 'ब्रह्मवेदिः कुरुक्षेत्रं पञ्चरामह्रदान्तरम्। धर्म्मक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं द्वादशयोजनावधी'त्युक्ते कुरुक्षेत्रे। ६त॰। धर्म्मस्थाने

धर्म्मघट पु॰ धर्म्मार्थो घटः। सौरवैशाखे प्रत्यहं दातव्ये सुगन्धोदकपूर्णे घटे। [भार्य्यायाम्

धर्म्मचारिणी स्त्री॰ धर्म्मं दाम्पत्यधर्म्मं चरति चर-णिनि।

धर्म्मदान न॰ 'पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्य प्रयोजनम्। केवलं धर्म्मबुद्ध्या यत् धर्म्मदानं प्रचक्षते' इत्युक्ते प्रयोजनान्तरानुद्देशेन दाने।

धर्म्मद्रवी स्त्री॰ धर्म्मजनको द्रवो यस्याः। 'विष्णुपादाप्रसंभूते! गङ्गे त्रिपथगामिनि! धर्म्मद्रवीति विख्याते' इत्युक्तायां गङ्गायाम्। [जटादिधारिणि

धर्म्मध्वजिन् त्रि॰ धर्म्मोध्वजमिवास्त्यस्य इनि। जीविकार्थं

धर्म्मपत्नी स्त्री॰ धर्म्मार्थं पत्नी। प्रथमं समूढायां सवर्णायाम् स्त्रियां, कीर्त्तौ, वाचि, स्मृतौ, मेधायां, धृतौ, क्षमायाञ्च।

धर्म्मपुत्र पु॰६त॰। युधिष्ठिरे। [समा॰। यमे, युधिष्ठिरे च।

धर्म्मराज पु॰ धर्म्मेण राजते पचाद्यच्। धर्म्मस्य राजा वा टच्

धर्म्मलक्षण न॰ धर्म्मो लक्ष्यतेऽनेन लक्ष-ल्युट्। 'धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधः दशकं धर्म्मलक्षण'मित्युक्ते धृत्यादौ दशके।

धर्म्मवाणिजिक पु॰ वणिगेव स्वार्थे ठक् वाणिजिकः ७त॰। पुण्यकर्म्मफलाभिलाषुके। [नाय दातरि

धर्म्मवैतंसिक पु॰ पापेन धनमुपार्ज्यात्मनो धार्म्मिकत्वख्याप-

धर्म्मशास्त्र न॰ धर्म्मप्रतिपादकं शास्त्रम्। मन्वादिप्रयुक्ते स्मृतिशास्त्रे।

धर्म्मशील त्रि॰ धर्म्मः शीलं सततमनुष्ठेयं यस्य। धार्म्मिके।

धर्म्मसंस्थापन न॰ धर्म्मस्य सम्यक् अधर्म्मनिराकरणेन स्थापनम्। 'वेदोदितधर्म्मव्यवस्थापने धर्म्मसंस्थापनार्थेव सम्भवामि युगेयुगे इति पुराणम्।

धर्म्मसंहिता स्त्री॰ धर्म्मद्यर्थं संहिता बद्धा रचिता सम्+धा-क्त। मन्वादिप्रोक्ते धर्म्मप्रतिपादनार्थे शास्त्रे।

धर्म्मात्मन् पु॰ धर्म्म आत्मा स्वभावो यस्य। धर्म्मानुगतचित्ते।

धर्म्माधिकरण पु॰ धर्म्मार्थमधिक्रियतेऽसौ कर्म्मणि ल्युट्। 'समः शत्रौ च मित्रे च धर्म्मशास्त्रविशारदः। विप्रमुख्यः कुलीनश्च धर्म्माधिकरणो भवे'दित्युक्ते धर्म्माध्यक्षे। ६त॰। 'धर्म्मशास्त्रानुसारेण अर्थशास्त्रनिरूपणम्। 'यत्राधिक्रियते स्थाने धर्म्माधिकरणं हि त'दित्युक्ते विचारस्थाने न॰।

धर्म्माध्यक्ष पु॰ 'कुलशीलगुणोपेतः सर्व्वकर्म्मपरायणः। प्रवीणः प्रेषणाध्यक्षो धर्म्माध्यक्षोऽभिधीयते' इत्युक्ते धर्म्माधिकरणे। ६त॰। सर्व्वधर्म्मस्य साक्षिणि परमेश्वरे च।

धर्म्माभास पु॰ धर्म्मइवाभासते अशास्त्रोक्तत्वात्। 'श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितं यत् स धर्म्मः प्रकीर्त्तितः। अन्यशास्त्रेषु यः प्रोक्तो धर्म्माभासः स उच्यते' इत्युक्ते अन्यशास्त्रोक्ते अप्रशस्ते धर्म्मे।

धर्म्मासन न॰ ६त॰। राज्ञोधर्म्मतोदर्शनार्थमासने।

धर्म्मिन् त्रि॰ धर्म्म+अस्त्यर्थे इनि। पुण्यवति वस्तुगुणस्वरूप धर्म्मयुक्ते त्रि॰।

धर्म्मिष्ठ त्रि॰ अतिशयेन धर्म्मी इष्ठन् इनेर्लुक्। अत्यन्तधर्म्मवति

धर्म्म्य त्रि॰ धर्म्मादनपेतः धर्म्मेण प्राप्यो वा यत्। धर्म्मयुक्ते, धर्म्मलभ्ये च। [हिंसायाञ्च।

धर्ष पु॰ धृष-घञ्। प्रागल्भ्ये, अमर्षे, शक्तिबन्धने, संहतौ,

धर्षण न॰ धृष-भावे ल्युट्। परिभवे, रमणे धर्षशब्दार्थे च। कर्म्मणि ल्युट्। अभिसारिकायां स्त्रियाम् स्त्री॰ ङीप्।

धर्षित न॰ धृष-भावे क्त। मैथुने। कर्म्मणि क्त। कृतधर्षणे तिरस्कृते च त्रि॰। असत्यां स्त्रियाम् स्त्री॰।

धव गतौ भ्वा॰पर॰सक॰ सेट् इदित्। धन्वति अधन्वीत्।

धव पु॰ धवति धुवति धुनोति धुनाति वा धु-धू-वा अच्। पत्यौ, धूर्त्ते, नरे, स्वनामख्याते वृक्षे च। भावे अप्। कम्पने।

धवल पु॰ धवं कम्पं लाति ला-क। धववृक्षे, वीरणवृक्षे श्वेतमरिचे, वृषश्रेष्ठे, चीनकर्पूरे, श्वेतवर्णे च। तद्वति, सुन्दरे च त्रि॰। शुक्लवर्णायां गवि स्त्री॰ टाप् गौरा॰ङीष् वा।

धवलपक्ष पु॰ धवलौ पक्षौ यस्य। हंसे। कर्म॰। शुक्लपक्षे

धवलमृत्तिका स्त्री॰ कर्म॰। खटिन्याम्। (खड़ि)

धवलोत्पल न॰ कर्म॰। कुमुदे।

धवित्र न॰ धूयतेऽनेन धू-इत्र। व्यजने।

धा धारणे पोषणे दाने च जुहो॰उभ॰सक॰अनिट्। दधाति धत्ते अधात् अधित। धत्रिमम्। [(धाइ) गुल्मभेदे।

धातकी स्त्री॰ धातुं करोति णिच् कुन् पिप्पल्यादि॰ ङीष्।

धातु पु॰ धा-तुन्। 'धारणाद्धातवस्ते स्युर्वातपित्तकफास्त्रयः' इत्युक्तेषु वातादिषु 'रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जशुक्राणि धातवः' इत्युक्तेषु, रसादिषु, 'सुवर्णरूप्यताम्राणि हरितालं मनःशिला। गैरिकाञ्जनकासीससीसलोहं सहिङ्गुलम्। गन्धकोऽभ्रकमित्याद्याधातवोगिरिसम्भवा' इत्युक्तेषु स्वर्णादिषु, 'हेमताराऽरनागाश्च ताम्ररङ्गे च तीक्ष्णकम्। कांस्यकं कान्तलौहञ्च धातवो नव कीर्त्तिता इत्युक्तेषु हेमादिषु नवसु, 'हिरण्यं रजतं कांस्यं ताम्रं सीसकमेव च। रङ्गमायसं रैत्यञ्च धातवोऽष्टौ प्रकीर्त्तिता इत्युक्तेषु अष्टसु, 'सुवर्णं रजतं ताम्रं लौहं कुप्यञ्च पारदम्। रङ्गञ्च सीसकञ्चैव इत्यष्टौ देवसम्भवा' इत्युक्तेषु अष्टसु वस्तुषु, लोकेषु सर्व्वधारणात् परमेश्वरे स एष चिद्धातुरिति श्रुतिः। व्याकरणोक्ते गणपठिते क्रियावाचके भूप्रभृतौ शब्दभेदे च।

धातुघ्न न॰ धातून् हन्ति हन-टक्। काञ्जिके।

धातुद्रावक न॰ धातून् द्रावयति स्वसम्बन्धात् द्रु-णिच् ण्वुल्। (सोहागा) टङ्कणे।

धातुपुष्पिका स्त्री॰ धातुरिव पुष्पमस्त्यस्य ठन्। (धाइफुल) धातृपुष्प्याम्। [पुष्प्याम्।

धातुपुष्पी स्त्री॰ धातुरिव पुष्पमस्या ङीष्। (धाइफुल) धातृ-

धातुभृत् पु॰ धातून् बिभर्त्ति भृ-क्विप्। पर्व्वते देहस्य धातुपोषके रसरूपे प्रथमे धातौ च।

धातुमाक्षिक न॰ धातुषु मध्ये माक्षिकम्। माक्षिके उपधातुभेदे

धातुमारिणी स्त्री॰ धातून् स्वर्णादीन् मारयति मृ-णिच्। णिनि। सर्ज्जिकायां (सोहागा)

धातुवैरिन् पु॰ ६त॰। गन्धके।

धातुशेखर न॰ धातूनां शेखरमिव। कासीसे उपधातुभेदे।

धातृ पु॰ दधाति धा-तृच्। चतुर्मुखे ब्रह्मणि विष्णौ च। धारणकर्त्तरि, पालके च त्रि॰।

धातृपुष्पी स्त्री॰ धातृ पोषकं पुष्पं यस्याः। (धाइफुल) वृक्षभेदे। स्वार्थे कन् ह्रस्वः। अत्रैवार्थे।

धात्री स्त्री॰ धीयते पीयतेऽसौ धा-ष्ट्रन् षित्त्वात् ङीष्। मातरि, आमलक्याञ्च। स्वार्थे कन्। आमलक्याम्।

धात्रीपत्र न॰ धात्र्या इव पत्रमस्य। तालीशपत्रे। ६त॰। आमलकीदले। [स्वार्थे कन् ह्रस्वः। तत्रैवार्थे।

धात्रेयी स्त्री॰ धात्री+इवार्थे ढक्। उपमातरि (धाइमा)

धानक न॰ धीयते कर्म्मणि ल्युट् संज्ञायां कन्। धन्याके।

धाना स्त्री॰ धा-न-टाप्। धन्याके, अङ्कुरे, चूर्णे सक्तुषु च। भृष्टयवे ब॰व॰।

धानाचूर्ण न॰ धानानां भृष्टयवानां चूर्णम्। सक्तुषु (छातु)

धानी स्त्री॰ धीयतेऽस्याम् आधारे-ल्युट् ङीप्। आधारे यथा राजधानी मत्स्यधानीत्यादि। पीलुवृक्षे च।

धानुष्क त्रि॰ धनुःप्रहरणमस्य ठक् धनुषा जीवति ठञ् वा। धनुर्द्धरे। अपामार्गे स्त्री॰।

धानुष्य पु॰ धनुषे हितः यञ्। वंशे।

धानेय न॰ धानाय साधु ढक्। धन्याके।

धान्य न॰ धाने पोषणे साधु यत्। सतुषे तण्डुलादौ शालितिलयवादौ च तद्भेदो वृहदभिधाने। धन्याके, चतुस्तिलपरिमाणे पूर्व्वद्वारगृहे च।

धान्यकोष्ठक न॰ ६त॰। धान्यरक्षार्थे गृहे (गोला)।

धान्यत्वच् स्त्री॰ ६त॰। तुषे।

धान्यपञ्चक न॰ ६त॰। 'शालिधान्यं व्रीहिधान्यं शूकधान्यं तृतीयकम्। शिम्बिधान्यं क्षुद्रधान्यमित्युक्तं धान्यपञ्चकमित्युक्तेषु शाल्यादिषु।

धान्यराज पु॰ धान्येषु राजा टच् समा॰। यवे। [वार्द्धुषिकत्वे

धान्यकर्द्धन न॰ धान्यस्य ऋणप्रयुक्तस्य वर्द्धनं यत्र। (बाडी)

धान्यवीर पु॰ धान्येषु वीर इव बलहेतुत्वात्। माषे।

धान्यशीर्षक न॰ ६त॰। धान्यस्य मञ्जर्याम धान्याघ्यादयोप्यत्र

धान्याक न॰ धान्यमिवाकति अक-कुटिलगतौ अच्।

धान्याचल पु॰ दानार्थं विधानेन धान्यनिर्म्मिते पर्व्वते। तत्प्रकारस्तु वृहदभिधाने।

धान्याम्ल न॰ धान्येषु अभिषुतमम्लम् शाक॰। काञ्जिके।

धान्योत्तम पु॰ धान्येषूत्तमः। शालिधान्ये।

धामन् न॰ धा-मनिन्। गेहे, देहे, रश्मौ, आश्रये, स्थाने

जन्मनि, त्विषि, ज्योतिषि, प्रभावे, स्वयं प्रकाशे च ।
धामनिधि पु॰धामानि तेजांसि निधीयन्तेऽत्र नि+धा-कि । सूर्य्ये, अर्कवृक्षे च । [याम्, घोषके च
धामार्गव पु॰ धाम्नोऽर्गं वाति वा-क । अपामार्गे,पीतघोषा-
धाय्या स्त्री॰ धीयते पुष्यतेऽग्निरनया, धीयतेऽर्ध्यते समिदनया वा धा-ण्यत् नि॰। अग्निज्वालनार्थायामृचि सामिधेन्याम् ।
धार न॰ धाराभिर्निर्वृत्तम् अण् । 'धाराभिः पतितं तोयं गृहीतं स्फीतवाससा' शिलायां वसुधायां वा धौतायां पतितञ्च यत्' इत्युपक्रम्य 'भाजने स्वर्णमये वापि स्थापितं धारमुच्यते' इत्युक्ते शिलादिभाजनधृते वर्षोद्भवे जले ।
धारणा स्त्री॰धृ-णिच्-युच्। 'यमादिगुणसंयुक्ते मनसः स्थितिरात्मनि। धारणा प्रोच्यते सद्भिर्योगशास्त्रविशारदै'रित्युक्तायामात्मनि चित्तस्य स्थितौ,मर्य्यादायां न्याय्यपथस्थितौ, निश्चये च। धृ-णिच्-ल्युट्। नाड्यां, श्रेणौ च स्त्री॰ ङीप् ।
धारा स्त्री॰ धृ-णिच्-अङ् । घटादिच्छिद्रे, सन्ततौ, द्रवद्रव्यस्य सन्तत्या पतने, खड्गादेर्निशिताग्रे, उत्कर्षे, यशसि, अतिवृष्टौ,समूहे, मेघस्यासारवर्षणे,सङ्घे,पुरीभेदे,'अश्वानान्तु गतिर्धारा विभिन्ना सा च पञ्चधे'त्युक्ते अश्वानां गतिपञ्चके, 'इतीव धारामवधीर्य्ये'ति नै॰। सैन्याग्रिमस्कन्धे च ।
धाराकदम्ब पु॰ धाराकालिकः कदम्बः शाक॰। प्रावृषेण्ये कदम्बभेदे । धाराणां कदम्बं समूहो यत्र । मेघे ।
धाराट पु॰ धारार्थमटति धारां, धारया वा अटति अच् । चातके, अश्वे, मेघे, मत्तमातङ्गे च।
धाराधर पु॰ धारां धारयति धृ-णिच्-अच् ह्रस्वः । मेघे 'धाराधर ! धरा वारिधारये'ति चातकाष्टकम् ।
धाराफल पु॰धारायुक्तानि श्रेणीबद्धानि फलान्यस्य। मदनवृक्षे
धारावाहिन् त्रि॰धारया सन्तत्या वहति वह-णिनि । सन्तत्या पातुके, क्रमेणाविच्छेदेन जायमाने च । स्वार्थे कन् । धारावाहिकोऽप्यत्रार्थे ।
धारासम्पात पु॰ धाराणां सम्पातः पतनम् । महावृष्टौ ।
धारास्नुही स्त्री॰ धारायुता स्नुही शाक॰ । त्रिधारायां स्नुह्याम् (तेकाटासिजु) ।
धारिणी स्त्री॰ धृ-णिनि । भूमौ, शाल्मलिवृक्षे च ।
धारिन् पु॰ धृ-णिनि । पीलुवृक्षे । धारणकर्त्तरि त्रि॰ ।
धार्त्तराष्ट्र पु॰ धृतराष्ट्रे स्वराजदेशे भवः अण् । सर्पभेदे कृष्णवर्णचञ्चुचरणोपलक्षिते श्वेतकाये हंसे च । धृतराष्ट्रस्यापत्यम् अण् । दुर्योधनादौ 'निपतन्ति धार्त्तराष्ट्रा' इति वेण्याम् ।

धार्म्मिक त्रि॰धर्म्मं चरति सततमनुशीलयति ठक् । धर्म्मशीले
धार्ष्ट्य न॰ धृष्टस्य भावः ष्यञ् । निर्लज्जत्वे ।
धाव जवे सक॰ शुद्धौ च भ्वा॰आत्म॰ शीघ्रगतौ अक॰ सेट् । धावते अधाविष्ट । सर्त्तेर्धावादेशस्तु पर॰ ।
धावक पु॰ धाव-णिच्-ण्वुल् । रजके । धाव-ण्वुल् । शीघ्रगे । धावनकर्त्तरि त्रि॰ (धाउड़िया) ।
धावन न॰ धाव-ल्युट् । शोधने,शीघ्रगमने च । [कार्य्यां च
धावनि(नी) स्त्री॰ धाव-अनि वा ङीप् । पृश्निपर्ण्यां कण्ट-
धि धृतौ तु॰पर॰सक॰अनिट् । धियति अधैषीत् ।
धिक् अव्य॰ धा-धक्-वा डिकि । अनिष्टशब्दैर्भयजनने, निर्भर्त्सने निन्दायाम्, 'धिग्धिक् शक्रजितमि'ति नाटकम् । निन्दनीये च । तदर्थे तु न द्वितीया 'धिक् च कविते'त्युद्भटः।
धिक्कार पु॰ धिक्+कृ-घञ् । तिरस्कारे ।
धिक्कृत त्रि॰ धिक् निन्दनीयः कृतः कृ-क्त । निर्भर्त्सिते ।
धिक्ष सन्दीपने सक॰ क्लेशे जीवने अक॰ भ्वा॰ आत्म॰ सेट् । धिक्षते अधिक्षिष्ट । [धिनोति अधिन्वीत् ।
धिव प्रीणने अक॰ गतौ सक॰ स्वा॰ पर॰ सेट् इदित् ।
धिष रवे जु॰पर॰अक॰ सेट् । दिधेष्टि अधेषीत् ।
धिषण पु॰ धृष-क्यु धिषादेशः । वृहस्पतौ ।
धिषणा स्त्री॰ धृष्णोत्यनया धृष-क्यु धिषादेशः । बुद्धौ ।
धिष्ण्य न॰ धृष-ण्य नि॰। स्थाने, गृहे, शक्तौ, नक्षत्रे च । अग्नौ, अग्निभेदे, शुक्रे च पु॰। [अधेष्ट । धीनः ।
धी अनादरे आराधने च दिवा॰आत्म॰सक॰अनिट् । धीयते
धी स्त्री॰ ध्यै-क्विप् संप्रसारणञ्च । बुद्धौ ज्ञाने ।
धीगुण पु॰ ६त॰ । 'शुश्रूषा श्रवणञ्चैव ग्रहणं धारणं तथा । ऊहापोहार्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणा' इत्युक्तेषु अष्टसु बुद्धिधर्म्मेषु । [पण्डितादौ त्रि॰
धीमत् पु॰ धीः प्रज्ञास्त्यस्य मतुप् । वृहस्पतौ । बुद्धिमति
धीर अवज्ञायां अद॰ चुरा॰उभ॰सक॰सेट् । नित्यमवपूर्व्वः । अवधीरयति-ते अवादिधीरत् त । अवधीर्य्य।
धीर त्रि॰धियं राति रा-क, धियमीरयति ईर-अण् धी-क्रन् वा । धैर्य्यान्विते, विनीते,बलयुते,पण्डिते च। ऋषभौषधौ, बलिराजे, बुद्धिप्रेरके बुद्धिसाक्षिणि परमेश्वरे च पु॰ । कुङ्कुमे न॰ । नायिकाभेदे, काकोल्यां, महाज्योतिष्मत्यां, स्थिरायां चित्तवृत्तौ च स्त्री॰ ।
धीराधीरा स्त्री॰ धीरा च अधीरा च । नायिकाभेदे ।
धीरोदात्त पु॰ नायकभेदे ।
धीवर पु॰ दधाति मत्स्यान् धा-ष्वरच् नि॰ । कैवर्त्ते ।

धीशक्ति स्त्री० ६त० । शुश्रूषादिषु अष्टसु धीगुणशब्दे दर्शितेषु बुद्धिगुणेषु ।

धीसख पु० धियः सखा टच्समा० । अमात्ये धीसचिवे ।

धु कम्पने स्वा० उभ०सक० अनिट् । धुनोति धुनीते । अधौषीत् अधोष्ट ।

धुक्ष सन्दीपने भ्वा०आत्म०सक०सेट् । धुक्षते । अधुक्षिष्ट ।

धुत त्रि०धु-क्त । त्यक्ते, कम्पिते च ।

धुनि(नी) स्त्री० धुनोति वेतसादीन् धु-निक् वा ङीप् । नदीमात्रे

धुन्धुमार पु० वृहदश्वन्यपुत्रे, इन्द्रगोपे कीटे, गृहधूमे (झुल)च

धुर्(रा) स्त्री०धुर्व-क्विप् वा टाप् । चिन्तायाम्, रथाद्यग्रभागे, यानमुखे, भारे च ।

धुरन्धर त्रि० धुरं धारयति धृ-णिच्-खच् मुम् ह्रस्वश्च । भारवाहके वृषादौ, भारसहे च । धवलवृक्षे पु० ।

धुरीण त्रि० धुरं वहति ख । भारवाहके, श्रेष्ठे च ।

धुर्य्य त्रि० धुरं वहति यत् । भारवाहके, श्रेष्ठे च ।

धुर्व्व हिंसे भ्वा० पर०सक०सेट् । धूर्व्वति अधूर्व्वीत् । धूर्त्तः ।

धुवित्र न० कृ०धु-इत्र । यज्ञादौ वह्निसंधुक्षणे ।

धु(धू)स्तू(स्तु)र पु० धूस-क्विप् तूर-क कर्म्म० पृ० वा ह्रस्वः । (धुतुरा) ख्याते वृक्षे । [अधोष्ट

धू कम्पने भ्वा० उभ० सक० वेट् । धवतिते अधावीत् अधविष्ट

धू कम्पने वा०चुरा०उभ० पक्षे तुदा० कु०पर०सक० सेट् । धूनयति ते धुवति अदूधुनत् अधुवीत् ।

धू कम्पने स्वा० क्र्यादि० प्वादिश्च उभ० सक०वेट् । धूनोति धूनुते धुनाति धुनीते । अधावीत् अधविष्ट अधोष्ट 'धूनोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोक'मिति । 'वायुर्विधूनयती'ति च कविरहस्यम् ।

धूत त्रि० धू-क्त । भर्त्सिते, कम्पिते, तर्किते, त्यक्ते च ।

धूनक पु० धूनयति संधुक्षते वह्निम् चु० धू-ण्वुल् नुगागमः । यक्षधूपे (धुना) । [अदूधुपत्-त ।

धूप दीप्तौ चुरा०उभ० अक० दीपने सक० सेट् । धूपयति-ते ।

धूप तापे अक०तापने सक०भ्वा०पर०सेट् । धूपायति अधूपायीत् अधूपीत् । [गन्धद्रव्योत्थे धूमे, तत्साधनद्रव्ये च ।

धूप पु० धूपयति रोगान् दोषान् वा धूप-अच् । गुग्गुलुप्रभृति

धूपन पु० धूप-ल्यु । यक्षधूपे (धुना) ।

धूपवृक्ष पु० ६त० सरलवृक्षे । धूपोऽङ्गमस्य । धूपाङ्गमप्यत्र ।

धूपित त्रि० धूप-क्त वा आयाभावः । अध्वादिगमनेन श्रान्ते, सन्तापिते च । [ध्वजे पदार्थे ।

धूम पु० धू-मक् । आर्द्रकाष्ठजाते मेघकज्जलयोः कारणे वह्नि

धूमकेतन पु० धूम-केतनो यस्य । वह्नौ । धूम इव केतनः । तारापुञ्जात्मके धूमकेतौ उत्पातभेदे ।

धूमकेतु पु० धूम इव केतुः । उत्पातरूपेऽशुभसूचके तारापुञ्जभेदे । ६ब० । वह्नौ धूमध्वजादयोऽप्यत्र ।

धूमगन्धिक न० धूमस्येव गन्धोऽस्त्यस्य ठन् । रोहिषतृणे ।

धूममहिषी स्त्री० धूमस्य महिषीव । कुज्झटिकायाम् ।

धूमयोनि पु० धूमोयोनिरस्य । मेघे, मुस्तके च । ६त० । वह्नौ आर्द्रकाष्ठे च । [तद्वति त्रि० ।

धूमल पु० धूमं धूमवद्वर्णं लाति ला-क । कृष्णलोहिते वर्णे ।

धूमाभ पु० धूमस्येवाभा यस्य । धूम्रवर्णे । तद्वति त्रि० ।

धूमावती स्त्री० महाविद्याभेदे । [हितं यत् । धूमसाधने त्रि०

धूम्या स्त्री० धूमानां समूहः पाशादि० य । धूमसमूहे । धूमाय-

धूम्याट पु० धूम्या इव अटति अट-अच् । (फिङ्गा) पक्षिभेदे

धूम्र पु० धूमं तद्वर्णं राति रा-क०पृ० । सिह्लके, खरलोमवर्णाभे कृष्णलोहिते वर्णे च । तद्वति त्रि० ।

धूम्रक पु० धूम्रइव कायति कै-क । उष्ट्रे । [पतिभेदे च

धूम्रलोचन पु०धूम्रे लोचने यस्य । कपोते, महिषासुरसेना-

धूम्रवर्ण पु० धूम्रो वर्णोऽस्य । सिह्लके, कृष्णलोहितवर्णे च । तद्युक्ते त्रि० । [वृक्षे तस्या धूम्रसारत्वात्तथात्वम् ।

धूम्रिका स्त्री० धूम्रोवर्णः सारेऽस्त्यस्य ठन् । (शिशु) शिंशपा

धूर वधे गतौ च दि०आ०सक०सेट् । धूर्य्यते अधूरिष्ट । धूर्त्तः

धूर्ज्जटि पु० जट-संघाते इन् धुरस्त्रैलोक्यचिन्ताया जटिः सङ्घातोऽत्र । शिवे ।

धूर्त्त पु० धुर्व्व-धूर-वा क्त । धुस्तूरवृक्षे, चोरकवृक्षे, नायकभेदे, 'धूर्त्तोऽपरां चुम्बती'ति सा० ३प० । लौहकीटे, विड्लवणे च । द्यूतकारके, वञ्चके च त्रि० ।

धूर्त्तक पु० धूर्त्तइव वञ्चकइव इवार्थे कन् । शृगाले ।

धूर्वह त्रि० धुरं वहति वह-अच् रेफे इणो दीर्घः । भारवाहके धुरन्धरे । धुर्वह इति ह्रस्वयुक्तकल्पनं प्रामादिकम् ।

धूलि(ली) स्त्री० धू-लिक् वा ङीप् । रजसि परागे ।

धूलिध्वज पु० धूलिरेव ध्वजोऽस्य । वायौ ।

धूलिपुष्पी स्त्री० धूलिप्रचुरं पुष्पमस्या ङीप् । केतक्याम् । स्वार्थे कन् ह्रस्वः । अत्रार्थे ।

धूलिकदम्ब पु० धूलीनां कदम्बं यत्र । कदम्बवृक्षे, वरुणवृक्षे, तिनिशवृक्षे च । ६त० । धूलीसमूहे न० ।

धूश(ष)(स) शोभने चुरा०उभ०सक०सेट् । धूश(ष)(स)यति ते अदूधुश(ष)(स)त् त ।

धूसर पु० धू-सर किच्च न षत्वम् । गर्द्दभे, उष्ट्रे, कपोते,

तैलकारे, ईषत्पाण्डुवर्णे, कृष्णश्वेतवर्णे, शुक्लपीतवर्णे च तत्तद्वर्णवति त्रि० । [हस्तिशुण्डवृक्षे ।

धूसरपत्रिका स्त्री० धूसरं पत्रमस्त्यस्याः ठन् । (हातिशुंड़ा)

धृ पतने भ्वा०आ०अक० अनिट् । धरते अधृत ।

धृ स्थितौ अक० धृतौ सक० भ्वा० उभ० अनिट् । धरति ते अधार्षीत् अधृत ।

धृ स्थितौ अक० धृतौ सक०तुदा०आ०अनिट् । ध्रियते अधृत

धृ धारणे, चुरा०उभ०सक०अनिट् । धारयति ते अदीधरत् त

धृज गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् इदित् । धृञ्जति अधृञ्जीत् [च

धृतराष्ट्र पु०चन्द्रवंश्ये दुर्य्योधनपितरि नृपभेदे,नागभेदे,पक्षिभेदे

धृति स्त्री० धृ-क्तिन् । तुष्टौ, धारणे, यागे, विष्कम्भावधिके अष्टमे योगे, सुखे, धारणायाम्, अवसादेऽपि शरीरादेस्तम्भनशक्तौ,अष्टादशाक्षरपादके छन्दोभेदे, अष्टादशसङ्ख्यायाञ्च । [धर्षित्वा धृष्ट्वा ।

धृष संहतौ अक० हिंसे सक०भ्वा०पर०सेट् । धर्षति अधर्षीत्

धृष प्रागल्भ्ये स्वा०पर०अक० सेट् । धृष्णोति अधर्षीत् । धृष्टः

धृष सामर्थ्यबन्धने चुरा०आत्म० अक०सेट् । धर्षयते अदीधृषत अदधर्षत ।

धृष क्रोधे अभिभवे च वा चु० उभ० पक्षे भ्वा० सक० सेट् । धर्षयति ते धर्षति अदीधृषत् त अदधर्षत् त अधर्षीत् ।

धृषज् त्रि० धृष-नजिङ् । प्रगल्भे निर्लज्जे वेणुदले च (कञ्चो)

धृष्णु त्रि० धृष-क्नु । प्रगल्भे निर्लज्जे च ।

धृष्ट त्रि० धृष-क्त । निर्लज्जे, प्रगल्भे, नायकभेदे च ।

धृष्टद्युम्न पु० धृष्टं प्रगल्भं द्युम्नं बलं यस्य । द्रुपदनृपपुत्रे ।

धेनु स्त्री० धयति सुतान् धे-नु इच्च । नवप्रसूतायां गवि ।

धेनुक पु० धेनुरिव इवार्थे कन् । असुरभेदे । हस्तिन्यां स्त्री० । स्वार्थे कन् । धेनौ । धेनुकहादयोऽप्यत्र

धेनुकसूदन पु० धेनुकं सूदयति हिनस्ति सूद-ल्यु । श्रीकृष्णे

धेनुदुग्धकर पु० धेनोर्दुग्धमिव किरति कृ-अच् । गर्जरे (गाजर)

धेनुष्या स्त्री० धेनु+संज्ञायां यत् सुक् च । ऋणशोधनार्थमुत्तमर्णाय बन्धकत्वेन दीयमानायां धेनौ ।

धैनुक न० धेनूनां समूहः ठक् । धेनुसमूहे ।

धैर्य्य न०धीरस्य भावः ष्यञ् 'स्थिरचित्तोन्नतिर्या तु तद्धैर्य्यमिति गीयते'इत्युक्ते मनसः स्थैर्य्ये, कौन्नत्ये, 'मनसो निर्विकारत्वं धैर्य्यं सत्स्वपि हेतुष्वि'त्युक्ते मनसो विकाराभावे' अव्याकुलत्वे, विघ्नाद्युपस्थितावपि प्रारब्धापरित्यागहेतौ चित्तवृत्तिभेदे च ।

धैवत पु० 'गत्वा नाभेरधोभागं वस्तिं प्राप्योर्द्ध्वगः पुनः । धावन्निव च यो याति कण्ठं देशं स धैवत' इत्युक्ते कण्ठोत्थिते स्वरभेदे । [णिच् अदुधोरत् त

धोर गतिचातुर्य्ये भ्वा०पर०अक०सेट् । धोरति अधोरीत् ।

धोरण न० धोरत्यनेन धोर-ल्यु ल्युट् वा । हस्त्यश्वरथादौ याने । भावे ल्युट् । अश्वगतिभेदे ।

धोरणि(णी) स्त्री० धोर-अनि वा ङीप् । परम्परायाम् 'सद्यः स्खलन्माधुरीधाराधोरणिधौतधामनी'त्युद्भटः ।

धौत त्रि० धाव-क्त ऊठ् । मार्जिते, प्रक्षालिते, उत्तेजिते, शुभ्रे च । रजते न० ।

धौतकौषेय न० कर्म्म० । प्रक्षालिते कृमिकोषजाते वस्त्रे ।

धौरित न० धोर-क्त प्रज्ञाद्यण् । अश्वानां चतुरायां गतौ । स्वार्थे कन् । तत्रैवार्थे ।

धौरेय त्रि० धुरं वहति ढक् । भारवाहके वृषादौ ।

ध्मा अग्निसंयुतौ दीर्घश्वासहेतुके शब्दभेदे भ्वा०पर० तादृशशब्देन वादने सक० अनिट् । धमति अध्मासीत् ।

ध्मात त्रि० ध्मात-क्त । संधुक्षिते दीर्घश्वासहेतुकशब्दयुक्ते ।

ध्माक्ष आकाङ्क्षे सक० घोररवे अक० भ्वा० पर० सेट् इदित् । ध्माङ्क्षति । अध्माङ्क्षीत् । [काकोलिकायां स्त्री० गौ० ङीष्

ध्माङ्क्ष पु० ध्माक्षि-अच् । काके, मत्स्यभक्षके, पक्षिभेदे, भिक्षुके च

ध्माङ्क्षोली स्त्री० ध्माक्षि-ओल गौ० ङीष् । काकोलीलतायाम्

ध्यान न०ध्यै-ल्युट् । चिन्तने, ध्येयवस्तुविषयचिन्तने, चित्तस्यैकतानप्रवाहे,'ब्रह्मैवास्मीति सद्वृत्त्या निरालम्बतया स्थितिः । ध्यानशब्देन विख्याता परमानन्ददायिनी'ति वेदान्तोक्ते ब्रह्मविषये चित्तस्थैर्य्ये, 'ध्यै चिन्तायां स्मृतो धातुश्चिन्ता तत्त्वेन निश्चला । एतद् ध्यानमिह प्रोक्त'मिति तन्त्रोक्ते ध्येयस्य चित्तस्थिरतया निश्चये च ।

ध्याम न० ध्मायते पशुभिः ध्यै-मन् । गन्धतृणे दमनकवृक्षे च । संज्ञायां कन् । रोहिषतृणे ।

ध्यै चिन्तने भ्वा०पर०सक०अनिट् । ध्यायति अध्यासीत् ।

ध्रज गतौ भ्वा० पर०सक०सेट् । ध्रजति अध्राजीत् अध्रजीत् अयमिदिच्च ध्रञ्जति अध्रञ्जीत् ।

ध्रण ध्याने भ्वा०पर०अक०सेट् । ध्रणति अध्रणीत्-अध्राणीत्

ध्रस कणश आदाने क्र्या०पर०सक०सेट् । ध्रस्नाति अध्रसीत् अध्रासीत् । ध्रसित्वा ध्रस्त्वा । [यति ते अदिध्रसत् त

ध्रस उत्क्षेपे कणश आदाने च चुरा०उभ०सक० सेट् । ध्रास-

ध्राक्ष काङ्क्षे घोररवे च भ्वा० प०स०सेट् इदित् । ध्राङ्क्षति अध्राङ्क्षीत् । [अध्राक्षीत । चङि अदध्राखत् ।

ध्राख शोषणे अलमर्थे च भ्वा० पर०सक० सेट् । ध्राखति

ध्राघ गतौ भ्वा॰आ॰अक॰ सेट् । द्राघते अद्राघिष्ट । चङि अदध्राघत् ।

ध्राड़ विभेदे भ्वा॰आत्म॰सक॰सेट् । द्राडते अद्राडिष्ट ।

ध्रिज गतौ भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । ध्रेजति अध्रेजीत् ।

ध्रु स्थैर्य्ये अक॰ सर्पणे सक॰ तु॰ कु॰ पर॰ अनिट् । ध्रुवति अध्रुवीत् दुध्राव ।

ध्रु स्थैर्य्ये अक॰सर्पणे सक॰भ्वा॰पर॰अनिट् । ध्रवति अध्रौषीत्

ध्रुव पु॰ कु॰ ध्रु-अच् । शङ्कौ, विष्णौ, हरे, उत्तानपादनृपपुत्रे वसुभेदे, ज्योतिषोक्ते योगभेदे, नासाग्रे, स्थाणौ, ललाटस्थे आवर्त्तभेदे, भूगोलस्योत्तरदक्षिणकेन्द्रद्वयोपरिस्थे, स्थिरे ताराभेदे च । निश्चिते, तर्के, आकाशे, उत्तरात्रयरोहिणी नक्षत्रेषु च न॰ । सन्तते, अपरिणामिनित्ये, स्थिरे च त्रि॰ । मूर्व्वायाम्, शालपर्ण्याञ्च स्त्री॰ । शरारिपक्षिणि पुं॰स्त्री॰। सञ्ज्ञायां कन् । गीतिभेदे न॰ (ध्रुया)

ध्रेक उत्साहे शब्दे च भ्वा॰ आत्म॰ अक॰सेट् । ध्रेकते अध्रेकिष्ट । चङि न ह्रस्वः ।

ध्रै तृप्तौ भ्वा॰ पर॰ अक॰ अनिट् । ध्रायति अध्रासीत् ।

ध्रौव्य न॰ ध्रुवस्य भावः ष्यञ् । स्थैर्य्ये ।

ध्वंस पु॰ ध्वन्स-घञ् । विनाशे ।

ध्वंसन न॰ ध्वन्स ल्युट् । अधःपतने, गमने, नाशे च ।

ध्वज गतौ भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । ध्वजति अध्वजीत् अध्वाजीत् अयमिदिदपि । ध्वञ्जति अध्वञ्जीत् ।

ध्वज पु॰ ध्वज-अच् । शौण्डिके, सर्पे च । चतुष्कोणाकारे वंशदण्डोपरिस्थे वस्त्रखण्डे, खट्वाङ्गे, मेढ्रे च पु॰ न॰ ।

ध्वजद्रुम पु॰ ध्वजाकारः द्रुमः । तालवृक्षे ।

ध्वजभङ्ग पु॰ ध्वजस्य मेढ्रस्य भङ्गः स्वसामर्थ्यहीनता यत्र । क्लीवत्वसूचके रोगभेदे ।

ध्वजाहृत न॰ ध्वजेन सहाहृतः । 'संग्रामादाहृतं यत्तु विजित्य द्विषतां कुलम् । स्वाम्यर्थं जीवितं त्यक्त्वा तद् ध्वजाहृत मुच्यते' इत्युक्ते धनविशेषे । तादृशे दासे पु॰ ।

ध्वजिन् पु॰ ध्वज+अस्त्यर्थे इनि । नृपे, रथे, ब्राह्मणे, तुरङ्गे, सर्पे, मद्यविक्रयोपजीविनि शौण्डिके, मयूरे च ।

ध्वजिनी स्त्री॰ ध्वजः अस्त्यस्याः इनि । सेनायाम् ।

ध्वण ध्वाने भ्वा॰पर॰अक॰सेट् । ध्वणति अध्वाणीत् अध्वणीत्

ध्वन रवे भ्वा॰पर॰अक॰सेट् वा घटादि । ध्वनति अध्वानीत्-अध्वनीत् । ध्वनयति ध्वानयति । [अध्वनयीत् ।

ध्वन शब्दे अद॰चु॰ उभ॰सक॰सेट् । ध्वनयति अदिध्वनत्

ध्वन पु॰ चु॰ ध्वन-घञ् । शब्दे ।

ध्वनि पु॰ ध्वन+इन् । अव्यक्ते मृदङ्गादिशब्दे, अलङ्कारोक्ते उत्तमकाव्ये च । [विकारे काकुप्रभृतौ ।

ध्वनिविकार पु॰ ध्वनेर्विकारः । शोकादिना शब्दस्य

ध्वन्स गतौ भ्रंशे अधःपतने च भ्वा॰आत्म॰अक॰सेट् । ध्वंसते अध्वंसत् । क्त्वा वेट् ।

ध्वस्त त्रि॰ ध्वन्स-क्त । च्युते, नष्टे, गलिते च । [अध्वाङ्क्षीत्

ध्वाक्ष(काङ्क्षे) घोररवे च भ्वा॰पर॰सक॰ सेट् इदित् । ध्वाङ्क्षति

ध्वाङ्क्ष पु॰ ध्वाक्षि-अच् । काके, वके, भिक्षुके, गृहे च ।

ध्वान पु॰ ध्वन-घञ् । शब्दे ।

ध्वान्त न॰ ध्वन-क्त नि॰ । अन्धकारे ।

ध्वान्तारि पु॰ ६त॰ । सूर्य्ये अर्कवृक्षे, चन्द्रे, वह्नौ च ।

ध्वान्तोन्मेष पु॰ ध्वान्ते अन्धकारे उन्मेषोऽस्य । खद्योते ।

न

न अव्य॰ नह-बन्धने ड । निषेधे । तत्र क्रियायोगे अभावे तद्भिन्न योगे भेदे उपमायाञ्च । बन्धे, प्रस्तुते, रत्ने च पु॰ ।

नकुल त्रि॰ नास्ति कुलमस्य । निष्कुले । सर्पवैरिणि बभ्रौ, शिवे, चतुर्थपाण्डवे च पु॰ । कुक्कुट्यां जटामांस्यां शङ्खिन्यां कुङ्कुमे च स्त्री॰ ङीप् ।

नकुलेष्टा स्त्री॰६त॰ । रास्नायां तस्या नकुलप्रियत्वात्तथात्वम्

नक्क नाशने चु॰उभ॰सक॰सेट् । नक्कयति-ते अननक्कत्-त ।

नक्त न॰नज-क्त । रात्रौ, सर्व्वदिनातिक्रमेण रात्रिभोजनरूपे व्रते च

नक्तक पु॰ नज-तकन् । (न्याकड़ा) कर्पटे जीर्णवस्त्रखण्डे ।

नक्तचारिन् पु॰ नक्ते रात्रौ चरति चर-णिनि । पेचके, विडाले च । रात्रिचारिमात्रे त्रि॰ ।

नक्तच(ञ्च)र पु॰ नक्ते, नक्तं वा चरति ठक् । राक्षसे, चौरे, पेचके, विड़ाले च । रात्रिचरे त्रि॰ स्त्रियां ङीप् ।

नक्तन्दिव न॰ नक्तञ्च दिवा च नि॰ । सप्तम्यर्थवृत्तौ अहोरात्रे ।

नक्तम् अव्य॰ नज-व्रीड़े तमु । रात्रौ ।

नक्तमाल पु॰ नक्तम् रात्रौ आ अलति अच् । करञ्जवृक्षे ।

नक्तव्रत न॰ 'नक्तं निशायां कुर्व्वीत गृहस्थो विधिसंयुतः । निशि व्रतं तु विज्ञेयं यामार्द्धे प्रथमे सदे'त्युक्तलक्षणे दिवा-भोजनाभावविशिष्टे रात्रौ प्रथमयामार्द्धे भोजनरूपे व्रते ।

नक्र पु॰ न क्रामति दूरस्थलम् न+क्रम-ड । कुम्भीरे । (भाण काट) द्वारायकाष्ठे, नासिकायाञ्च न॰ ।

नक्रराज पु॰ ६त॰ टच् समा॰ । (हाङ्गर) जलजन्तुभेदे ।

नक्षत्र न॰ नक्ष-अत्रन् । अश्विन्यादितारकासु ।

नक्षत्रचक्र न॰ नक्षत्रघटितं चक्रम् । अश्विन्यादिसप्तविंशति

नक्षत्रात्मके खगोलस्थे राशिचक्रे। तन्त्रोक्ते मन्त्रग्रहणोपयोगिचक्रभेदे च। [विष्णौ च

नक्षत्रनेमि पु० नक्षत्राणां नेमिरिव। ध्रुवाख्ये तारके,चन्द्रे,

नक्षत्रमाला स्त्री० नक्षत्राणामिव माला। सप्तविंशतिमौक्तिकैर्निर्म्मिते हारभेदे। ६त०। नक्षत्रपङ्क्तौ।

नक्षत्रसूचक पु० नक्षत्राणि शुभाशुभतया सूचयति ण्वुल्। 'अविदित्वैव यः शास्त्रं दैवज्ञत्वं प्रपद्यते। स पङ्क्तिदूषकः पापी ज्ञेयो नक्षत्रसूचक' इति 'तिथ्युत्पत्तिं न जानन्ति ग्रहाणां नैव साधनम्। परवाक्येन वर्त्तन्ते ते वै नक्षत्रसूचका' इत्युक्ते सिद्धान्तानभिज्ञे ज्योतिर्विदि। णिनि नक्षत्रसूचीत्यप्यत्र।

नक्षत्रेश पु० ६त०। चन्द्रे नक्षत्रपत्यादयोऽप्यत्र।

नख सर्पणे भ्वा०पर०सक०सेट्। नखति अनखीत् अनाखीत्।

नख पु०न०। न खं छिद्रमत्र। करजे अङ्गुल्यग्रस्थे कण्टके।

नखकुट्ट पु० नखान् कुट्टयति कुट्ट-अण्। नापिते।

नखनिकृन्तन न० नखानि कृत्यन्तेऽनेन कृत-ल्युट् ष्ट० नुम्। नखच्छेदनार्थे नापितास्त्रभेदे।

नखर पु०न० न खं राति रा-क। नखे। [नखायुधोऽप्यत्र।

नखरायुध पु० नखरमायुधं यस्य। सिंहे, व्याघ्रे, कुक्कुटे च

नखशङ्ख पु० नख इव शङ्खः। क्षुद्रशङ्खे।

नखाङ्क पु० नखमङ्क इव यस्य। व्याघ्रनखम्।

नखी स्त्री० नखमस्त्यस्य अर्श आदित्वादच् गौरा०ङीष्। स्वनामख्याते, गन्धद्रव्ये।

नग पु० न गच्छति गम-ड। पर्व्वते,वृक्षे च।

नगण पु० छन्दोग्रन्थोक्ते लघुरूपवर्णत्रये। न गण्यते गण-अच् (मालकांकनी) वृक्षभेदे, पारावतपद्याम् स्त्री०टाप्।

नगनन्दिनी स्त्री० ६त०। हिमालयपुत्र्यां दुर्गायाम्।

नगभिद् पु०नगान् भिनत्ति भिद-क्विप्। इन्द्रे। पर्व्वतभेदने त्रि०। [भेदायाम्।

नगभू स्त्री० नग एव भूरुत्पत्तिस्थानं यस्याः। क्षुद्रपाषाण

नगर न०नगाः वृक्षाः पर्व्वता वा सन्त्यस्मिन् नग+र। 'पुण्यक्रियादिनिपुणैश्चातुर्वर्ण्यजनैर्युतम्। अनेकजातिसंबद्धं नैकशिल्पिसमाकुलम्। सर्व्वदैवतसंबद्धं नगरं त्वभिधीयते इत्युक्तलक्षणे पुरभेदे। वा गौरा०ङीष्। नगरीत्यप्यत्र।

नगरन्ध्रकर पु० नगस्य क्रौञ्चपर्व्वतस्य रन्ध्रं करोति कृ-अच्। कार्त्तिकेये 'स नगरं नगरन्ध्रकरौजस' इति रघुः।

नगरोत्था स्त्री० नगरादुत्तिष्ठति उद्+स्था-क। नगरस्थायां स्त्रियां, नागरमुस्तायाञ्च।

नगरौषधि स्त्री० ६त०। कदल्याम्।

नगाट पु० नगेषु वृक्षेषु अटति अच्। वानरे।

नगाधिप पु० नगानामधिपः। हिमालयपर्व्वते।

नगाश्रय पु० नगः पर्व्वतः आश्रयोऽस्य। हस्तिकन्दवृक्षे। पर्व्वतवासिनि त्रि०।

नगौकस् पु० नग ओको यस्य। पक्षिणि,शरभे, सिंहे च।

नग्न त्रि०नज-क्त। विवस्त्रे। 'दिगम्बराख्ये बौद्धभेदे पु०। 'द्विकच्छः कच्छशेषश्च मुक्तकच्छस्तथैव च। एकवासा अवासाश्च नग्नः पञ्चविधः स्मृत' इत्युक्तेषु द्विकच्छादिषु, 'ऋग्यजुःसामसंज्ञेयं त्रयी वर्णावृतिर्द्विज!। एतामुज्झति यो मोहात् स नग्नः पातकी स्मृत' इत्युक्ते वेदत्रयीरूपावरणत्यागिनि जने च।

नग्निका स्त्री० नग्नैव स्वार्थे कन्। अदृष्टरजस्कायां स्त्रियाम्

नज व्रीडायां भ्वा०आ०अक० सेट्। नजते अनजिष्ट। नग्नः

नञ् अव्य० न+अञ् ञिदनुबन्धो नलोपस्तुडर्थः तेन अञितोन नादिलोपः नैकधेत्यादि। अभावे, निषेधे,अल्पत्वे, अप्राशस्त्ये, अतिक्रमे, ईषदर्थे, सादृश्ये, विरोधे, भेदे च। तत्र सादृश्ये अब्राह्मणः। अभावे अपापम्। भेदे अघटः पटः। ईषदर्थे अनुदरी कन्या। अपत्ये अकेशा। विरोधे असुरः।

नट पु० नटति नट-अच्। नाटकादिदृश्यकाव्याभिनयकर्त्तरि नर्त्तकभेदे, जायाजीविनि वर्णसङ्करभेदे, अशोकवृक्षे,शोनाकवृक्षे, नले, किष्कुपर्व्वणि, गोदन्तहरिताले च।

नट नृत्ये हिंसने च भ्वा० पर०सक०सेट्। नटति अनटीत् अनाटीत् अणोपदेशतया नणत्वम् परिनटति। [णत्वम्।

नट भ्रंशे च्युतौ च चु०उभ०अक०सेट्। नाटयति-ते अनीनटत्। न

नटन न० नट-ल्युट्। नृत्ये। [नादयोऽप्यत्र।

नटभूषण नटान् भूषयति भूष-ल्यु। हरिताले। नटमण्ड

नटी स्त्री० नट-अच्। गौरा० ङीष्। नलीनामगन्धद्रव्ये, वेश्यायाञ्च। नट+पुंयोगे ङीप्। नटयोषिति स्त्री०।

नड भ्रंशे चु०उभ०अक० सेट्। नाडयति-ते अनीनडत्-त। णोपदेशत्वाभावान्न णत्वम्।

नड पु० नड-अच्। नलतृणे।

नडकीय त्रि० नडाः सन्त्यस्य छ कुक् च। नड्वति देशे।

नडप्राय पु० नडः प्रायो यत्र। नडवहुले देशे।

नड्या स्त्री० नडानां समूहः पाशा० य। नडसमूहे। [ङीप्।

नड्वत् त्रि०नडाः सन्त्यस्य ड्मतुप् मस्य व। नडयुक्ते देशे स्त्रियां

नड्वल त्रि० नडाः सन्त्यस्य ड्वलच्। नडयुक्ते देशे।

नत त्रि० नम-क्त। कृतनमने ज्योतिषोक्ते दिनार्द्धान्तरित-

जन्मनाडिकायां पु०। विस्तरस्तु वृहदभिधाने । तगरमूले न०।

नतद्रुम पु० कर्म्म० । लताशालवृक्षे ।

नतनासिक त्रि०नता नासिकाऽस्य । चिपिटनासिके (खान्दा)

नताङ्गी स्त्री०स्तनजघनभारात् नतमङ्गमस्याः ङीप्। नार्य्याम्

नति स्त्री० नम-क्तिन् । नम्रतायाम् 'त्रिकोणमथ षट्कोणमर्द्ध-चन्द्रं प्रदक्षिणम् । दण्डमष्टाङ्गमुग्रञ्च सप्तधा नतिलक्षण-मित्युक्ते सप्तभेदे नमनभेदे च एतल्लक्षणं वृहदभिधाने ।

नद्द सन्तोषे भ्वा०पर०अक० सेट् इदित्। नन्दति अनन्दीत् नन्दथुः । प्रनन्दति ।

नद पु० नद-अच् । सिन्धुभैरवशोणादौ अकृत्रिमे जलप्रवाहे

नदी स्त्री० नद-अच् नदट् इति निर्द्देशात् । टित्त्वात् ङीप् । गङ्गायमुनादिषु गुरुलघुजलप्रवाहेषु 'धनुःसहस्राण्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते। न ता नदीशब्दवहा' इत्युक्ते धनुः-सहस्राष्टकान्यूनदेशवाहिन्याभेव नदीशब्दप्रवृत्तिः । तासु च 'सर्व्वा गुर्व्वी प्राङ्मुखी वाहिनी स्यात् नदी पश्चा-द्वाहिनी निश्चयेन' इति 'प्रायो मृदुवहा गुर्व्वो लघ्वः शीघ्रवहाः स्मृता' इति च विशेषः ।

नदीकान्त पु० नदी कान्ता यस्य। समुद्रे, हिज्जलवृक्षे, सिन्धु-वारके च । जम्बूवृक्षे काकजङ्घौषधौ च स्त्री० ।

नदीकूलप्रिय पु० नदीकूलं प्रियं यस्य । जलवेतसे ।

नदीज पु० नद्याः समीपे जायते जन-ड । अर्ज्जुनवृक्षे अग्निमन्थवृक्षे च। हिज्जलवृक्षे, स्रोतोजले च न०। नदी-जातमात्रे त्रि० । 'नदीज! लङ्केशवनारिकेतु'रिति भारतम्

नदीन पु० ६त० । समुद्रे. वरुणे च । नदीभिन्ने त्रि० ।

नदीमातृक त्रि० नदी मातेव पोषिकाऽस्य । नदीजलसम्पन्न व्रीहिपालिते देशे ।

नदीष्ण त्रि० नद्यां स्नातुं जानन्ति स्ना क सत्वम् । नदी स्नानकुशले यस्यां यस्यां नद्यां यथावत्तरणीयं तज्ज्ञानयुक्ते

नदीसर्ज्ज पु० नद्यां सृज्यतेऽसौ सृज-अप् । अर्ज्जुनवृक्षे ।

नद्ध त्रि० नह-क्त। बद्धे, उद्वृत्ते च ।

नद्ध्री स्त्री० नह्यतेऽनया ष्ट्रन् ङीप् । चर्म्मनिर्मितरज्ज्वाम् ।

ननन्दृ स्त्री० न नन्दति कृतायामपि सेवायां न तुष्यति न+नन्द-ऋन् । भर्तृभगिन्याम् (ननद) पृ० वृद्धौ। ननान्दाप्यत्र ।

ननु अव्य०न नुदति नुद-डु। प्रश्ने, अवधारणे, निश्चये, अनुमतौ अनुज्ञायाम्, अनुनये, सान्त्वने, सम्बोधने, आमन्त्रणे, पर-कृतौ, अधिकारे, सङ्क्रमे, दुष्टोक्तौ, सम्यग्वादे, स्तुतौ, आक्षेपे, प्रत्युक्तौ, उत्प्रेक्षायाञ्च ।

ननुच अव्य० ननुच चच समाहार द्व० । विरोधोक्तौ ।

नन्द पु० नन्द-अच् । श्रीकृष्णस्य पितरि गोपभेदे. महानन्दि सुते नृपतिभेदे, आनन्दे,निधिभेदे, प्राग्दक्षिणद्वारगृहे, वास्तुभेदे च ।

नन्दक पु०नन्दयति नन्द-णिच् ण्वुल् । हरेः-खड्गे, भेके च । आनन्दजनके, कुलपालके च त्रि० ।

नन्दकिन् पु० विद्यामयोनन्दकोऽसिरस्य ठन् । विष्णौ ।

नन्दगोपित स्त्री० ३त०। रास्नायाम् । [भट्टिः

नन्दथु पु०नन्द-अथुच् । आनन्दे 'यस्यासौ तस्य नन्दथु'रिति

नन्दन पु० नन्दयति नदि-णिच् । पुत्रे,भेके, पर्व्वतभेदे 'वङ्क-क्षीरास्तथा गावो नन्दनं नन्दने प्रिये!' इत्युक्ते ६०वर्षमध्ये वत्सरभेदे च । इन्द्रोद्याने न० । आनन्दकारके त्रि० ।

नन्दनन्दन पु०नन्दस्य नन्दनः। श्रीकृष्णे, नन्दसुतादयोऽप्यत्र

नन्दनन्दिनी स्त्री० ६त० । दुर्गायाम् 'नन्दगोपगृहे जाता यशोदागर्भसम्भवे'ति चण्डी । नन्दसुतादयोप्यत्र ।

नन्दा स्त्री०नन्द-अच्। 'नन्दते सुरलोकेषु नन्दने वसतेऽथवा। हिमाचले महापुण्ये नन्दा देवी ततोऽभव'दित्युक्तायां गौर्य्याम् अलिञ्जरे, (नाद) सम्पदि, 'प्रतिपदेकादशी षष्ठी नन्दा-ज्ञेया मनीषिभिरित्युक्तेषु तिथिभेदेषु, 'स्थिरे जीववारे तु नन्देति संज्ञेति,सूर्य्यसंक्रान्तिभेदे, ननन्दरि, तीर्थभेदे च ।

नन्दि पु० नन्द-इन् । स्वनामख्याते वृषे आनन्दे 'कौशल्या-नन्दिवर्द्धनो रामः इति रामायणम्। महादेवस्य पार्श्व-चरभेदे नन्दिकेश्वरे । द्यूताङ्गे पु०न० ।

नन्दिकेश्वर पु० शिवस्य पार्श्वचरभेदे । तेन प्रोक्तमण् तस्य लुक् । पुराणभेदे । [नन्दिवृषादयोप्यत्र ।

नन्दितरु पु० नन्दयति णिच्-णिनि कर्म्म० । धववृक्षे ।

नन्दिन् पु०नन्द-णिनि। शिवद्वारपाले । गर्द्दभाण्डे, वटद्रुमे च

नन्दिनी स्त्री०नन्दयति नन्द-णिनि । वशिष्ठधेनौ,सुतायाम्, उमायां, गङ्गायां, ननन्दरि, व्याडिमातरि, रेणुकौषधौ च

नन्दिनीसुत पु०६त० । व्याकरणस्य संग्रहकारके व्याडिमुनौ

नन्दिपुराण न० नन्दिना प्रोक्तं पुराणम् । उपपुराणभेदे ।

नन्दिवर्द्धन पु० नन्दिं नन्दं नन्दिनं वा वर्द्धयति वृध-णिच् ल्यु । तनये, मित्रे, शिवे च । आनन्दवर्द्धके त्रि० ।

नन्दीवृक्ष पु० नन्द-इन् वा ङीप् कर्म्म० । अश्वत्थभेदे, तुन्ने, (तुद) कुवेरके, भेषश्रृङ्ग्याञ्च । [नन्दीश्वरादयोप्यत्र ।

नन्दीश पु० नन्दी ईश इव । शिवद्वारपाले । ६त०। शिवे

नन्द्यावर्त्त पु० 'दक्षिणानुगतालिन्दत्रयं यत् पश्चिमामुखम् । पूजनीयोत्तरच्छायं नन्द्यावर्त्तं वदन्ति त'दित्युक्ते गृहभेदे, तगरवृक्षे, मत्स्यभेदे च ।

नपुंसक पु०न० न स्त्री न पुमान् नि० । 'स्तनकेशवती नारी लोमशः पुरुषः स्मृतः । उभयोरन्तरं यत्र तदभावे नपुंसक'मित्युक्तलक्षणे क्लीवे । शब्दे तद्व्यवहारस्तु सत्वरजोभ्यां साम्यावस्थापन्नाभ्यामुत्पन्नत्वात् अनादिसंस्कारविशेषवत्त्वाद्वा

नप्तृ पु० न पतन्ति पितरोऽनेन न+पत-तृच् नि० । पौत्रे, दौहित्रे च। पौत्र्यां, दौहित्राञ्च स्त्री० ङीप् ।

नभ न० नभ-अच् । आकाशे। श्रावणे मासि पु० ।

नभः(स्स)सद् पु० नभसि सीदति सद-क्विप् । देवे ।

नभश्चर पु० नभसि चरति अच् । मेघे,वायौ,पक्षिणि, विद्याधरे,सूर्य्यादिषु ग्रहेषु, राक्षसे च। आकाशगामिनि त्रि०

नभस न० नभ-असच् । आकाशे । [आकाशे न० ।

नभस् पु० नभ-असि । श्रावणे मासि, मेघे, पतद्ग्रहे च ।

नभसङ्गम पु० नभसं गच्छति गम-खच् मुम् च् । पक्षिणि ।

नभस्य पु० नभसि मेघे साधु यत् । भाद्रपदमासि ।

नभस्वत् पु० नभोऽस्त्यस्याश्रयत्वेन मतुप् मस्य व । वायौ ।

नभोमणि पु०नभस आकाशस्य मणिरिव प्रकाशकत्वात् ।सूर्य्ये

नभोरजस् न० नभसो रज इव दृष्ट्यावकारत्वात्। अन्धकारे

नभ्राज् पु० न भ्राजति भ्राज-क्विप् । मेघे ।

नमस् अव्य० नम-असि । नतौ, त्यागे, रते च ।

नमस्कार पु० नमस्+कृ-घञ् । कराभ्यां शिरःसंयोगविशेषेण स्वापकर्षसूचके व्यापारभेदे ।

नमस्य त्रि० नमस् करोति नमस्+क्यच् -नमस्य-कर्म्मणि यत् । नमस्करणीये । भावे अ । नतौ,पूजायाञ्च स्त्री० ।

नमुचि पु० न मुञ्चति न+मुच-कि । शुम्भनिशुम्भयोः कनिष्ठानुजेऽसुरभेदे ।

नमुचिद्विष् पु०६त० । इन्द्रे, नमुचिसूदनादयोऽप्यत्र ।

नमेरु पु० नम-एरु । सुरपुन्नागवृक्षे, रुद्राक्षे च ।

नम्ब गतौ भ्वा०पर०सक० सेट् । नम्बति अनम्बीत् ।

नम्र त्रि० नम-र । नते, विनयान्विते च ।

नम्रक पु० नम्र इव कायति कै-क। इवार्थे कन् वा । वेतसे स्वार्थे कन् । नम्रे त्रि० ।

नय गतौ भ्वा० आत्म० सक० सेट् । नयते अनयिष्ट ।

नय पु० नी-अच् । नीतौ शुक्राचार्य्यादिप्रणीते शास्त्रभेदे,द्यूतभेदे च। कर्त्तरि अच्। नेतरि न्याय्ये च त्रि०। [प्रापणे ।

नयन न०नीयतेऽनेन करणे ल्युट् । नेत्रे चक्षुषि । भावे ल्युट्

नर पु०नृ-नृ-वा अच्। परमात्मनि 'आपो वै नरसूनव' इति मनुः । विष्णौ, नरावतारे, अर्ज्जुने, ऋषिभेदे, मनुष्ये, गणितशास्त्रोक्ते छायाप्रमाणसाधकोपयोगिनि, शङ्कौ चू।

नरक पु० नृ-वुन् । भूमिगर्भे वराहाज्जाते दैत्यभेदे, पापिनां दुःखभोगस्थानभेदे रौरवप्रभृतौ च। तेषां विभेदो वृहदभिधाने । [वृहदभिधाने ।

नरककुण्ड न०६त०। पापिनां यातनाभोगकुण्डेषु । विस्तरस्तु

नरकजित् पु० नरकं नरकासुरं जितवान् जि-भूते-क्विप् । श्रीकृष्णे। नरकान्तकादयोऽप्यत्र ।

नरदेव पु० नरोदेव इव । नृपतौ ।

नरनारायण पु०द्वि०। नरश्च नारायणश्च द्व०। 'कृष्णार्ज्जनावतारिणोः मुनिभेदयोः। भगवतोऽवतारभेदे एकऋषभदेवे व०

नरपति पु० ६त० । राजनि । नरेशादयोऽप्यत्र ।

नरपुङ्गव पु० पुमान् गौः पुङ्गवः वृषः नरः पुङ्गव इव भारवहनयोग्यत्वात् । मनुष्यश्रेष्ठे, नृपे च ।

नरमाला स्त्री० नराणां तन्मुण्डानां माला । नरमुण्डनिर्म्मितायां मालायां 'नरमालाविभूषणे'ति चण्डी ।

नरमेध पु०नरो मेध्यते बध्यते प्रोक्षणादिभिः संस्क्रियते वात्र। नरमांसरूपहव्यकरणके यागभेदे ।

नरवाहन पु० नरा वाहनान्यस्य । कुवेरे, स हि मनुष्यैरुह्यते । मनुष्यवाह्यमात्रे त्रि०।

नरसिंह पु० नरश्चासौ सिंहश्च । अवयवभेदेन नरसिंहयोराकारयुक्ते हिरण्यकशिपोर्नाशार्थमाविर्भूते भगवदवतारभेदे नरहर्य्यादयोऽप्यत्र । नरःसिंह इव शौर्य्यादिमत्त्वात् । नरश्रेष्ठे । [दयोऽप्यत्रार्थे ।

नरस्कन्ध पु० नर+समूहे स्कन्ध। नरसमूहे एवं मनुष्यस्कन्धा-

नरेन्द्र पु० नर इन्द्र इव । राजनि, विषवैद्ये, एकविंशत्यक्षरपादके छन्दोभेदे च ।

नरोत्तम पु० नरेषु उत्तमः । पुरुषोत्तमे नारायणे, 'यः स्वकात् परतोवेह जातनिर्वेद आत्मवान् । हृदि कृत्वा हरिं गेहात् प्रव्रजेत् स नरोत्तम' इत्युक्ते वैराग्यवति पुरुषे नृपे च 'नराणाञ्च नरोत्तम' इति गीता ।

नर्त्तक पु० नृत-ण्वुल् । चारणे, नलतृणे च 'यादृशं नृत्यपात्रं स्यात् गीतं योग्यं च तादृशम् । नृत्यस्य धारणात् पात्रं नर्त्तकः परिकीर्त्तित' इत्युक्ते नृत्याभिज्ञे नटे त्रि० । षित्त्वात् स्त्रियां ङीष् ।

नर्त्तन न० नृत-ल्युट् । नृत्ये । [न सात्वम् प्रनर्द्दति ।

नर्द्द शब्दे अक० गतौ सक० भ्वा० पर० सेट् । नर्द्दति अनर्द्दीत्

नर्म्मद पु० नर्म्म परिहासं ददाति दा-क । केलिसचिवे। परिहासदायके त्रि० । सोमोद्भवायां दक्षिणस्थायां नद्यां स्त्री०

नर्म्मन् न० नृ-मनिन् । परीहासे केलौ ।

नल बन्धे भ्वा०पर०सक०सेट् वा घटा० । नलति अनालीत् । णिच् नलयति नालयति ।

नल पु० नल-अच् । तृणभेदे, चन्द्रवंश्ये, नृपभेदे, वानरभेदे, श्राद्धदेवे, पितृगणभेदे, 'कव्यवालस्तथा नल' इति पुराणमन्त्रः दैत्यभेदे च । पद्मे न० । [पदार्थे, पर्व्वणि च

नलक न० नल इव इवार्थे कन् । शाकास्थ्नि, नाडीवत् सच्छिद्रे

नलकिनी स्त्री०नलकं सच्छिद्रमस्थि अस्य इनि । जङ्घायाम्

नलकूवर पु० नलः कूवरो युगन्धरोऽस्य । कुवेरपुत्रे ।

नलद न० नलं बन्धं गतिं वा द्यति दो-क । उशीरे । 'स्यादस्या नलदं विने'ति नैषधम् । पुष्परसे, जटामांस्यां च स्त्री० ।

नलपट्टिका स्त्री० नलनिर्म्मिता पट्टिकेव । (दरमा)। कटभेदे ।

नलमीन पु० नलाश्रयः मीनः । (चिङ्गुड़ी) मत्स्यभेदे । [च

नलिका स्त्री०नल-स्वार्थे कन् टाप् । नाड्याम्,सुगन्धिद्रव्यभेदे

नलित पु० नल-क्त । (नालता) शाकभेदे ।

नलिन न० नल-इनन् । पद्मे,शैवाले,तोये च । [नलिकायाञ्च

नलिनी स्त्री० नलाः सन्त्यस्या इनि । पद्मसंघे, पद्मयुक्तदेशे,

नलिनीखण्ड न० नलिनी+समूहे खण्ड । पद्मिनीसमूहे ।

नली स्त्री० नल-अच् गौरा० ङीष् । मनःशिलायां, विद्रुमलतायाम्, नलिकायाञ्च । (नालताशाक) ।

नल्व पु० नल-व । चतुःशतहस्तमितदेशे, हस्तचतुःशते च ।

नव पु० नु-अप् । स्तवे, रक्तपुनर्नवायाञ्च । अच् । नूतने त्रि० ।

नवग्रह पु० कर्म० संज्ञात्वात् न द्विगुः । 'सूर्य्यचन्द्रौ मङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः । शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतवश्च नवग्रहा' इत्युक्तेषु नवसु ग्रहेषु तेषां स्थानादि बृहदभिधाने

नवति स्त्री० नव दशतः परिमाणमस्य नि० ।(नब्बुइ) सङ्ख्याभेदे

नवदल न०कर्म्म० । कमलकर्णिकासमीपस्थे दले, नूतने पत्रे च

नवदुर्गा स्त्री०कर्म० संज्ञायात् न द्विगुः । 'प्रथमा शैलपुत्री च द्वितीया ब्रह्मचारिणी । तृतीया चन्द्रघण्टेति कुष्माण्डेति चतुर्थिका । पञ्चमी स्कन्दमातेति षष्ठीं कात्यायनीति च । सप्तमी कालरात्रिश्च महागौरीति चाष्टमी । नवमी सिद्धिदा प्रोक्ता नव दुर्गा मता भुवी'त्युक्तासु शैलपुत्र्यादिषु नवसु दुर्गामूर्त्तिषु ।

नवद्वारपुर न०नव द्वाराणि यत्र तादृशं पुरम् । देहे तत्र हि द्वे श्रोत्रे, चक्षुषी,नासिके च मुखमेकमिति ऊर्द्ध्वस्थानि सप्त, द्वे पायूपस्थे अधः इति नव छिद्ररूपाणि द्वाराणि सन्ति । 'नवद्वारपुरे देही'ति गीता ।

नवधा अव्य० नवन्+प्रकारे धाच् । नवप्रकारे ।

नवधातु पु० कर्म० संज्ञात्वात् न द्विगुः । 'हेमताराऽरनागाश्च ताम्ररङ्गे च तीक्ष्णकम् । कांस्यञ्च कान्तलौहश्च धातवो नव कीर्त्तिता' इत्युक्तेषु हेमादिषु नवसु ।

नवन् त्रि०ब० । नु-कनि । (नय) संख्याभेदे ।

नवनीत न०नवं नीयते स्म नी-क्त । (माखन) पयःसारभेदे

नवनीतक न० नवनीतस्य विकारः कन् । घृते ।

नवपत्रिका स्त्री० 'कदली दाड़िमी धान्यं हरिद्रा मानकं कचुः । विल्वोऽशोको जयन्ती च विज्ञेया नवपत्रिका' इत्युक्तासु नवसु कदल्यादिषु पत्रिकासु ।

नवमल्लिका स्त्री० कर्म० । नवमालिकायाम् पुष्पप्रधाने वृक्षभेदे

नवम त्रि० नवानां पूरणः डट् मट् । नवसंख्या येन पूर्य्यते तस्मिन्,चन्द्रस्य नवमकलाक्रियारूपे तिथिभेदे स्त्री०ङीप्

नवमालिका स्त्री० कर्म० । स्वनामख्याते पुष्पप्रधाने वृक्षभेदे

नववधू स्त्री० कर्म० । नवोढ़ायां स्त्रियाम् ।

नववध्वागमन न० ६त० । नववध्वाः प्रथमतः पितृगृहात् पतिगृहे आगमने ।

नवरत्न न० नवानां रत्नानां समाहारः । 'मुक्तामाणिक्यवैदूर्य्य गोमेदा वज्रविद्रुमौ । पद्मरागं मरकतं नीलञ्चे'त्युक्तेषु नवसु रत्नेषु । 'धन्वन्तरिक्षपणकामरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः । नित्यं वराहमिहिरश्च नवापि रत्नान्यासंस्तथावररुचिरित्युक्तेषु नवसु विक्रमादित्यसभ्य बुधेषु

नवरात्र न०नवानां रात्रीणां समाहारः अचूसमा० । आश्विन्यादिमासेषु शुक्लप्रतिपदावधिशुक्लनवमीपर्य्यन्तेषु नवसु तिथिषु तद्दिवसेषु कर्त्तव्ये व्रतभेदे च । 'चैत्रेऽश्विने तथाषाढे माघे कार्य्योमहोत्सवः । नवरात्रे महाराजे'ति देवीभागवते नवसु दिवसेष्वपि नवरात्रशब्दप्रयोगः ।

नववस्त्र न० कर्म० । अनाहृते नूतने वसने ।

नवशायक पु० 'गोपोमाली तथा तैली तन्त्री मोदकवारुजी । कुलालः कर्णकारश्च नापितो नव शायका' इत्युक्तेषु जातिभेदेषु ।

नवश्राद्ध न० कर्म्म० । एकादशाहकर्त्तव्ये श्राद्धे ।

नवसूतिका स्त्री० नवं सूतं प्रसवोऽस्त्यस्याः ठन् । धेनौ, नूतनप्रसूतायां गवि ।

नवान्न न०कर्म० । नवीनान्ने नवमन्नं यत्र । नवान्नागमकाले 'नवोदके नवान्ने च गृहप्रच्छादने,तथा पितरःस्पृहन्त्यन्नमिति स्मृतिः

नवीन त्रि० नव+ख । नूतने ।

नवोदक न०कर्म० । नवजले । नवमुदकं यत्र । रवेरार्द्रानक्षत्रस्थिति समये सौराषाढ़स्य कतिपयदिने ।

नवोद्धृत न०कर्म० । नवनीते, नूतनोद्धृतमात्रे त्रि० ।

नव्य त्रि० नु-यत् । नूतने । रक्तपुनर्नवायां पु० ।
नष्ट त्रि० नश-क्त । तिरोहिते, दर्शनायोग्ये, ध्वस्ते च ।
नष्टचन्द्र पु० 'नष्टश्चन्द्रो न द्रष्टव्य भाद्रे मासि सितासिते । चतुर्थ्यामुदितोऽशुद्धः प्रतिषिद्धो मनीषिभि'रित्युक्ते भौरभाद्रमासे उभयपक्षचतुर्थ्यामुदिते चन्द्रे ।
नष्टचेष्टता स्त्री० नष्टा चेष्टा यस्य तस्य भावः तल् । हर्षशोकादिभिः सर्वचेष्टारोहित्ये । [लुप्तस्मार्त्तवह्नौ,निरग्नौ च ।
नष्टाग्नि पु० नष्टोऽग्निर्यस्य । प्रमादादिना नष्टवैतानिकाग्नौ,
नष्टेन्दुकला स्त्री० नष्टा इन्दुकला यस्याम् । चतुर्दशीयुक्ते दर्शे । 'चतुर्दश्यष्टमे यामे क्षीणो भवति चन्द्रमा इति स्मृतेस्तद्युक्तामावास्यायां हि इन्दुकलाक्षयः ।
नस्य न० नसि हितम् । नासिकादौ अपस्मारादिरोगनिवारणार्थं नसि देये चूर्णे । [(नाकफोड़ा) बलीवर्दे ।
नस्योत पु० नसि नासिकायाम् सम्यक् उतः आ+वे-क्त ।
नह अव्य० । न च ह च । प्रत्यारम्भे ।
नहि अव्य० । नह-इन् । निषेधे ।
नहुष पु० । चन्द्रवंश्ये नृपभेदे, नागभेदे च ।
नहुषात्मज पु० ययातिनामके नृपे । नहुषपुत्रादयोऽप्यत्र ।
ना अव्य० नह-डा । निषेधे ।
नाक पु० न कमकं दुःखं तन्नास्ति यत्र । स्वर्गे । 'यन्न दुःखेन संभिन्नं नच ग्रस्तमनन्तरम् । अभिलाषोपनीतं च तत् सुख स्वःपदास्पद'मित्युक्तेः स्वर्गस्य दुःखशून्यत्वम् ।
नाकिन् पु० नाको वासस्थानत्वेनाऽस्त्यस्य इनि । देवे ।
नाकु पु० नम-उ नाकादेशः । वल्मीके, पर्वते च ।
नाकुली स्त्री० नकुलस्येदम् प्रियत्वात् अण् । कुक्कुटीकन्दे चविके, (चइ) रास्नायां यवतिक्तायां, श्वेतकण्टक्याञ्च ।
नाग न० न गच्छन्ति अगः न अगः । मनुष्याकारेषु फणलाङ्गूलविशिष्टेषु वासुक्यादिषु सर्पेषु, हस्तिनि, मेघे, नागकेशरे, नागदन्तके, मुस्तके, देहस्थे उद्गारकारके पवनभेदे, ववादिमध्येकरणभेदे च । नगे भवः अण् । पर्वतभवे त्रि० । रङ्गे, सीसके च न० ।
नागकेशर पु० नागाख्यः केशरः । स्वनामख्याते पुष्पवृक्षे ।
नागगन्धा स्त्री० नागस्येव गन्धोऽस्याः । नाकुलीकन्दे ।
नागज न० नागात् जायते जन-ड । सिन्दूरे, रङ्गे च ।
नागजिह्वा स्त्री० नागानामिव जिह्वा मूलान्यस्याः । अनन्तमूलायाम् लतायाम् । [हस्तिदन्ते । स्वार्थे कन् । तत्रैव
नागदन्त पु०नागस्य दन्त इव । गृहाद्विनिर्गतदारुणि ।इत० ।
नागदन्तिका स्त्री० नागस्य सर्पस्य दन्तस्तत्सम्बन्धिविषमस्यत्र ठन् । (विछाति) इति ख्यातायाम् लतायाम् ।
नागदन्ती स्त्री० नागदन्त आख्यात्वेनास्त्यस्य अच् गौ०ङीप् । (हातिशुंडा) लतायाम्, वेश्यायाञ्च ।
नागदमनी स्त्री० नागाः सर्पा दम्यन्ते अनया दम-ल्युट् ङीप् । (दमरमूल) लताभेदे ।
नागद्रु पु० नागप्रियः द्रुः । स्नुहीवृक्षे तस्य सर्पपूजास्थानत्वेन तत्प्रियत्वम् अतएव 'स्नुहीविटपसंस्थितामि'ति स्मृतौ सर्पाधिदेवतायाः मनसायाः स्नुहीवृक्षाश्रितत्वमुक्तम् ।
नागनिर्व्यूह पु० नागाकारः निर्व्यूहः । नागदन्तके भित्तिस्थे नागाकारे निर्गतकाष्ठखण्डे ।
नागपाश पु० नागः पाश इव बन्धनहेतुत्वात् । वरुणस्यास्त्रभेदे । नागाकारः पाशः । 'शार्ङ्गद्वयावर्त्तनात्तु नागपाश इति स्मृतः'इतितन्त्रोक्ते ग्रन्थिभेदे ।
नागपुर न० दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरभेदे, हस्तिनापुरे च । इत० । पातालस्थे नागानां नगरे । [नागकेशरे वृक्षे ।
नागपुष्प पु० नागगन्धयुक्तं हस्तिमदगन्धयुक्तं पुष्पमस्य ।
नागपुष्पफला स्त्री०नागाकारं पुष्पं फलति प्रसूते फल-अच्। कुष्माण्ड्याम् । [लतायाम् ।
नागपुष्पी स्त्री० नागाकारं पुष्पमस्याः ङीप् । नागिन्यां
नागफल पु०नागाकारं फलमस्य दीर्घत्वात् । पटोलभेदे (धुधुल)
नागबला स्त्री०नागानां दन्तिनां बलं यस्याः ५ब०। (गोरचचाकुलिया) लताभेदे । [शाद्व्याञ्च ।
नागमातृ स्त्री० ६त० । कद्रुसमाख्यायां कश्यपपत्न्याम्, मन-
नागमार पु० नागं हस्तिनं मारयति मृ-णिच्-अण् । भृङ्गराजे तद्भक्षणे हि हस्तिनो नाशः । हस्तिमारके त्रि०।
नागयष्टि स्त्री०नागाश्रयार्था यष्टिः । (रइकाष्ठ) पुष्करिण्यादौ अष्टानां नागानां मध्ये उद्भूतनामानुसारेण तदीशस्याश्रयत्वेन कल्पिते दीर्घयूपाकारे काष्ठे ।
नागर त्रि०नगरे भवः । विदग्धे । अगं राति अगरः न अगरः। देवरे, नागरङ्गे, जम्बीरभेदे, मुस्तकभेदे च (नागरमुथा) ।
नागरक पु० नगरे भवः ततः कुत्सितार्थे प्रावीण्ये वा वुञ् । चौरे, चित्रलेखनकरे शिल्पिनि च ।
नागरघन पु० नागराख्यः घनः मुस्तकः । (नागरमुथा) मुस्तकभेदे । [(नाराङ्गी) ।
नागरङ्ग पु०नागस्य सिन्दूरस्येव रङ्गोरागो यत्र । जम्बीरभेदे
नागरमुस्तक पु०न०कर्म०। स्वनामख्याते मुस्तकभेदे । नागरमुस्ताप्यत्र । [समा०। अनन्ते-सर्पे, ऐरावते-गजे च ।
नागराज पु० नागानां सर्पाणां हस्तिनां च राजा टच्

नागलता स्त्री० नागाकारा नागलोकस्य वा लता । ताम्बूल्यां पुरुषलिङ्गे च ।

नागलोक पु० ६त० । पाताले ।

नागवल्लरी स्त्री० नागाकारा नागलोकस्य वा वल्लरी लता । ताम्बूल्याम् नागवल्ल्यादयोऽप्यत्र ।

नागसम्भव न० नागं सीसं सम्भवोऽस्य । सिन्दूरे । [च

नागस्फोता स्त्री० नाग इव स्फोता । नागदन्तीवृक्षे, दन्तीवृक्षे

नागहनु पु० नागस्य हस्तिनो हनुरिव । नखनामगन्धद्रव्ये

नागहन्त्री स्त्री०नागान् सर्पान् हन्ति तृच् ङीप् । बन्ध्याकर्कोट्याम्

नागान्तक पु० ६त० । गरुडे । नागारातिरप्यत्र बन्ध्याकर्कोट्याञ्च । [तुम्बाम् ।

नागालाबु स्त्री० नागः नागकुम्भ इवालाबूः । कुम्भाकारायां

नागाशन न० नागान् अश्नाति अश-ल्यु । गरुडे । [योऽप्यत्र

नागाह्व न० नागेन युक्ताह्वा यस्य । हस्तिनापुरे । नागाह्वयाद-

नागी स्त्री० नाग+पुंयोगे ङीप् । सर्पयोषिति, हस्तियोषिति च । स्थौल्ये जनपदेत्यादिना ङीप् । स्थूलगुणयोगात् हस्तितुल्यायाम् स्त्रियाम् । दीर्घगुणयोगात् सर्पतुल्यायान्तु स्त्रियां न ङीप् किन्तु टाप् । [स्थानभेदे च

नाचिकेतस् पु० अग्नौ, ऋषिभेदे, तत्प्राप्ते, वेदोक्ते उपा-

नाट पु० नट-घञ् । नृत्ये, कर्णाटदेशे च ।

नाटक पु० कामाख्यास्थपर्व्वतभेदे, 'नाटकं ख्यातवृत्तं स्यात् पञ्चसन्धिसमन्वित'मित्याद्युक्तलक्षणे सा० द्प० दृश्यकाव्यभेदे न० । नाटयति चुरा० नट-ण्वुल् । नर्त्तके त्रि०

नाटाम्र पु० (तरमुज) लतापनसे ।

नाटार पु० नटस्यापत्यम् आरक् । नटस्य पुत्रे ।

नाटिका स्त्री० नाटकप्रभेदे । [ऽप्यत्र ।

नाटेय(र) नट्या अपत्यम् ढक् । नट्या अपत्ये । ढ्रक् । नाटेरो

नाट्य न० नटानां कर्म्म ष्यञ् । नटकर्त्तव्ये नृत्यगीतवाद्यरूपे त्रिके । [देवप्रासादसम्मुखस्थे गृहे ।

नाट्यशाला स्त्री० नाट्यस्य नाट्यार्थं शाला । (नाटमन्दिर) ।

नाट्योक्ति स्त्री० नाट्ये नटकर्म्मणि उक्तिः । नाटकविषये वचने । तद्विस्तरस्तु वृहदभिधाने ।

नाडिन्धम पु० नाडीं वंशनलीं धमति ध्मा-खश् धमादेशः मुम् ह्रस्वश्च । स्वर्णकारे । [(नालिताशाक)

नाडिपत्र पु० नाडीमयं पत्रं यस्य पृ० ह्रस्वः । नाडीचशाके ।

नाडि(डी) स्त्री०नड-भ्रंशे चु० नड-इन् । वा ङीप् । देहस्थायां शिरायां, गुच्छस्य काण्डे, नाले, व्रणभेदे, गण्डदूर्व्वायां, षष्टिपलात्मके काले, तृणभेदे, वंशनल्यां च ।

ना(डि)डीका स्त्री०नाडी नालं विद्यतेऽस्य ठन् वा ह्रस्वः (कलम्बी) शाके 'कुसुम्भं नाडिकाशाक'मिति स्मृतिः पट्टशाके पु० ।

नाडीच पु० नाडिं चमति चम-ड । (नालिता) शाकभेदे ।

नाडीचक्र न०'नाडीमण्डलमासाद्य कुक्कुटाण्डमिव स्थितम् । नाडीचक्रमिति प्राङ्करूक्ष्मात्ताद्याः समुद्गता' इत्युक्ते नाभिस्थे नाडीनिस्सरणचक्रभेदे । [भेदे, मुनिभेदे च ।

नाडिजङ्घ पु० नाडीव जङ्घाऽस्य । काके, ब्रह्मणः प्रिये वक

नाडीतरङ्ग पु० नाडी तरङ्ग इव यस्य । कक्कोले ।

नाणक पु० न अणकः कुत्सितः नञर्थनशब्देन स० । प्रशस्ते, मुद्राचिह्निते निष्कादौ न० । 'तुलाशासनमानानां कूटकृत् नाणकस्य चे'ति स्मृतिः ।

नाथ उपतापे प्रार्थने च पर०, आशीर्व्वादे आत्म०, सक० ऐश्वे अक० सेट् । नाथति अनाथीत् आशिषि नाथते अनाथिष्ट । णिचि अननाथत् ।

नाथ पु० नाथ-ऐश्वे अच् । अधिपे स्वामिनि, प्रार्थनीये त्रि०

नाथवत् त्रि० नाथोऽस्त्यस्य मतु मस्य व । पराधीने परतन्त्रे ।

नाथहरि पु० नाथं हरति हृ-इन् । पशौ ।

नाद पु० नद-घञ् । शब्दे, अर्द्धमात्रात्मके अर्द्धचन्द्राकृतिव्यञ्ज्ये अनुस्वारतुल्ये वर्णे, 'नाभेरूर्द्ध्वं हृदि स्थानात् मारुतः प्राणसंज्ञकः । नदति ब्रह्मरन्ध्रान्ते तेन नादः प्रकीर्त्तित इत्युक्ते, 'आकाशाग्नेर्मरुज्जातो नाभेरूर्द्ध्वं समुच्चरन् । मुखेऽभिव्यक्तिमापन्नः यः स नाद इतीरित' इत्युक्ते च प्राणवायुवृत्तिभेदे च ।

नादेय न०नद्या नदस्य वा इदम् ढक् । सैन्धवलवणे सौवीराञ्जने नदीनदसम्बन्धिजले च । काशतृणे वेतसवृक्षे च पु० । नदीभवे त्रि० । नागरङ्गे, जयायां, पताकायाम्, अम्बुवेतसे, भूमिजम्बवाम्, अग्निमन्थे, जवायां, काकजम्ब्वां च स्त्री०ङीप् ।

नाध नाथार्थे भ्वा० आ० सक०सेट् । नाधते अनाधिष्ट ।

नाना अव्य०न+नाञ् । विनार्थे, अनेकार्थे, उभयार्थे च ।

नानाकन्द पु०नाना कन्दा यस्य । पिण्डालौ । बहुविधमूले त्रि०

नानार्थ त्रि० नानाविधाः अर्थाः अभिधेयानि प्रयोजनानि वा यस्याः । बहुविधाभिधेये, बहुप्रयोजने च ।

नान्तरीयक त्रि० अन्तरं प्रतिबन्धादिना व्यवधानं तदनुभवति ड नञर्थनशब्देन समासे नान्तरीयं ततः स्वार्थे कन् । अवश्यम्भाविनि, व्याप्ते च ।

नान्दी स्त्री० नन्दन्ति देवाः पितरो वा यत्र नन्द-इन् ङीप् पृ० । समृद्धौ । 'नान्दीश्राद्धं ततः कुर्य्यादि'ति स्मृतिः, नाटकादौ सूत्रधारेण कर्त्तव्ये 'देवद्विजनृपादीनामाशीर्वाद-

परायणाः । नन्दन्ति देवता यस्मात्तस्मान्नान्दी प्रकीर्त्तिते' त्युक्ते मङ्गलाचरणभेदे च ।

नान्दीमुख पु० नान्द्यर्थं वृद्ध्यर्थं बन्धनान्वितं मुखं यस्य । कूपादिमुखबन्धने पटे। नान्दी वृद्धिस्तदर्थं श्राद्धं चामुखे यस्य। नान्दीश्राद्धभुजि पितृगणे। मालादौ स्त्री० ङीप् ।

नान्दीवादिन् पु० नान्द्यर्थं वदति वादयति वा । नाटकादौ नान्दीकरे सूत्रधारे, तदर्थं तूर्य्यादिवादके नटादौ च ।

नापित पु० क्षुरकर्म्मकारके जातिभेदे ।

नाभि पु० नह्यन्ते अत्र नह्यतेऽनेन वा नह इञ् भान्तादेशः । द्वादशन्टपचक्रस्य मध्ये, रथचक्रस्य वामपिण्डग्राम्, क्षत्रिये च । मृगमदे स्त्री०। प्राण्यङ्गभेदे (नाइ) पु०स्त्री० । स्त्रीत्वे वा ङीप् । प्रधाने, मुख्ये त्रि० ।

नाभिज पु० नाभौ विष्णुनाभौ जायते जन-ड । चतुर्मुखे ब्रह्मणि, नाभिजन्मादयोऽप्यत्र ।

नाम अव्य०नामयति नम-णिच् ड । स्वीकारे,विस्मये, स्मरणे, सम्भावनायां, निन्दायां, प्राकाश्ये, विकल्पे, अलीके,कोपे च

नामकरण न० नाम क्रियतेऽत्र कृ-ल्युट् । 'दशमेऽहनि पिता नाम कुर्य्या'दिति स्मृत्युक्ते दशमादिदिने कर्त्तव्ये संस्कारभेदे

नामधेय न० नामैव स्वार्थे धेय। नामनि वाचकशब्दे संज्ञायाम् 'वाचारम्भणं विकारो नामधेय'मिति श्रुतिः ।

नामन् न० नम्यतेऽभिधीयतेऽर्थोऽनेन नामन्सीमन्निति नि०। आकाशादिप्रपञ्चार्थबोधके संज्ञाशब्दे, आख्यायाम् तानि च पञ्च 'उणाद्यन्तं कृदन्तं च तद्धितान्तं समासजम् । शब्दानुकरणं चेति नाम पञ्चविधं स्मृत'मित्युक्तेः ।

नामशेष त्रि० नामैव शेषो न देहादिरस्य । मृते । नाममात्रं शेषो यत्र । मरणे पु० ।

नायक पु० नी-ण्वुल्। नेतरि, स्वामिनि,प्रभौ, हारमध्यमणौ, सेनापतौ, शृङ्गाररसावलम्बने पत्युपपत्यादौ च । प्रापयितरि च त्रि० ।

नायिका स्त्री०नी-ण्वुल् । शृङ्गाररसालम्बने भार्य्यादौ, दुर्गायाः सहचरीषु उग्रचण्डादिषु च ।

नार पु०नरस्यायम् अण् । बालके,जले च। 'आपो नारा इति प्रोक्ता' इति मनुः । परमात्मसम्बन्धिनि मनुष्यसम्बन्धिनि च त्रि० 'नारं स्पृष्ट्वा तु सस्नेह'मिति स्मृतिः। नराणां समूहः अण् । नरसमूहे न० ।

नारक पु० नृ-वुन् प्रज्ञाद्यण् । नरके । नरके भवः अण् । नरकस्थे त्रि० । [भोगिनि जीवे ।

नारकिन् त्रि० नारकं भोग्यत्वेनास्त्यस्य इनि। नरकयातना

नारङ्ग पु० न अरङ्गः अरञ्जनं यस्य स्वनामख्याते जम्बीरभेदे, पिप्पलीरसे, विटे च । गर्जरे न० ।

नारद पु० नारं जलं ददाति दा-क । 'नारं पानीय मित्युक्तं तत् पितृभ्यः सदा भवान् । ददाति तेन ते नाम नारदेति भविष्यती'त्युक्तनिर्वचनयुते मुनिभेदे । नारमज्ञानं द्यति दो-क, नारं ज्ञानं ददाति दा-क वा । मुनिभेदे तत्प्रोक्ते पञ्चविंशतिसहस्रात्मके महापुराणे न० ।

नारदीय न० नारदेन प्रोक्तम् छ। उपपुराणभेदे ।

नारसिंह न० नरसिंहमधिकृत्य कृतः ग्रन्थ इत्यण् । उपपुराणभेदे । [लौहमये अस्त्रभेदे ।

नाराच न० नराणां समूहः नारमाचामति चम-ड । सर्व्व-

नारायण पु० 'आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः । ता यदस्यायनं पूर्व्वं तेन नारायणः स्मृतः' इति मनूक्तनिर्वचनवति विष्णौ ।

नारायणक्षेत्र न०६त० । 'प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् । अत्र नारायणः स्वामी'त्युक्ते गङ्गायाः प्रवाहावधिहस्तचतुष्टयमितस्थाने । [श्चित्तात्मके विधानभेदे ।

नारायणबलि पु० स्मृत्युक्ते मृतानां पाषण्डादीनां प्राय-

नारायणी स्त्री० 'जलायना नराधारा समुद्रशयनापि वा । नारायणी समाख्याता नरनारी प्रकीर्त्ति'त्युक्तायां विष्णुशक्तौ लक्ष्म्यां, दुर्गायां, 'नारायणि नमोऽस्तु ते' इति चण्डी गङ्गायां, शतावर्य्यां च ।

नारिकेल पु० नल-इञ् नालिः केन वायुना जलेन वा इलति चलति इल-क कर्म्म० रलयोरैक्यम् । स्वनामख्याते वृक्षे

नारीष्टा स्त्री० नारीभिरिष्टा। मल्लिकायाम् ।

नाल न० नल-ज्वलादि० ण। काण्डे, उत्पलादिदण्डे, मृणाले न०स्त्री०। 'नाला मृणालाग्रभुजो भजाम' इति नै० ।

नालि(ली) स्त्री० नल-इञ् वा ङीप् । देहस्थशिरायाम्, शाकभेदे, पद्मादिदण्डे च। संज्ञायां कन् । श्वेतकलम्ब्याम्, नाडीशाके, चर्म्ममयकशायाम्, हस्तिकर्णवेधन्याम्, नाले, चुल्लिच्छिद्रे, वेणुभाजने, दण्डात्मके काले च ।

नालिता स्त्री० नल,णिच् क्त। स्वनामख्याते शाकभेदे ।

नालीक पु० नाल्या कायति कै-क । मुखमात्रे लौहसंयुक्ते अन्तश्छिद्रे शरभेदे, शरीरे च । पद्मखण्डे न०।

नाविक पु० नावा चरति ठक् । कर्णधारे ।

नाव्य त्रि० नावा तीर्य्यतेऽसौ नौ-यत् । नौतार्य्ये देशे ।

नाश पु० नश-घञ् । पलायने, अदर्शने,निधने, अनुपलम्भे च

नासत्य पु०द्वि० व० । नास्ति असत्यं ययोः नञ् प्रकृत्या, नासां

त्यजतः त्यज-ड नि० वा। अश्विनीकुमारयोः तौ हि सूर्य्य-
तेजोऽसहमानायाः संज्ञायाः उत्तरकुरुषु अश्वरूपं धृत्वा
तपस्यन्त्याः अश्वरूपधारिणा सूर्य्येण रुंगतायाः अन्य-
पुरुषधिया तद्रेतो नासारन्ध्रेन त्यजन्त्यास्तन्नासात्यागेन
जातावि'ति पुराणकथा।

नासा स्त्री० नास-शब्दे अ। नासिकायां गन्धग्राहकेन्द्रिय-
भेदे, शब्दे च। [(भनकाठ)

नासादारु न० नासायै शब्दाय दारु। द्वारोर्द्ध्वस्थे काष्ठखण्डे

नासालु पु० नासायै नासिकाशब्दाय अलते पर्य्याप्नोति अल-
उण्। कट्फलवृक्षे तत्फलचूर्णयोगे हि नासिकाशब्दो भवति

नासिका स्त्री० नास-ण्वुल्। गन्धग्राहकेन्द्रियभेदे नासायाम्

नासिक्य त्रि० नासिकायै हितं तत्र भवो वा यत्। नासाभवे,
नासिकाहिते च। नासाभवयोरश्विनीकुमारयोः पु०द्वि०व०

नासीर न० नास-ईरन्। अग्रसरे सैन्ये,सेनामुखे च। अग्रसरे त्रि०

नास्ति अव्य० अस्तीति विभक्तिप्रतिरूपमव्ययं सुप् सुपेति
नञ् शब्देन स०। अविद्यमानतायां, सत्त्वाभावे, यथा
नास्तिक्षीरा गौः,'अस्ति नास्ति न जानाती'ति चाणक्यः

नास्तिक त्रि०नास्ति परलोकस्तत्साधनमदृष्टं, तत्साक्षीश्वरो वा
इति मतिरस्य ठन्। परलोकाभाववादिनि तत्साधना-
दृष्टाभाववादिनि, तत्साक्षिण ईश्वरस्य।सत्त्ववादिनि च
चार्वाकादौ। [भावज्ञानस्य मिथ्यात्वात्।

नास्तिकता स्त्री० नास्तिकस्य भावः। मिथ्यादृष्टौ परलोकाद्य

नास्तिक्य न० नास्तिकस्य भावः कर्म्म वा यत्। शास्त्रोक्तेषु
फलवत्कर्म्मसु अफलतावुद्धौ।

नि अव्य० नह-डि। निवेशे, भृशार्थे, नित्यार्थे, संशये,कौशले,
क्षेपे, उपरमे, सामीप्ये, आदरे, दाने, मोक्षे, अन्तर्भावे,
बन्धने, राशौ, अधोभागे, विन्यासे, निश्चये, निषेधे च।

निःशलाक त्रि०निर्गतः शलाकाया' निर्गता शलाका यस्मात्
वा। निर्जने रहसि। [हि शीघ्रं शल्यं निर्गच्छति।

निःशल्या स्त्री० निर्गतं शल्यं यस्याः ५ब०। दन्तीवृक्षे।तत्सेवने

निःशेष त्रि० निर्गता शेषात् प्रा०स०। निखिले सकले। च

निःशोध्य त्रि०निर्गतं शोध्यमस्मात् ५ब०। निर्मले, धृष्टे,शोधिते

निःश्रयणी स्त्री० निःशेषेण श्रयत्यनया श्रि–ल्युट् ङीप्।
अधिरोहिण्याम् (मइ)। [पाने, खर्ज्जुरीवृक्षे च।

निःश्रेणि(णी) स्त्री०निर्गता श्रेणिः पंक्तिरत्र।वंशनिर्म्मिते सो-

निःश्रेयस न० नितराम् श्रेयः नि० अच् समा०। मोक्षे,
मङ्गले, विज्ञाने, भक्तौ, अनुभावे च।

निःश्वास पु०निर्+श्वस-घञ्। मुखनासाभ्यां निर्गते वायौ।

निःसत्त्व त्रि० निर्गतं सत्त्वं यत्र। धैर्य्यशून्ये, बलशून्ये,
प्राणिशून्ये च।

निःसम्पात पु० निर्गतः सम्पातो गतागतं यस्मात्। अर्द्धरात्रे।

निःसरण न० निःसरत्यस्मात् निर्+सृ-अपादाने ल्युट्।
गेहादिद्वारे। भावे ल्युट्। निर्गमे, मरणे, निर्वाणे च।
करणे ल्युट्। उपाये।

निःसार पु०निर्गता सारात्। शाखोटवृक्षे, श्योनाकवृक्षे च।
साररहिते त्रि०। कदलीवृक्षे स्त्री०। [दिभ्यो निर्गमपथे

निःसारण न०निःसार्य्यतेऽनेन निर्+सृ-णिच्-ल्युट्। गृहा

निःस्नेहा स्त्री० निर्गच्छति स्नेहो यस्मात्। अतसीवृक्षे
(लसिना) स्नेहशून्ये त्रि०।

निःस्राव पु० निःस्रवति स्रु-ण। (माड़) (फेण) भक्तरसे।

निःस्व पु० नास्ति स्वमस्य। दरिद्रे। [निवद्धे च।

निकट न० नि+वद्धार्थे कटच्। नि+कट-अच् वा। समीपे

निकर पु० नि+कृ-अप्। समूहे,सारे,न्यायदेये,वित्ते,निधौ च।

निकर्षण न० निर्गतः कर्षणात्। ग्रामादौ गृहादिरचनार्थं
परिच्छिन्ने देशे, वहिर्विहरणभूमौ च।

निकष(स) पु० नि+कष(स) अच् घ वा। (कष्टीपातर) कष-
पाषाणे, शाणे, अस्त्रादितीक्ष्णतासाधने पाषाणादौ च।

निकषण न० नि+कष-भावे ल्युट्। उल्लेखने। [स्त्री०

निकषा अव्य०नि+कष आ। निकटे, मध्ये च। राक्षसमातरि

निकषात्मज पु० ६त०। राक्षसे निकषाङ्गजादयोऽप्यत्र।

निकषोपल पु० कर्म्म०। शाणे। स्वर्णादिकषणसाधने प्रस्तरे
(कष्टीपातर)च।

निकाम न० नि+कम-घञ्। यथेप्सिते, इष्टानतिक्रमे, अति-
शये, निकामतप्तापी'ति कु०वृहे, परमात्मनि च। [च

निकाय पु०नि+चि-घञ् कुत्वम्। समानधर्म्मप्राणिसंघे, निवासे

निकाय्य न० निचीयतेऽत्र नि+चि ण्यत् कुत्वम्। गृहे।

निकार पु० नि+कृ-घञ्। परिभवे, अपकारे, तिरस्कारे च।
कॄ-घञ्। धान्यादेरूर्द्ध्वक्षेपे।

निकार पु० नि+कृ-णिच् घञ्। मारणे, परिभवकरणे।

निकुञ्ज न०निशेषेण कौ जायते जन-ड ष०। लतादिपिहितस्थले

निकुम्भ पु० नि-स्तुम्भ-अच् ष०। कुम्भकर्णराक्षससुते, दन्ति-
वृक्षे च गौरा०ङीष् निकुम्भीत्यत्र। [स्थायां देव्याश्च

निकुम्भिला स्त्री० लङ्कायाः पश्चिमभागस्थायां गुहायां तत्-

निकुरम्ब न० नि+कुर-शब्दे अम्बच्। समूहे।

निकृत त्रि० नि+कृ-क्त। परिभूते, उपकृते, प्रत्याख्याते
वञ्चिते, नीचे, शठे च।

निकृति स्त्री० नि+कृ-क्तिन् । शाठ्ये, क्षेपे, तिरस्कारे, दैन्ये च

निकृष्ट त्रि० नि+कृष-क्त । जात्याचारादिभिर्निन्दिते, अपकृष्टे, अधमे ।

निकेत पु० नि+कित-निवासे आधारे घञ् । गृहे, निकेतने,

निकेतन न० नि+कित-निवासे आधारे ल्युट् । गृहे । कर्म्मणि ल्युट् । पलाण्डौ पु० ।

निकोचक पु० नि+कुच-शब्दे वुन् । अङ्कोठवृक्षे ।

निकोठक पु० नि+कुठि-वुन् पृ० नलोपः । अक्षोटवृक्षे ।

निक्व(क्वा)ण पु० नि+क्वण-अप्, घञ् वा । वीणायाः शब्दे ।

निक्षिप्त त्रि० नि+क्षिप-क्त । न्यस्ते, स्थापिते, (गच्छित) ।

निक्षेप पु० नि+क्षिप-कर्म्मणि घञ् । अन्यस्मिन् अर्पिते स्वधनादौ, शिल्पिहस्ते संस्कारार्थं प्रदत्ते च । भावे घञ् । स्वद्रव्यस्यान्यस्मिन् विश्वासात् स्थापनरूपे 'स्वद्रव्यं यदि विश्वासात् निक्षिपत्यविशङ्कितः । निक्षेपो नाम तत्प्रोक्तं व्यवहारपदं बुधैरि'त्युक्ते व्यवहारभेदे च ।

निखर्व्व पु० निखर्व्वति नि+खर्व्व-गतौ अच् । 'अर्बुदमब्जं खर्व्वनिखर्व्वमहापद्मशङ्कवस्तस्मादि'ति लीलावत्युक्ते दशसहस्रकोटिरूपे संख्याभेदे तत्संख्येये च । वामने त्रि० ।

निखात त्रि० नि+खन-क्त । खनित्वा स्थापिते ।

निखिल त्रि० निवृत्तं खिलं शेषो यस्मात् । सकले समग्रे ।

निगड पु० न० । नि+गल-अच् डलयोरैक्यात् डत्वम् । शृङ्खलायाम् । (बेड़ी) निवृत्तो गडः सेचनमस्मात् कठिनत्वात् । लोहमये हस्तिपादबन्धने अन्दुके ।

निगडित त्रि० निगडो जातोऽस्य तार० इतच् । बद्धे संयते

निगद पु० नि+गद-अच् । भाषणे, शब्दमात्रे च ।

निगम पु० निगम्यतेऽत्र अनेन वा नि+गम-घञ्, निगमे पुरभेदे भवः अण् न वृद्धिः वा । वाणिजे, पुरभेदे, कटभेदे वणिक्पथे, निश्चये, अध्वनि, प्रतिज्ञायाम्, पर्य्यायकथनेन वेदार्थबोधके ग्रन्थभेदे, न्यायमतसिद्धे पञ्चावयवन्यायमध्ये चरमावयवे, न्यायशास्त्रे, तन्त्रभेदे, वेदे च 'निगमकल्पतरो'रिति भागवतम् ।

निगमन न० नि+गम-ल्युट् । प्रतिकूलप्रमाणबाधनेन प्रकृत प्रमाणोपसंहारात्मके पञ्चाङ्गन्यायमध्ये 'तस्मात् वह्निमान्' इत्याद्याकारके चरमावयवे ।

निग(गा)र पु० नि+गॄ-अप्, घञ् वा । भोजने ।

निगाल पु० नि+गल-अदने घञ् । अश्वगलदेशे ।

निगूढ़ पु० नि+गुह-क्त । वनसूरणे । गुप्ते, आलिङ्गिते च त्रि०

निगृहीत त्रि० नि+ग्रह-क्त । तर्ज्जिते, पीडिते, अवरुद्धे च

निग्रह पु० नि+ग्रह-अप् । भर्त्सने, सीमायाम्, बन्धने, अनुग्रहाभावे, चिकित्सायां, निषिद्धप्रवृत्तस्य तिरस्कारे मारणे, प्रवृत्तिवारणाय रोधे च ।

निग्रहस्थान न० निग्रहस्य वादिपराजयस्य स्थानम् । गौतमोक्तेषु षोडशसु पदार्थेषु मध्ये अन्तिमे पदार्थे । विस्तरस्तु वृहदभिधाने ।

निग्राह पु० नि+ग्रह+घञ् । अनिष्टं ते भूयादित्येवं रूपे [शापे ।

निघ पु० निर्व्विशेषेण हन्यते हन-क नि० । समविस्तारदैर्घ्ये, तुल्यारोहपरिणाहे च पदार्थे ।

निघण्टिका स्त्री० नि+घटि-ण्वुल् । गुलुञ्चवृक्षे ।

निघण्टु पु० नि+घटि-उ । नामग्राहके कोषाभिधानादौ ।

निघस पु० नि+अद-अप् घसादेशः । भोजने ।

निघ्न त्रि० नि+हन-घञर्थे क । अधीने, गुणिते च । 'द्विगुणान्त्यनिघ्न' इति लीलावती ।

निचय पु० नि+चि-कर्म्मणि अच् । अवयवादिना उपचिते पदार्थे, 'सर्व्वे क्षयान्ता निचया' इति पुराणम् । भावे अच् । समुच्चये, वस्तुसमूहे, निश्चये च ।

निचाय पु० नि+चि-घञ् । राशीकृते धान्यादौ ।

निचित त्रि० नि+चि-क्त । व्याप्ते, पूरिते, सङ्कीर्णे, निर्म्मिते च

निचुल पु० नि+चुल-क । हिज्जलवृक्षे, वेतसे, निचोले च ।

निचूल पु० नि+चुल-क पृ० दीर्घः । इज्जले वृक्षे, निचोले च

निचोल पु० नि+चुल-अच् । प्रच्छदपटे (येन शय्यादि प्रच्छाद्यते तस्मिन्) दोलिकाद्यावरणवस्त्रे, स्त्रीपिधानपटे च ।

निचोलक पु० नि+चुल-ण्वुल् । सैन्यादेः चोलाकृतौ सन्नाहे, वारवाणे, कूर्पासे च । [दने पटे ।

निचोली स्त्री० नि+चुल-क गौरा० ङीष् । स्त्रीणां प्रच्छा-

निज त्रि० नि+जन-ड । आत्मीये, स्वाभाविके, नित्ये च ।

निण्डिका स्त्री० (तेओड़ा) कलायभेदे ।

नितम्ब पु० नि+तम्ब-अच्, निभृतं तम्यते काम्यते कामुकैः तम-ब वा । स्त्रीणां पश्चात् कटितटे, स्कन्धे, कूले, कच्छा अधोभागे, कटके, (पर्व्वतवसतिस्थाने) कटिमात्रे च ।

नितम्बिनी स्त्री० नितम्ब+प्राशस्त्ये इनि । प्रशस्तनितम्बवत्यां स्त्रियां, स्त्रीमात्रे च । [त्यर्थे च

नितराम् अव्य० नि+तर-आमु । सुतरामित्यर्थे, अतिशयेने-

नितल न० निःशेषेण तलमधोभागः । पातालभेदे ।

नितान्त न० नितास्यति स्म नि+तम-क्त । एकान्ते अत्यन्ते । तद्वति त्रि० ।

नित्य न० नियमेन नियतं वा भवं नि+त्यप् । सतते अहरहः

क्रियमाणत्वेन विधिबोधिते, प्रत्यवायसाधनाभावप्रतियोगिनि कर्म्मणि, यथा अहरहः सन्ध्यामुपासीतेति अत्र सन्ध्याभावे प्रत्यवायसाधनत्वम्। अविच्छिन्नपरम्परादौ, उत्पत्तिविनाशरहिते च यथा वर्णा नित्याः । तद्वति, शाश्वते, कालत्रयस्थे, वस्तुनि च त्रि० । समुद्रे पु० । [नादौ ।

नित्यकर्म्म न० कर्म्म० । अकरणे प्रत्यवायसाधने सन्ध्यावन्द-

नित्यतृप्त त्रि० नित्यं तृप्तः नित्येन ब्रह्मानन्देन वा तृप्तः । परमानन्दलाभेन सततृप्ते 'नित्यतृप्तो निराश्रय इतिगी०

नित्यदा अव्य० नित्य+दाच् । सातत्ये, सदेत्यर्थे । [त्मनि ।

नित्यमुक्त पु० नित्यं मुक्तः । कालत्रयेऽपि बन्धशून्ये परमा-

नित्ययज्ञ पु० कर्म्म० । फलयोगं विना जीवनमात्रनिमित्तेन विहिते यथाकथञ्चित् प्रतिनिध्यादिना, अमुख्यद्रव्येण चानुष्ठेये, अग्निहोत्रादौ यज्ञे ।

नित्यसत्त्वस्थ त्रि० नित्यमचलं यत् सत्त्वं धैर्य्यं गुणभेदो वा तत्र तिष्ठति स्था-क। धैर्य्यावलम्बिनि, रजस्तमसी अभिभूय सदा सत्त्वगुणावलम्बिनि च ।

नित्यसमास पु० कर्म्म० । व्याकरणोक्ते समस्यमानयावत्पद रहितविग्रहवाक्यसूचिते समासभेदे ।

नित्यानध्याय पु० सर्व्वथा वर्ज्जनीयवेदपाठकालादौ । 'द्वावेव वर्ज्जयेन्नित्यमनध्यायौ प्रयत्नतः । स्वाध्यायभूमिञ्चाशुद्धा मात्मानं चाशुचिं द्विजः' इति 'इमान्नित्यमनध्यायानधीयानो विवर्ज्जयेदि'तिमनुना प्रदर्शितेऽनध्यायभेदे ।

नित्याभियुक्त त्रि० नित्यमभि समन्तात् युक्तः योगे व्यापृतः। देहयात्रामात्रार्थं प्रयतमाने, इतरत्यागासक्ते योगिनि

निदर्शन द० नि+दृश-ल्युट् । उदाहरणे, दृष्टान्ते च अर्थालङ्कारभेदे स्त्री० टाप् ।

निदाघ पु० नितरां दह्यतेऽत्र नि+दह-घञ् न्यङ्क्वादि०कुत्वम्। उष्णे, घर्म्मे, घर्म्मकाले ज्यैष्ठाषाढ़मासयोः, घर्म्मजले च ।

निदाघकर पु० निदाघं घर्म्मं करोति कृ-अच्। सूर्य्ये ।

निदाघकाल पु० इत० । ग्रीष्मर्त्तौ ज्यैष्ठाषाढ़मासयोः ।

निदान न० नितरामसाधारणया दीयते दा-ल्युट् । आदिकारणे, कारणमात्रे, शुद्धौ, तपसः फलयाचने, वत्सदामनि, अवसाने, रोगनिर्णायके ग्रन्थभेदे, रोगहेतौ च ।

निदिग्ध त्रि० नि+दिह-क्त । उपचिते, लेपादिना वर्द्धिते च एलायां स्त्री०। ततः संज्ञायां कन् । कण्टकारिकायां स्त्री०

निदिध्यासन न० 'निरन्तरं विचारो यः श्रुतार्थस्य गुरोर्मुखात् । तन्निदिध्यासनं प्रोक्त'मिति निरुक्ते विचारभेदे 'ताभ्यां निर्विचिकित्सेऽर्थे चित्तस्य स्थापितस्य यत् । एकतानत्वमेतद्धि निदिध्यासनमुच्यते' इत्युक्ते ध्यानभेदे च ।

निदेश पु०नि+दिश-घञ् । शासने, आज्ञायां, कथने, निकटे, भाजने च ।

निद्रा स्त्री० नि+द्रा-अङ् । शयने 'यदा तु मनसि क्लान्ते कर्म्मात्मानः क्लमान्विताः । विषयेभ्यो निवर्त्तन्ते तदा स्वपिति मानवः' इत्युक्तहेतुके विषयेभ्यो कर्म्मेन्द्रियाणां व्यापारोपरमरूपे जीवस्यावस्थाभेदे स्वप्ने ।

निधन पु०न० नि+धा-क्यु । मरणे, नाशे, कुले, ज्योतिषोक्ते लग्नावधिके अष्टमस्थाने ।

निधान न० नि+धा-ल्युट् । शङ्खपद्मादौ निधौ, 'निधानकुम्भस्य यथेति रघुः । आश्रये, कार्य्यावसाने च ।

निधि पु० नि+धा-कि । धनाधिदेवशङ्खपद्मादिभेदे । विस्तरस्तु बृहदभिधाने । पुनरादानाय क्वचित्प्रदेशे अर्पणे, अस्वामिके द्रव्यभेदे च । आधारे कि । आधारे। यथा गुणनिधिः। वारिधिरित्यादि समुद्रे, नलिकानामगन्धद्रव्ये च पु०।

निधीश पु० इत० कुवेरे निधिपत्यादयोऽप्यत्र ।

निधुवन न० नितरां धुवनं हस्तादिकम्पनं यत्र । सुरते स्त्रीपुंसयोः केलिभेदे । 'निधुवनविनोदेन च मनु'मिति श्यामास्तोत्रम् । [च ।

निन(ना)द पु० नि+नद-अप्, घञ् वा। ध्वनौ शब्दे, रथघोषे

निन्दा स्त्री० निन्द-अ । अपवादे, गर्हायां कुत्सायां, दूषणे च

निप पु०न०। नियतं पिबत्यनेन पा-क । कलसे, कदम्बवृक्षे पु०।

निपत्या स्त्री० निपतत्यत्र आधारे क्यप् । पिच्छिलभूमौ, युद्धभूमौ च । [चादिषु, प्रादिषु च ।

निपात पु०निकृष्टः पातः। अन्तिमपतने मरणे, व्याकरणोक्तेषु

निपान न० नियतं पीयतेऽत्र । कूपसमीपस्थे जलाशये, कूपोद्धृतजलाधारस्थाने, गोदोहनपात्रे च ।

निपीडित त्रि० नितरां पीडितः नि+पीड-क्त । (निंगड़ान) कृतनिष्पीड़ने ।

निपुण त्रि० नि+पुण-कर्म्मणि क । प्रवीणे, क्रियासु दक्षे ।

निफला स्त्री०निकृष्टं फलं यस्याः । ज्योतिष्मत्याम् लतायाम्

निबन्ध पु० नि+बन्ध-घञ् । कालविशेषे देयत्वेन प्रतिश्रुते वस्तुनि,'निबन्धो द्रव्यमेवमवे'ति स्मृतिः संग्रहग्रन्थभेदे,मूत्ररोधरूपे रोगभेदे, बन्धने च । 'निबन्धायासुरी मते'ति गीता। निबध्नाति कोष्ठम् अच्। निम्बवृक्षे तत्सेवने हि कोष्ठरोधो भवति ।

निबन्धन न० निबध्यतेऽनेनात्र वा ल्युट् । हेतौ, वीणायास्तन्त्रीनिबन्धनोर्द्ध्वभागे च। भावे ल्युट् । बन्धने ।

निभ पु० निभाति नि+भा-क । व्याजे । उत्तरपदस्थः । सदृशे त्रि० । यथा पितृनिभः मातृनिभेत्यादि तत्सदृशः इत्यर्थः । स्वातन्त्र्येणास्य न प्रयोगः ।

निभालन न० नि+चु०भल-ल्युट् । दर्शने ।

निभृत त्रि०नि+भृ-क्त । धृते, विनीते, निश्चले, एकान्ते, गुप्ते, निर्ज्जने, अस्तायोपस्थिते च 'नभसा निभृतेन्दुने'तिरघुः

निमज्जथु पु० नि+मस्ज-अथुच् । अवगाहने, निश्चेष्टतया स्थितौ च । [निश्चलतया स्थितौ च ।

निमज्जन न० नि+मस्ज-ल्युट् । अवगाहने, जलादौ प्रवेशे,

निमन्त्रण न० नि+मन्त्र-ल्युट् । अकरणे प्रत्यवायसाधने नियोगभेदे यथा श्राद्धादौ भोजनार्थं नियोगः 'तस्याकरणे प्रत्यवायो जायते इति स्मृतौ प्रसिद्धम् आह्वाने च ।

निमान न० निमीयते क्रीयतेऽनेन मा-ल्युट् । मूल्ये ।

निमि पु० इक्ष्वाकुवंश्ये, चन्द्रवंश्ये च नृपभेदे ।

निमित्त न० नि+मिद-तक् । कारणे, हेतौ, शरव्ये, चिह्ने, भाविशुभाशुभसूचके ज्योतिषाद्युक्ते शकुने च 'निमित्तज्ञ स्तपोधन' इति रघुः 'निमित्तानि च पश्यामी'ति गीता । उद्देश्ये च । 'निमित्तात् कर्मसंयोगे' इति पाणिनिः ।

निमित्तकारण न०कर्म० । न्यायोक्ते समवाय्यसमवायिभिन्ने कारणे यथा घटादौ मृदादिः समवायिकारणं कपालद्वयसंयोगश्चासमवायिकारणम् तदुभयभिन्नं कुलालादि निमित्तकारणम्

निमि(मे)ष पु० निमेषति नि+भ्वा०मिष-क अच् वा । कालभेदे,चक्षुषः स्वाभाविकस्पन्दनमितकाले (पलक), भावे अप् कु०न गुणः, घञ् वा गुणः । चक्षुर्मीलने ।

निमीलन न० नि+मील-ल्युट् । मरणे,सङ्कोचने,चक्षुर्मुद्रणे च

निम्न त्रि० निम्नं मनति म्ना-अभ्यासे क । गभीरे नीचे ।

निम्नगा स्त्री० निम्नं गच्छति गम-ड । नदीमात्रे। नीचगामिनि त्रि०

निम्नोन्नत त्रि० निम्नं तदुन्नतञ्च । उन्नतानते बन्धुरे ।

निम्ब पु० निम्बति स्वास्थ्यं निवि सेचने अच् । (निम) वृक्षे ।

निम्बतरु पु० निम्ब-अच् कर्म० । मन्दारवृक्षे ।

निम्बवीज पु० निम्ब-अच् तद्बीजं यस्य । राजादनीवृक्षे ।

निम्बू स्त्री० निम्ब-ऊ । (नेबु) वृक्षभेदे । स्वार्थे कन् । अत्रैव ।

निम्लोचन न० नि+म्लुच-ल्युट् । अस्तप्राये ।

नियत त्रि० नि+यम-क्त । निश्चिते,नित्ये, आचारयुक्ते, नियमवति, वशीकृतेन्द्रिये च । नित्यकर्म्मणि न० ।

नियति स्त्री० नि+यम-क्तिन् । नियमे, भाग्ये 'नियतिः केन बाध्यते' इति पुराणम् । प्राक्तनशुभाशुभकर्म्मणि, पुण्ये च ।

नियन्तृ पु०नियच्छति वाहान् नि+यम-तृच् । सारथौ । शासितरि, प्रयुप्रेरके त्रि० । स्त्रियां ङीप् । [इद्धे च ।

नियन्त्रित त्रि०नितरां यन्त्रितः नि+यन्त्र-क्त । अबाधे, प्रति

नियम पु० नि+यम-घञ् । यन्त्रणे, प्रतिज्ञायां, निश्चये, अङ्गीकारे, पूर्व्वमीमांसोक्ते पक्षतः प्राप्तस्य इतरपक्षव्युदासेन एकतरपक्षे व्यवस्थापने, यथा व्रीहीनवहन्ति । अत्र वितुषीकरणसाधनभूतस्य नखादेरवहननस्य वा उभयोः प्राप्तौ अवघात एव प्रवृत्तिर्व्यवस्थाप्यते । व्रते, 'नियमस्तु स यत् कर्म्मानित्यमागन्तुसाधनमित्युक्ते अनित्ये आगन्तुकसाधने उपवासादौ कर्म्मणि, शौचादिषु च । विस्तरस्तु बृहदभिधाने ।

नियामक पु० नि+यम-ण्वुल् । कर्णधारे । नियन्तरि त्रि०

नियुत न०'शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतं तथे'त्युक्तायां लक्षसङ्ख्यायां 'लक्षञ्च नियुतञ्चैवे'त्युक्तायां दशलक्षसंख्यायां, तत्तत्सङ्ख्यान्विते च ।

नियुद्ध न० निरुद्धं नितरां वा युद्धम् । बाहुयुद्धे ।

नियोग पु०नि+युज-भावे घञ् । अवधारणे,आज्ञायाम्, निकृष्टस्य प्रेरणे च । नियुज्यतेऽस्मिन् आधारे घञ् । कार्य्ये ।

नियोग्य त्रि० नियोक्तुमर्हति ण्यत् । नियोगकरणार्हे प्रभौ ।

नियोज्य त्रि० नियोक्तुं शक्यते कर्म्मणि ण्यत् कुत्वाभावः । प्रेष्ये प्रेरणार्हे भृत्ये । [क्रान्ताद्यर्थे च

निर् अव्य० नृ-क्विप् न दीर्घः । निषेधे, निश्चये, वहिर्भावे नि-

निरंश त्रि०निर्गतोऽशोऽस्य । अंशरहिते पतितक्लीवादिपुत्रादौ । राश्यंशरहिते प्रथमदिने अन्तिमदिने संक्रान्तिदिने च

निरग्नि पु० नास्ति अग्निरस्य । अग्निसाध्यश्रौतकर्म्मशून्ये पु विप्रादिषु त्रिषु वर्णेषु ।

निरङ्कुश त्रि० निर्गतोऽङ्कुशात् । बाधाशून्ये ,अनिवार्य्ये च ।

निरञ्जन त्रि०निर्गतमञ्जनं यस्मात् । अञ्जनशून्ये निर्मले । अञ्जनं तमः मलिनस्वभावत्वात् तस्मात् निर्गतं तन्निर्गतं यस्माद्वा । परमब्रह्मणि 'निरञ्जनं साम्यमुपैति दिव्य'मिति श्रुतिः ।

निरतिशय त्रि०निर्गतोऽतिशयोऽस्मात् । अतिशयशून्ये परमोत्कृष्टे । ['निरत्ययं साम'ेति भारविः ।

निरत्यय त्रि० निर्गतोऽत्ययोऽस्मात् । निर्विघ्ने अमायिके च

निरन्तर त्रि० निर्गतमन्तरात् निर्गतमन्तरं वा यस्मात् । निविड़े, निरवधौ, निश्छिद्रे च ।

निरपत्रप त्रि० निर्गतोऽपत्रपायाः । निर्लज्जे ।

निरर्गल त्रि० निर्गतमर्गलं यस्मात् । अबाधे प्रतिबन्धरहिते च

निरर्थक त्रि० निर्गतोऽर्थो यस्मात् कप् । निष्प्रयोजने अभिधेयशून्ये च ।

निरवग्रह त्रि० निर्गतोऽवग्रहात् । निष्प्रतिबन्धे ।
निरवद्य त्रि० निर्गतोऽवद्यात् । दोषशून्ये, उत्कृष्टे च ।
निरवयव पु० निर्गतोऽवयवात् । परमाणौ । आकारशून्ये आकाशादौ त्रि० ।
निरवशेष त्रि० निर्गतोऽवशेषो यस्मात् । सर्वस्मिन् ।
निरवसित त्रि० निर्+अव+सो-क्त । पात्रवहिष्कृते (यस्य भोजनपात्रं संस्कारेणापि न शुध्यति तस्मिन्) चाण्डालादौ नीचवर्णे । [निष्कासने च ।
निरसन न० निर्+अस-ल्युट् । परित्यागे, प्रतिक्षेपे वधे,
निरस्त त्रि० निर्+अस-क्त । त्वरितोच्चारिते, निष्ठ्यूते, क्षिप्ते, प्रतिहते, भर्त्सिते च ।
निराकरण न० निर्+आ+कृ-ल्युट् । निवारणे,दूरीकरणे च
निराकरिष्णु त्रि० निर्+आ+कृ-इष्णुच् । निवारणशीले प्रतिलिपकर्त्तरि च ।
निराकृत त्रि० निर्+आ+कृ-क्त। दूरीकृते, निवारिते च ।
निराकृति स्त्री० निर्+आ+कृ-क्तिन् । निवारणे ।
निरामय त्रि० निर्गत आमयात् । रोगरहिते । वनच्छगले, शूकरे च पु० ।
निरामालु पु० नितरां रमतेऽत्र रम-आलु । कपित्थवृक्षे ।
निरालम्बा स्त्री० निर्गत आलम्बोऽस्मात् । आकाशलम्बिन्यां मांस्याम् । [नास्तिके त्रि० ।
निरीश न० निर्गतमीशायाः । फाले । ईश्वरशून्यतावादिनि
निरुक्त न० निश्चयेनोच्यतेऽत्र । निर्+वच-क्त । 'वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ । धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविधं निरुक्त'मित्युक्तदिशा प्रकृतिप्रत्ययाद्यवयवार्थनिर्वचनप्रतिपादके वेदाङ्गे ग्रन्थभेदे ।
निरुक्ति स्त्री० निर्+वच-क्तिन् । निर्वचने प्रकृतिप्रत्ययाद्यवयवार्थकथनद्वारा समुदितार्थबोधने ।
निरुपाख्य त्रि० निर्गता उपाख्या यस्मात् । असत्पदार्थे वन्ध्यापुत्रादौ, वाचोमनसश्च विषयतयोक्तुमनायोग्ये अस्फुटस्वरूपे च ब्रह्मणि । [शब्दे ।
निरूढ़ पु० निर्+वह-क्त । शक्तितुल्यलक्षणयाऽर्थबोधके
निरूढ़लक्षणा स्त्री० निरूढा शक्तितुल्या लक्षणा । व्याकरणकोषादिहेतुतः प्रसिद्धार्थे शक्तितुल्यायां लक्षणारूपायां शब्दस्यार्थबोधनाशक्तौ ।
निरूढ़ि स्त्री० निर्+वह-क्तिन् । प्रसिद्धौ ।
निरूपण न० नि+रूप-ल्युट् । तत्त्वज्ञानानुकूलशब्दप्रयोगे विचारे, निदर्शने, आलोके च ।
निरूपित त्रि० नि+रूप-क्त । नियुक्ते, कृतनिरूपणे, कल्पिते, न्यायोक्ते निरूपकतासंबन्धेन सम्बन्धिनि च ।
निरोध पु० नि+रुध-घञ् । नाशे,'न निरोधो नचोत्पत्तिरि'-ति पुराणम् । प्रलये, प्रतिरोधे च । [रोधने
निरोधन न० नि+रुध-ल्युट् । कारागारादौ प्रवेशनेन गति-
निर्ऋति नियता ऋतिर्घृणा यत्र । दक्षिणपश्चिमविदिक्पतौ । अलक्ष्म्याम् स्त्री० । निरुपद्रवे त्रि० । [शाल्मलिवृक्षे ।
निर्गन्धपुष्पी स्त्री० निर्गन्धं गन्धशून्यं पुष्पं यस्याः ङीप् ।
निर्गुण पु० निर्गतो गुणेभ्यः । सत्त्वरजस्तमोरूपगुणत्रयशून्ये निर्धर्मके परमात्मनि । निर्गताः गुणाः शौर्यादयोरूपादयो वा यस्मात् । गुणहीने त्रि० ।
निर्गुण्डी स्त्री० निर्गता गुडात् वेष्टनात् इ० गौरा०ङीष् । नीरसे, कलिकायां, सिन्धुवारवृक्षे, पद्मकन्दे च ।
निर्ग्रन्थ पु० निर्गतो ग्रन्थेभ्यः । क्षपणके, दिगम्बरे, बौद्धभेदे, द्यूतकारे, मुनिभेदे च । निर्द्धने, मूर्खे, निःसहाये, निर्वेदं गते च त्रि० । स्वार्थे कन् । क्षपणे, निष्फले च पु० । वस्त्ररहिते त्रि० ।
निर्ग्रन्थन न० निर्+ग्रथि-कौटिल्ये ल्युट् । मारणे ।
निर्ग्रन्थिक पु० निर्गतो ग्रन्थिर्वस्त्रग्रन्थिर्यस्य कप् । क्षपणके । निर्गुणे, ग्रन्थिहीने च त्रि० ।
निर्घात पु० निर्+हन-घञ् । 'पवनः पवनाभिहतो,गगनादवनौ यदा पतति । भवति तदा निर्घात' इत्युक्ते पवनाहतपवनजन्ये शब्दभेदे । 'निर्घाते भूमिचलने' इतिस्मृतिः
निर्घृण त्रि० निर्गता घृणा दया यस्मात् । निर्दये ।
निर्घोष पु० निर्+घुष-घञ् । शब्दमात्रे ।
निर्जन त्रि० निर्गतो जनो यस्मात् । जनैरनाकीर्णे विजने
निर्जर पु० निर्गता जरा यस्मात् । देवे । जराशून्ये त्रि० । ५ब०। अमृते न०।
निर्जरा स्त्री०निर्गता जरा यस्याः ५ब०। गुडूच्यां, तालपर्ण्यां च
निर्झर पु० निर्+झृ-अप् । पर्वतान्निःसृतजलप्रवाहे (झरणा)
निर्झरिणी स्त्री० निर्झरः पर्वतान्निःसृतजलप्रवाहः कारणत्वेनास्त्यस्या इनि । नद्याम् ।
निर्णय पु० निर्+नी-अच् । निश्चये, तदभावाप्राहित्वे सति तद्ग्राहिणि ज्ञाने, सन्देहे यथा भावाभावौ द्वावेव विषयतया भासेते नैवं निश्चये तत्र एकविधएवावभासते । विरोधपरिहारे, मीमांसोक्ते पञ्चावयवन्यायमध्ये चरमावयवे, न्यायोक्ते 'सन्दिह्य पक्षप्रतिपक्षयोः साधनबाधनाभ्यामर्थावधारणे च ।

निर्णयपाद पु० चतुष्पाद्व्यवहारमध्ये चरम वयवे येन सभासदां जयपराजयपदार्थनिर्णयस्तस्मिन् पादे ।

निर्णिक्त त्रि० निर+निज-क्त । शोधिते, अपगतमले च।

निर्णेजक पु० निर्+निज-ण्वुल् । रजके ।

निर्दहन पु० निःशेषेण दहति ल्यु । भल्लातके । करणे-ल्युट् ङीप् । मूर्व्वालतायां स्त्री० । निर्गतोदहनोऽस्मात् । शीतादिवह्निशून्ये त्रि० ।

निर्द्दिष्ट त्रि० निर्+दिश-क्त । उपदिष्टे प्रदर्शिते, कथिते च

निर्द्देश पु० निर्+दिश-भावे घञ् । शासने, आज्ञायां, उपदेशे च। निर्द्दिश्यतेऽभिधीयतेऽनेन घञ् । प्रतिपादकशब्दरूपे नाम्नि, वेतने च 'कालमेव प्रतीक्षेत निर्द्देशं भृतको यथे'ति पुराणम् । कथने, उपान्ते, देशान्निर्गते च त्रि० ।

निर्द्धन पु० निकृष्टं धनमस्मात् । जरद्गवे । धनहीने त्रि० ।

निर्द्धारण न० निर्+धृ-णिच्-ल्युट् । जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः समुदायादेकदेशस्य पृथक्करणे । यथा नराणां क्षत्रियः शूरः इत्यादौ नररूपसमुदायात् क्षत्रियजातेरेकदेशस्य शूरत्वेन पृथक्करणम् । [विषये च।

निर्द्धारित त्रि० निर्+धृ-णिच्-क्त । कृतनिश्चये निर्द्धारण-

निर्द्वन्द्व त्रि० निर्गतोद्वन्द्वेभ्यः शीतोष्णादिविरुद्धधर्म्मयुगलेभ्यः । रागद्वेषशीतोष्णलाभालाभादिद्वन्द्वरहिते ।

निर्बन्ध पु० निर्+बन्ध-घञ । आग्रहे, अभिनिवेशे ।

निर्बाध त्रि०निर्गता बाधा यस्मात्। निरुपद्रवे बाधाशून्ये च।

निर्भय पु० निर्+भी-अच् । हयश्रेष्ठे। भयरहिते त्रि० ।

निर्भर न०निःशेषेण भरो भारोऽत्र। अतिमात्रे। तद्युक्ते त्रि०

निर्मक्षिक अव्य० मक्षिकायाः अभावः । मक्षिकाया अभावे ।

निर्मन्थ्यदारु न० निर्मन्थ्यस्य अग्न्युत्थापनस्य दारु काष्ठम् । घर्षणेन अग्न्युत्थापनसाधने काष्ठे । [शून्ये योगिभेदे ।

निर्म्मम त्रि० निर्गतो ममकारो यस्मात् । पुत्रदेहादौ ममता-

निर्मल त्रि० निर्गतो मलात् । रजस्तमआदिमलहीने, रागादिमलरहिते, अशुद्धिरहिते, शुद्धे च। अभ्रके न० । निर्गतोमलो यस्मात् ५ब० । कतके तस्य हि फलसम्बन्धात् जलमलनाशकत्वम् प्रसिद्धम् । [कामभेदे च

निर्म्माण न० निर्+मा-ल्युट् । रचनायाम्, सारे, समञ्जसे,

निर्म्माल्य न०'विसर्ज्जिते तु देवेशे निर्माल्यं भवति क्षणादि'-त्युक्ते देवविसर्ज्जनोत्तरं देवदत्तद्रव्ये देवोच्छिष्टे ।

निर्मुक्त पु०निर्+मुच-क्त। मुक्तकञ्चुके सर्पे (खोलसछाड़ासाप) निःशेषेण मुक्तः। निष्परिग्रहे, सङ्गरहिते, बन्धशून्ये च।

निर्मोक पु० । निर+मुच्-घञ् । सर्पकञ्चुके,(खोलस) मोचने, सन्नाहे, आकाशे च । [नदामनि, अध्वादिनिर्गमे, मोक्षे च

निर्याण न०निर्+या-ल्युट् । गजापाङ्गदेशे, पशूनां पादबन्ध-

निर्यातन न० निर्+यत-णिच्-ल्युट् । वैरशुद्धौ, प्रतिदाने, दाने, न्याससमर्पणे च ।

निर्यास पु० निर्+यस-घञ् । वृक्षात् तरलतया निर्गते कालेन कठिनतां प्राप्ते, रसे (गोंद) वृक्षरसे, क्काथे च ।

निर्यूह पु० निर्+ऊह-क पृ० । नागदन्तके, द्वारे, निर्यासे, आपीड़े, शेखरे च ।

निर्ल्वयनी स्त्री० नितरां लयति अहिरस्याम् त्वचि ल्युट् ङीप् पृ०। सर्पत्वचि (खोलस) 'यथाहिनिर्ल्वयनी प्रत्यस्ता मृता शेत' इति श्रुतिः । [कथनरूपायां निरुक्तौ ।

निर्वचन न० निर्+वच-ल्युट् । प्रकृतिप्रत्ययविभागेन अर्थ

निर्वपण न० निर्+वप-ल्युट् । अन्नादीनां विभागे,दाने च ।

निर्वर्त्तित त्रि० निर्+वृत-णिच्-क्त । निष्पादिते ।

निर्वहण न० निर्+वह-ल्युट्। नाट्योक्तौ प्रस्तुतकथासमाप्तौ, प्रकृताभिनयस्य निर्वाहे, नाटकसन्धिभेदे च ।

निर्वाण न०निर्+वा-भावे क्त नि०न। मोक्षे,आत्यन्तिकमोक्षे, निवृत्तौ, विनाशे, गजमज्जने, कर्दमे च । कर्त्तरि क्त। निर्वृत्ते, शान्ते,मुक्ते, निश्चले, शून्ये, विश्रान्ते च त्रि० ।

निर्वाद पु० निर्+वद-घञ् । लोकापवादे । [च ।

निर्वापण न०-निर्+वप,वा-वा णिच्-ल्युट्। मारणे बधे दाने

निर्वासन न० निर्+वस-णिच्-ल्युट् । नगरात् वहिष्करणे, मारणे, हिंसने, विसर्ज्जने च । [च

निर्वाह न० निर्+वह-घञ् । कार्य्यसम्पादने,निष्पत्तौ,समाप्तौ

निर्विकल्प त्रि० निर्गतो विकल्पो ज्ञातृज्ञेयादिविभागो विशेष्यविशेषणतासम्बन्धो वा यस्मात् । वेदान्तोक्ते ज्ञातृज्ञेयादिविभागशून्ये विशेष्यविशेषणतासम्बन्धरहिते च ब्रह्मात्मैकात्मविषये अखण्डाकारके एकविषयके ज्ञाने, 'आत्मारामा विहितरतयो निर्विकल्पे समाधाविति वेणी० । वा कप् । 'तत् प्रमा नाप्रमा नापि ज्ञानं यन्निर्विकल्पकम् । प्रकारतादिशून्यं हि सम्बन्धानवगाहि यत्' इति न्यायोक्ते अलौकिके आलोचनात्मके ज्ञानभेदे ।

निर्विकार पु० प्रकृतेरन्यथाभावः विकारः स निर्गतो यस्मात्। जन्मादिषड्भावविकारहीने परमात्मनि । विकारशून्ये त्रि०

निर्वीजा स्त्री० निर्गतं वीजं यस्याः । द्राक्षाभेदे 'अल्पवीजे वीजशून्ये च त्रि० । साङ्ख्योक्ते समाधिभेदे पु० ।

निर्वृति स्त्री० निर्+वृ-क्तिन् । सुखे, सुस्थितौ, अस्तंगमने, मोक्षे, मृत्यौ च।

निर्वृत्त त्रि० निर्+वृत-क्त । निष्पन्ने । निर्गता वृत्तिर्यस्य । वृत्तिरहिते त्रि० ।

निर्वेद पु० निर्+विद-घञ् । स्वस्यावमाने, बहुकालेगाप्य-सिद्धे पदार्थे निष्प्रयोजनत्वेन अनुतापे, औदासीन्ये, वैराग्ये, 'तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य चे'ति गीता अलङ्कारोक्ते शान्तिरसस्य स्थायिभावे च ।

निर्वेश पु० निर्+विश-घञ् । भोगे, वेतने, मूर्च्छने, विवाहे च

निर्व्यथन न० व्यथ-भावे ल्युट् निश्चयेन व्यथनं भयं चलनं वा यत्र । छिद्रे, शोकस्थाने, व्यसनादौ, दुःखोत्पादके व्यापारे च

निर्व्यूढ त्रि० निर्+वि-वह-क्त । त्यक्ते, असमाप्ते, यत् वस्तु सम्यग्रूपेणापर्य्याप्तं तस्मिन् च । यथा पत्न्यादीनां भर्त्तृधने न सम्यक् स्वत्वं यथेष्टदानासामर्थ्यात् इति न तस्य निर्व्यूढत्वं भवति च दौहित्रादेः स्वत्वं सम्यगेव पर्य्याप्तमत-स्तन्निर्व्यूढम् । [निष्कासने च ।

निर्हरण न० निःशेषेण हरणम् । दाहार्थं शवादिहरणे,

निर्हार पु० निर्+हृ-घञ् । निखातशल्यादेः उद्धरणे, मल-मूत्रादित्यागे, 'आहारनिर्हारविहारयोगा' इति स्मृतिः । प्रेतदेहस्य दाहार्थं वहिर्नयने, यथेष्टविनियोगे च । 'न निर्हारं स्त्रियः कुर्य्यु'रिति मनुः ।

निर्हारिन् पु० निर्हरति दूरं गच्छति निर्+हृ-णिनि । दूरगामिगन्धे । निर्हरणकर्त्तरि त्रि० ।

निर्ह्राद पु० निश्चयेन ह्रादः ह्रद-घञ् । शब्दे ।

निलय पु० निलीयतेऽत्र ली-अच् । गृहे, आवासस्थाने च

निवचने अव्य० वचननियमे । निवचनेकृत्य वाचं नियम्येत्यर्थः

निवपन न० नियतं वपनम् । पित्राद्युद्देशेन दाने ।

निवर्त्तन न० उभयतो विंशतिवंशमिते क्षेत्रादौ 'निवर्त्तनं विंशतिवंशसंख्ये'रिति लौ० । नि+वृत-णिच-ल्युट् । निवारणे

निवर्हण न० नितरां वर्हणं वर्ह-हिंसायां ल्युट् । मारणे ।

निवसति स्त्री० नि+वस-आधारे अतिच् । गृहे ।

निवसथ पु० न्युष्यतेऽत्र नि+वस-अथच् । ग्रामे ।

निवसन न० न्युष्यतेऽत्र ल्युट् । गृहे । नि+वस-आच्छादने ल्युट् । वस्त्रे । [सप्तवायुमध्ये वायुभेदे ।

निवह पु० नितरामुह्यते वह-घ । समूहे । नि+वह-अच् ।

निवात पु० निवृत्तो निरुद्धो वा वातोऽस्मात् । दृढकवचे शस्त्राद्यभेद्यकवचे, आश्रये च । वातशून्ये देशे त्रि० ।

निवातकवच पु० हिरण्यकशिपोः पुत्रस्य संह्रादस्य दैत्यस्य पुत्रे दैत्यभेदे ।

निवाप पु० न्युप्यते नि+वप-घञ् । पित्रुद्देशेन दाने, दानमात्रे च

निवास पु० नि+वस-आधारे घञ् । गृहे, आश्रये च 'जगन्निवासो वसुदेवसद्मनी'ति माघः ।

निविड त्रि० नितरां विडति संहन्यते नि+विड-क । सान्द्रे घने, नीरन्ध्रे, दृढे च । निनता नासिका नि+नासायाः विडच् । नतनासिकायाम् स्त्री० ।

निवीत न० नि+अज-क्त । कण्ठलम्बिते यज्ञसूत्रे । व्येञ् संवरणे क्त संप्रसारणादि । प्रावृतवस्त्रे ।

निवृत्त नि+वृत-भावे क्त । निषेधे, 'निवृत्तं पदार्थ' इति भाष्यम् कर्त्तरि क्त । विरते त्रि० । [महाफले ति मनुः ।

निवृत्ति स्त्री० नि+वृत-क्तिन् । उपरमे, विरतौ च 'निर्वृत्तिस्तु

निवेदन न० नि+विद-णिच्-ल्युट् । सम्मानपूर्व्वकं ज्ञापने, समर्पणे च । [निवेशने, उद्वाहे, स्थाने च ।

निवेश पु० नि+विश-घञ् । विन्यासे, शिविरे, आगन्तुकसैन्य-

निवेशन न० नि+विश-आधारे ल्युट् । गेहे । भावे ल्युट् । प्रवेशे, स्थितौ च । [रात्रौ, हरिद्रायाञ्च

निश् स्त्री० नितरां श्यति तनूकरोति व्यापारान् शो-क टा० ।

निश(शा)मन न० नि+शम-णिच्-ल्युट् वा ह्रस्वः । श्रवणे, दर्शने च ।

निशा स्त्री० नितरां श्यति व्यापारान् शो-क । रात्रौ हरिद्रायाम्, 'अजगोपतियुग्मञ्च कर्किधन्विमृगा निशा' इति ज्योतिषोक्तेषु मेषादिराशिषु च ।

निशाकर पु० निशां करोति कृ-ट । चन्द्रे, कुक्कुटे च ।

निशाचर पु० निशायां चरति चर-ट । राक्षसे, शृगाले, पेचके, सर्पे, पिशाचे, चक्रवाके, चौरे च । रात्रिचरमात्रे त्रि० । ङीप् । राक्षस्याम् कुलटायां केशिनीनामगन्धद्रव्ये च स्त्री०

निशा(शि)त त्रि० नि+शो-क्त वा इत्त्वम् । तेजिते तीक्ष्णीकृते

निशान न० नि+शो-ल्युट् । तीक्ष्णीकरणे ।

निशान्त न० निशायामम्यते स्म अम-गतौ कर्म्मणि क्त । गृहे । नितरां शान्ते त्रि० ।

निशापति पु० ६त० । चन्द्रे, कर्पूरे च ।

निशिपुष्पा स्त्री० निशि रात्रौ पुष्प्यति पुष्प-अच् अलुक्स० । शेफालिकायाम् । निशिपुष्पीत्याद्योप्यत्र ।

निशीथ पु० निशेरतेऽत्र नि+शी-थक् । अर्द्धरात्रे, रात्रिमात्रे च

निशीथिनी स्त्री० निशीथोऽस्त्यस्या इनि । रात्रौ ।

निशुम्भ पु० नि+शुन्भ-अच् घञ् वा । शुम्भासुरानुजे दैत्यभेदे । मर्द्दने च 'प्रागप्राप्तनिशुम्भशाम्भवधनु'रिति वीरचरितम् ।

निशुम्भमर्द्दिनी स्त्री० निशुम्भं मृद्नाति मृद-णिनि ६त० । दुर्गायाम् ।

निश्चय पु० निर्+चि-अच्। संशयाव्यवधाने निर्णये, सिद्धान्ते, इदमेवेति विषयपरिच्छेदे च।

निश्चल त्रि० निर्+चल-अच्। स्थिरे, अचले, असम्भावना-विपरीतभावनारहिते च। भूमौ, शालपर्ण्याञ्च स्त्री० टाप्

निश्वास पु०नि+श्वस-घञ्। मुखनासिकाभ्यां प्राणवायोर्निस्सरणे

निषङ्ग पु० नितरां सजन्ति शरा यत्र सञ्ज-घञ्। तूणीरे

निषङ्गिन् त्रि० निषङ्ग+अस्त्यर्थे इनि। धनुर्द्धरे।

निषद्या स्त्री० निषीदन्त्यस्याम् जनाः सद-क्यप्। पण्यविक्रय-शालायां (हाटचाला) हट्टे, क्षुद्रखट्वायाञ्च।

निषद्वर पु० नि+सद+क्विप् निषद् आसनं तां वृणाति वरः आवरकः वृ-अच्। जम्बाले कर्द्दमे।

निषध पु० नि+सद-अच् ष०। कठिने, देशभेदे च तद्देशस्थे ब०व०। तद्देशन्नृपे, निषादस्वरे, हरिवर्षस्य मर्य्यादा-पर्व्वते च पु०।

निषाद पु० निषीदति मनः, पापं वा यस्मिन् षद्-घञ्। 'निषादं रौति कुञ्जर' इत्युक्ते तन्त्रीकण्ठोत्थिते स्वरभेदे, चण्डाले, ब्राह्मणात् ऊढायां शूद्रायामुत्पन्ने पारशवाख्ये वर्णसङ्करे च। [णिनि। हस्तिपाले

निषादिन् पु० निषादयति उपवेशयति हस्तिनं नि+सद-णिच्

निषिद्ध त्रि० नि+सिध-क्त। निषेधविषये, इष्टसाधनताभ्रम निषेधकेन नञ्पदेन, लिङाद्यनुषक्तनञ्पदेन वा बोध्ये, पदार्थे, बाधिते च। [मितिमनुः।

निषेक पु० नि सिच-घञ्। गर्भाधाने 'निषेकादि श्मशानान्त'

निषेध पु० नि+सिध-घञ्। निवृत्तौ, प्रतिषेधे, नञादिना बोधितार्थे। [प्रादिभ्यो न षत्वम्।

निष्क माने चु० आत्म०सक०सेट्। निष्कयते अनिनिष्कत।

निष्क पु०न० निश्चयेन कीयति कै-क। शास्त्रीयषोडशमाषक परिमितसुवर्णानामष्टाधिकशते, व्यवहारिकरूपके दीनारे, (टाका) चतुर्भिः सुवर्णपरिमिते मानभेदे, षोडशद्रम्मे (काइन)परिमाणे, वक्षोभूषणे, हेममाले, पलपरिमाणे च

निष्कण्ठ पु०निर्गतः कण्ठोऽस्मात्। स्कन्धशून्ये वरुणाख्ये द्रुमे

निष्कर्ष पु० निर्+कृष-घञ्। इयत्तापरिच्छेदे, निश्चये च।

निष्कल त्रि० निर्गता कला यस्मात्। कलाशून्ये, नष्टवीर्य्ये च। आधारे पु०। कलाऽवयवस्तच्छून्ये· ब्रह्मणि न०। 'निष्कलस्यादितीर्थस्ये'ति पुराणम्। विगतार्त्तवायाम् वृद्धायां स्त्रियां स्त्री० वा गौरा०ङीष्।

निष्कासित त्रि० निस्+अस-गतौ णिच्-क्त। निःसारिते।

निष्कुट पु० निस्+कुट-क। गृहसमीपस्थे उपवने, केदारे क्षेत्रे, राज्ञाम् अन्तःपुरे च। [वा ङीप्। एलायाम्

निष्कुटि(टी) स्त्री० कुट-इन् कौटिल्यम् निर्गता कुटिर्यस्याः

निष्कुषित त्रि० निर्+कुष-क्त। खण्डिते, निस्त्वचीकृते च 'काकैर्निष्कुषित'मिति गङ्गास्तवः।

निष्कुह पु० निःशेषेण कुहयते विस्मापयति कुह-क। वृक्षा-दिस्थे स्वयं जाते रन्ध्रे कोटरे।

निष्कृति स्त्री० निर्+कृ-क्तिन्। निस्तारे, निर्मुक्तौ,पापादिभ्य उद्धारे च 'कृतघ्ने नास्ति निष्कृति'रिति स्मृतिः।

निष्कृष्ट त्रि० निर्+कृष-क्त। सारांशे।

निष्कोषण न०निर्+कुष-ल्युट्। अन्तरवयवानां वहिर्निस्सारणे

निष्क्रम पु० निर्+क्रम-घञ्। बुद्धिसम्पत्तौ, निर्गमे, दुष्कुले च

निष्क्रमण न० निर्+क्रम-ल्युट्। वहिर्गमने, चतुर्थे मासि शिशोः कर्त्तव्ये संस्कारभेदे च 'चतुर्थे मासि कर्त्तव्यं शिशो-र्निष्क्रमणं गृहा'दिति मनुः।

निष्ठा स्त्री० नि+स्था-अङ्। भाष्योक्त्या प्रस्तुतकथासमाप्तौ, निष्पत्तौ, नाशे, अन्ते, याच्ञायाम्, उत्कर्षे, व्यवस्थायाम्, क्लेशे, व्रते, गुरुशुश्रूषादौ, तत्परतायां, धर्म्मादौ श्रद्धायां च 'लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठे'तिगीता। निश्चयेन स्थितौ च 'तेषां निष्ठां तु तामसी'ति गीता। [दध्यादौ व्यञ्जने

निष्ठान न० निष्ठीयतेऽत्र स्था-ल्युट्। भक्ताद्यन्नोपसेचने

निष्ठी(ष्ठे)व पु०नि+ष्ठिव-घञ् वा दीर्घः। मुखेन श्लेष्मनिरसने। ल्युट् वा दीर्घः। निष्ठीवननिष्ठेवने एते अप्यत्र।

निष्ठुर न० नि+स्था-उरच्। परुषवाक्ये। कठोरे, त्रि०। 'शुष्काङ्गमेध्यशब्दानां वचनं निष्ठुरं विदुः। यदन्यस्य वचो नीचं स्त्रीपुंसमैथुनाश्रय'मित्युक्ते, अश्लीलवाक्ये न०। तद्व-द्विशिष्टे त्रि०।

निष्ठ्यूत त्रि० नि+ष्ठिव-क्त। क्षिप्ते।

निष्णात त्रि०नितरां स्नातः पारं गतः शुद्धो वा नि+स्ना-क्त षत्वम्। निपुणे, पारङ्गते च।

निष्पक्व त्रि० निरतिशयं पक्वम्। अतिशयेन पक्वे क्वथिते दशमूलादौ। पक्वं पाकः निरा०स०। पाकशून्ये त्रि०।

निष्पत्ति स्त्री० निर्+पद-क्तिन्। समाप्तौ,सिद्धौ च।

निष्पत्राकृति स्त्री० पत्रं पुङ्खमस्यास्ति अच् पत्रः शरः तस्या-परपार्श्वे निष्कासनं सपत्रं ततः कृञ्। 'सपत्रनिष्पत्रा-त्यामत्यन्तव्यथने' इति डाच्-क्तिन्। अतिव्यथायाम्।

निष्पत्रिका स्त्री० निर्गतं पत्रं यस्याः ५ब०। करीरवृक्षे (टाउरकाटा)।

निष्पन्न त्रि० निर्+पद-क्त। सिद्धे, समाप्ते च।

निष्परिग्रह त्रि॰ निर्गतः कन्थाकौपीनपुस्तकाद्यतिरिक्तः परिग्रहोऽस्मात्। परमहंसे परिव्राजके। त्यक्तसङ्गे त्रि॰।

निष्पाव पु॰ निष्पूयते तुषाद्यपनयनेन शोध्यतेऽनेन निर्+पू-करणे घञ्। शूर्पादिवायौ तेन हि खलस्थधान्यादिकं कडङ्गरादिशून्यं करोति। कर्म्मणि घञ्। कडङ्गरे (आगडा) राजमाषे (बरबटी) श्वेतशिम्बिधान्ये, शिम्बीमात्रे च। निर्विकल्पे त्रि॰। [शीतादिवह्निशून्ये त्रि॰।

निष्पावक पु॰ निर्+पू-ण्वुल्। श्वेतशिम्ब्याम् (बरबटी)

निष्पावी स्त्री॰ निर्+पू-घञ् गौ॰। श्वेतशिम्बीधान्ये (बरबटी)

निष्पृह त्रि॰ निवृत्ता स्पृहा यस्य। वैषयिके सुखे इच्छाशून्ये।

निष्पेष पु॰ निर्+पिष-घञ्। संघर्षे। रहिते च।

निष्प्रतिभ त्रि॰ निर्गतः प्रतिभायाः। जडे, अज्ञे, प्रागल्भ्य

निष्प्रवाणि त्रि॰ प्रोयन्तेऽस्यामनया वा प्र+वेञ्-ल्युट् ङीप् प्रवाणी तन्त्रवायशलाका निर्गतः प्रवाण्याः निरा॰स॰। नवाम्बरे, अभिनवे। (तान्तकाटा) वसने।

निष्फल त्रि॰ निर्गतं फलं यस्मात्। फलरहिते। पलाले फलशून्ये धान्यकाण्डे (नाड़ा) पु॰। विगतार्त्तवायां स्त्रियां स्त्री॰

निस् अव्य॰ नि+सो-क्विप् ष॰। निषेधे, निश्चये, साकल्ये, अतीते च।

निसर्ग पु॰ नि+सृज-घञ्। स्वभावे, स्वरूपे, सृष्टौ च।

निसिन्धु पु॰ नितरां सिन्धुरिव बहुद्रवपत्रादिमत्त्वात्। सिन्धुवारे (निसिन्दा)।

निसूदन न॰ नि+सूद-ल्युट्। मारणे वधे।

निसृता स्त्री॰ नितरां सृता सृ-क्त। त्रिवृतायाम् (तेओड़ि)

निसृष्ट त्रि॰ नि-सृज क्त। न्यस्ते, मध्यस्थे च।

निसृष्टार्थ पु॰ 'उभयोर्भावमुन्नीय स्वयं वदति चोत्तरम्। सन्दिष्टः कुरुते कर्म्म निसृष्टार्थस्तु स स्मृत' इत्युक्ते दासभेदे

निस्तरण न॰ निर्+तॄ-करणे ल्युट्। उपाये। भावे ल्युट्। निस्तारे, पारगमने, तरणे, निर्गमे च।

निस्तर्हण न॰ नि+स्तृह-हिंसायां ल्युट्। मारणे।

निस्तल त्रि॰ निरस्तं तलं प्रतिष्ठा यस्य। वर्तुले, तलशून्ये, चले च। गौरा॰ ङीष्। वटिकायाम् स्त्री॰। नितरां तलम्। तले न॰। [अभीष्टप्राप्तौ च।

निस्तार पु॰ निःशेषेण तारः पारगमनम्। उद्धारे, पारगमने,

निस्तुषक्षीर पु॰ निस्तुषमन्तःशस्यं क्षीरमिव शुभ्रं यस्य। गोधूमे तस्य हि चूर्णं क्षीरवत् शुभ्रम्।

निस्तुषित त्रि॰ निस्तुष+कृतौ णिच्-क्त। त्वग्विहीने कृते तण्डुलादौ, लघूकृते, त्यक्ते च।

निस्त्रिंश पु॰ निर्गतस्त्रिंशद्भ्योऽङ्गुलिभ्यः डच् समा॰। खड्गे, त्रिंशदङ्गुल्यधिकस्यैव खड्गत्वात् ततो न्यूनत्वे छुरिका। तत्तुल्यहिंसकत्वात् निर्दये त्रि॰।

निस्त्रिंशपत्रिका स्त्री॰ निस्त्रिंश इव पत्रमस्त्यस्याः ठन्। (मनसा) स्नुहीभेदे।

निस्त्रैगुण्य त्रि॰ निष्क्रान्तः त्रैगुण्यात् त्रिगुणकार्य्यात् संसारात् त्रिगुणकार्य्येभ्यः कामादिभ्यो वा। कामनादिशून्ये संसारातीते च 'निस्त्रैगुण्यो भवार्जुने'ति गीता। [कार्य्याम्

निस्नेहफला स्त्री॰ निःस्नेहं स्नेहशून्यं फलं यस्याः। श्वेतकण्ट-

निस्य(ष्य)न्द पु॰ निस(ष)+स्यन्द-घञ् वा षत्वम्। स्पन्दने ईषत्क्षरणे निष्क्रान्तं स्पन्दनं यस्मात्। स्पन्दनशून्ये त्रि॰

निस्र(स्रा)व पु॰ नि+स्रु-अप्, संज्ञायां घञ् वा। भक्तमण्डे (माड़) अपक्षरणे च।

निस्व(स्वा)न पु॰ नि+स्वन-अप् घञ्, वा। शब्दे।

निहनन न॰ नि+हन ल्युट्। बधे।

निहव पु॰ नि+ह्वे-अप् संप्रसारणञ्च। आह्वाने। [कायाम्

निहाका स्त्री॰ नियतं जहाति भुवं हा-कन् न ह्रस्वः। गोधि

निहित त्रि॰ नि+धा-क्त। स्थापिते, गुप्ते, स्थिते, निक्षिप्ते च। नितरां हितः। अत्यन्तहिते।

निह्नव पु॰ नि+ह्नु-अप्। शाठ्ये अन्यथा स्थितस्य वस्तुनोऽन्यथात्वेन सूचने अपलापे। ह्नु-क्तिन्। आपह्नुतिरप्यत्र

निह्राद पु॰ नितरां ह्रादः नि+ह्रद-घञ्। अव्यक्ते शब्दे।

नीकाश पु॰ नि+काश-घञ् दीर्घः। निश्चये। पचाद्यच्। सदृशे किन्तु निभादिवत् परपदस्थतयैवास्य प्रयोगो नान्यथा वज्रनीकाश इत्यादि।

नीच त्रि॰ निकृष्टामीं लक्ष्मीं चमति चम-ड। पामरे, निम्ने वामने च। चोरनामके गन्धद्रव्ये पु॰।

नीचभोज्य पु॰ ६त॰। पलाण्डौ। पामरभक्ष्यमात्रे पु॰।

नीचैस् अव्य॰ निकृष्टं चीयते चि-डैसि दीर्घश्च। नीचे, अल्पे, क्षुद्रे च। [निवासस्थाने पक्षिणां कुलाये च

नीड़ पु॰ निश्चिता इलन्त्यत्र इल-क डलयोरैक्यात् लस्य ड।

नीड़ज पु॰ नीडे जायते जन-ड। विहगे नीड़ोद्भवादयोऽप्यत्र

नीति स्त्री॰ नीयन्ते उन्नीयन्तेऽर्था अनया नी-क्तिन्। शुक्राद्युक्तशास्त्रविद्यायां कार्य्यकारणयोरभेदात् तच्छास्त्रे च। भावे क्तिन् प्रापणे।

नीतिशास्त्र न॰ नीतिबोधकं शास्त्रं शाक॰ बृहस्पतिशुक्रकामन्दकपञ्चतन्त्रमहाभारतहितोपदेशादौ शास्त्रे।

नीध्र(व्र) न॰ निश्चयेन धरति वृणोति वा जलादि-धृ-वृ वा

भूल० क दीर्घः । पटलप्रान्तभागे । वने, नेमौ चन्द्रे, रेवतीनचत्रे च ।

नीप पु० नी-पक् । कदम्बे, बन्धूके, नीलाशोकवृक्षे च ।

नीर न० नी-रक्, निर्गतं रादग्नितो वा 'अग्नेराप इति' श्रुतेस्तस्याग्निजन्यत्वम् । जले, रसे च ।

नीरज न० नीरे जायते जन-ड । पद्मे, मुक्तायां, कुष्ठौषधौ च । जलजातमात्रे त्रि० । जलजन्तुभेदे पु० (उदवेराल) ।

नीरद पु० नीरं ददाति दा-क । मेघे, मुस्तके च । निर्गता रदो दन्तोऽस्मात् । दन्तशून्ये त्रि० ।

नीरन्ध्र त्रि० निर्गतं रन्ध्रं यस्मात् । सान्द्रे घने ।

नीरस पु० निःसरन् रसो यस्मात् । दाड़िमे । रसहीने त्रि० 'नीरसतरुरयं'मित्युद्भटः ।

नीराजन न०नीरस्य शान्त्युदकस्य अजनं चेपोऽत्र नि०, निःशेषेण राजनमत्र वा । दीपादिना सत्कारे निर्मञ्छने, 'पञ्च-नीराजनं कुर्यात् प्रथमं दीपमालया । द्वितीयं सोदकाब्जेन तृतीयं धौतवाससा । चूताश्वत्थादिपत्रैश्च चतुर्थं परिकीर्त्तितम् । पञ्चमं प्रणिपातेन साष्टाङ्गेन यथाविधी'त्युक्तादिशा दीपादिभिः पञ्चवारसंस्कारे आरात्रिके, आश्विनमासादौ घोटकादेः पूजनविशेषे च ।

नीराजना स्त्री० निःशेषेण राजना राज-णिच्-युच् । दीपादिना संस्कारे 'नीराजनां जनयतामिति' नैषधम् । वाजि-नीराजनाविधाविति रघुः । [रोगरहिते त्रि० ।

नीरुज् स्त्री० निवृत्ता रुक् । स्वास्थ्ये । निर्गता रुक् यस्मात् ।

नीरुज न० निवृत्ता रुजा यस्मात् ५ब० । कुष्ठौषधौ (कुड़)

नील पु० नील वर्णे क । इलावृतवर्षस्योत्तरस्थे रम्यक वर्षस्य मर्यादापर्वते, भारतवर्षस्थे पर्वतभेदे, वानरभेदे, निधिभेदे, लाञ्छने, वटवृक्षे, 'चरणानि मुखं पुच्छं यस्य श्वेतानि गोपतेः । लाक्षारससवर्णश्च तं नीलमिति निर्दिशेदि'त्युक्ते, 'लोहितो यस्तु वर्णेन पुच्छाग्रेण तु पाण्डुरः । श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते' इत्युक्ते च वृषभेदे, 'नीलं वा वृषमुत्सृजेदि'ति वायुपुराणम् । कृष्णवर्णे च । तद्वति त्रि० । औषधौ स्त्री० ङीप् । नील्या रक्तमन् । नीलीरक्ते त्रि० । इन्द्रनीलमणौ (नीलम) तालीशपत्रे, विषे, सौवीराञ्जने च (तुंते) न० ।

नीलक न० नील इव कायति कै-क । (कालालवण) काच-लवणे, वीजगणितोक्तायां यावत्तावत्का।नत्थापनार्थायामव्यक्त-राशिसंज्ञायां, लौहभेदे च । असनवृक्षे पु० ।

नीलकण्ठ पु० नीलः कण्ठोऽस्य । 'क्षीराब्धे र्मथ्यमानाच्च विषं हालाहलोऽद्भुत् । हरेण धारितं कण्ठे नीलकण्ठस्ततो हर' इत्युक्ते शिवे, मयूरे, दात्यूहे, ग्रामचटके, खञ्जने, पीतसारे-चन्दनभेदे च । मूलके न० । [वृक्षे

नीलकन्द पु० नीलः कन्दो मूलमस्य । विषकन्दे महिषकन्दे च

नीलकुरण्टक पु० कर्म्म० । नीलझिण्ट्याम् । नीलझिण्टी-त्यप्यत्र । [वृक्षे च ।

नीलताल पु० तलमेव तालं नीलं तालमस्य । हिन्ताले, तमाल

नीलदूर्व्वा स्त्री०कर्म्म० । हरितवर्णदूर्व्वायाम् । [वति त्रि० ।

नीलध्वज पु० नीलाकारो ध्वज इव । तालवृक्षे । नीलध्वज-

नीलनिर्य्यासक पु० नीलवर्णो निर्य्यासो यस्य कप् । नील-वर्णोऽसनवृक्षे । नीलवर्णनिर्य्यासे पु० । ६ब० । तद्वति त्रि० ।

नीलपत्र न० नीलं पत्रं पर्णं पुष्पदलं वा (पापड़ि) यस्य । नीलवर्णे कुवले, गुण्डतृणे, अश्मन्तकवृक्षे नीलासनवृक्षे, दाड़िमे च । कर्म्म० नीलवर्णपर्णे न० ६ब० । तद्वति त्रि० ।

नीलपुष्प पु० नीलं पुष्पमस्य । नीलभृङ्गराजे, नीलाम्लाने च । ग्रन्थिपर्णे न० । अपराजितायां स्त्री० । अतस्यां (मसिना) ङीप् । स्वार्थे कन् तत्रैव ।

नीलफला स्त्री० नीलं फलं यस्याः । जम्बूवृक्षे ।

नीलमणि पु० कर्म्म० । (नीलम) इन्द्रनीलमणौ ।

नीलमाष पु० कर्म्म० । माषभेदे (कालकलाइ) ।

नीललोहित पु० नीलः कण्ठे लोहितः केशेषु । शिवे तदु-द्देश्यके व्रतभेदे, कृष्णरक्तमिश्रिते वर्णे च । तद्वति त्रि० कर्म्म० । जम्ब्वां स्त्री० । [भूम्यांवलतायां, कृष्णभेके च ।

नीलवर्षाभू पु० वर्षायां भवति भू-क्विप् कर्म्म० । कृष्णवर्णा-

नीलवल्ली स्त्री० कर्म्म० । वन्दायाम् (परगाछा) ।

नील(ली)वस्त्र नील्या रक्तं नीलं कर्म्म० नील्या वा रक्तं वस्त्रं शाक० । नील्या रञ्जिते वस्त्रे 'नीलीवस्त्रं न स्पृशेदि'ति स्मृतिः । नीलवसनादयोऽप्यत्र । ६ब० । तद्वति त्रि० ।

नीलवृन्त न० नीलं वृन्तमस्य । तूले ।

नीलवृषा स्त्री० नीलवर्णं पत्रं पुष्पं फलं च वर्षति प्रसूते वृष-क । वार्त्ताकीभेदे । [सरस्वती'ति तन्त्रोक्तम् ।

नीलसरस्वती स्त्री० द्वितीयविद्यायां तारायाम् । 'मातर्नील-

नीलसार पु० नीलः सारोऽस्य । तिन्दुवृक्षे (केंद) । [येऽप्यत्र

नीलसिन्दुक पु०कर्म्म० । कृष्णवर्णसिन्दुवारे नीलसिन्दुवाराद-

नीलाञ्जन न० कर्म्म० । सौवीराञ्जने (तुंते) ।

नीलाम्बर पु० नीलमम्बरं यस्य । बलदेवे, शनैश्चरे च । कर्म्म० । नीलीरक्ते वस्त्रे न० । ६ब० तद्वति त्रि० ।

नीलाम्ला पु० ईषत्कालेन म्लायति आ+म्ला-क कर्म्म० । नील

झिण्टयाम्। तस्या हि पुष्पमल्पकालेनैव गलति।
नीलालु पु० कर्म्म०। श्यामवर्णकन्दे आलुभेदे।
नीलासन पु० कर्म्म०। (पियासाल) वृक्षभेदे। [वृति च।
नीलिनी स्त्री० नीलोवर्णोऽस्त्यस्याः इनि। नीलीवृक्षे कृष्णति·
नीलोत्पल न० कर्म्म०। इन्दीवरे सौगन्धिके नीलवर्णे कुमुदे
नीवाक पु० नियतं वाको वचनं वच-घञ् दीर्घः। महार्घहेतो
धान्यसङ्ग्रहादरे। [कडङ्करीयैरि'ति रघुः।
नीवार पु० नि+वृ-घञ् दीर्घः। तृणधान्यभेदे 'नीवारपाकादि
नीवि(वी) स्त्री० निव्ययति निवीयते वा नि+व्ये इन् यलोपः
दीर्घो डिच्च वा ङीप्। वणिजां मूलधने, कटीवस्त्रबन्धे च
'नीविं प्रति प्रणिहिते तु करे' इति सा०द०। [जनपदे।
नीवृत् पु०स्त्री० नियतं वर्त्ततेऽत्र नि+वृत-क्विप् दीर्घः। देशे,
नीशार पु० नितरां शीर्य्यते हिमानिलावत्नानेन वा नि+
शॄ-घञ् दीर्घः। हिमानिलनिवारणे प्रावरणे, काण्ड
पटे च (कानात्)। [हिमे च।
नीहार पु० निह्रियते नि+हृ-घञ् दीर्घः। घनीभूते शिशिरे,
नु अव्य० नुदति नौति वा मित०डु। विकल्पे, अनुनये, अतीते,
प्रश्ने, हेतौ, वितर्के, अपमाने, अपदेशे, अनुतापे च।
नुड वधे तु० कु० प०सक-सेट्। नुडति अनुडीत्। न णत्वम्
नुति स्त्री० नु-क्तिन्। स्तवे, प्रणामे च।
नुत्त(न्न) त्रि० नुद-क्त तस्य वा नः। प्रेरिते, क्षिप्ते च।
नूतन त्रि० नव एव नव+तन नवस्य नूः। अभिनवे नवीने।
त। नूत्नोऽप्यत्र। [वृत्ते।
नूद पु० नुदति पापं क पृ०दीर्घः। अश्वत्थाकारे ब्रह्मदारुणि
नूनम् अव्य० नु+ऊन-अमि। वितर्के, निश्चिते, स्मरणे,
वाक्यपूरणे, उत्प्रेक्षाद्योतने च। [पादाङ्गदे।
नूपुर न० नू-क्विप् नुवि पुरति पुर-अग्रगमने क। (नेपुर)
नृ पु० नी-ऋन् डिच्च। मनुष्ये, पुरुषे च। जातौ ङीप्। नारी
नृग पु० इक्ष्वाकुवंश्ये नृपभेदे।
नृकरोटिका स्त्री० ६त०। नरकपाले।
नृचक्षस् पु० नॄन् चष्टे पश्यति भक्ष्यत्वेन चक्ष-असुन् न ख्या
देशः। राक्षसे। [नर्त्स्यति।
नृत नर्त्तने दि०पर० अक०सेट्। नृत्यति अनर्त्तीत् नर्त्तिष्यति-
नृत्त(त्य) न० नृत-क्त क्यप् वा। तालमानयुक्ते सविलासाङ्ग-
विक्षेपरूपे नर्त्तने।
नृप पु० नॄन् पाति रक्षति पा-क। 'चतुर्योजनपर्य्यन्तेष्वधिकारी
नृपो भवे'दित्युक्ते राजविशेषे, राजमात्रे च।
नृपकन्द पु० कन्दानां नृपः श्रेष्ठः राजद०। राजपलाण्डौ।

नृपति पु० ६त०। कुवेरे, राजनि च। [वृत्तादयोऽप्यत्र।
नृपद्रुम पु० द्रुमाणां नृपः राजद०। राजवृक्षे आरग्वधे राजः
नृपप्रिय पु० ६त०। (वेडुवांश) वंशभेदे तस्य दुर्गवेष्टनकारि-
त्वात्तत्प्रियत्वम्। राजपलाण्डौ, शालिधान्ये, आम्रे च।
राजवल्लभे त्रि०। केतक्यां राजखर्ज्जूर्य्याञ्च स्त्री०।
नृपप्रियफला स्त्री० नृपप्रियं फलं यस्याः। वार्त्ताक्याम्।
नृपसभ न० नृपाणां सभा शाला संहति र्वा। राजसमूहे
राजास्पदशालायाञ्च।
नृपोचित पु० नृपेषु उचितः। राजमाषे। राजयोग्ये त्रि०।
नृयज्ञ पु० नृणां यज्ञः। अतिथिपूजने। नरयज्ञादयोऽप्यत्र।
नृवराह पु० ना वराहः। अंशाभ्यां मनुष्यवराहाकृतौ
भगवदवतारभेदे। [परद्रोहिणि च।
नृशंस त्रि० नॄन् शंसति शन्सु हिंसायाम् अण्। घातुके, क्रूरे,
नृसिंह पु० ना सिंहः। अंशाभ्यां मनुष्यसिंहाकृतियुक्ते
भगवतोऽवतारभेदे।
नॄ नीतौ क्र्यादि० प्वादि० पर० सक० सेट्। नृणाति अनारीत्
अणोपदेशत्वान्न णत्वम्। [नरयति। न णत्वम्।
नॄ नये भ्वा०पर०सक०सेट् वृद्धा०। नरति अनारीत्। णिच्
नेजक पु० निज-शुद्धौ -ण्वुल्। रजके। शोधकमात्रे त्रि०।
नेतृ त्रि० नी-तृच्। प्रभौ, निर्वाहके नायके, प्रवर्त्तके, प्रापके,
च। स्त्रियां ङीप्। निम्बवृक्षे पु०।
नेत्र न० नयति नीयते वाऽनेन ष्ट्रन्। मन्थनदामनि, वस्त्रभेदे,
वृक्षमूले, रथे, जटायाम्, नाड्याम्, शलाकायाम्, चक्षुषि
च। प्रापयितरि, नयनसाधने, प्रवर्त्तके च त्रि०।
नेत्रच्छद पु० नेत्रं छाद्यतेऽनेन छद णिच्-क ह्रस्वः। नेत्रपि-
धायके चर्म्ममये नेत्रपुटे।
नेत्रपर्य्यन्त पु० नेत्रयोः पर्य्यन्तः कोणः सीमा। अपाङ्गे।
नेत्रमल न० ६त०। चक्षुर्मले दूषिकायाम् (पिचुटि)।
नेत्ररञ्जन न० नेत्रं रज्यते अनेन रन्ज-करणे ल्युट्। कज्जले
नेत्ररोगहन् पु० नेत्ररोगं हन्ति हन-क्विप्। वृश्चिकालीवृक्षे
तस्य हि नेत्ररोगनाशकत्वं वैद्यके प्रसिद्धम्।
नेत्राम्बु न० ६त०। चक्षुर्जले अश्रुणि। [वृक्षभेदे।
नेत्रोपमफल पु० नेत्रं उपमा यस्य तादृशं फलमस्य। (वादाम)
नेत्रौष(धि)धी स्त्री० ६त० वा ङीप्। अजशृङ्ग्याम् (गाड़रशिङ्गा)।
नेदिष्ठ त्रि० अतिशयेनान्तिकः इष्ठन् नेद देशः। अतिशयनिकटस्थे
नेदीयस् त्रि० अतिशयेनान्तिकः ईयसुन् नेदादेशः। अत्यन्त-
समीपस्थे। [नाटकादेरभिनयार्थसज्जाभूमौ च।
नेपथ्य न० नी-विच् नयः नेतुः पथ्यम्। भूषणे, वेशे, वेशस्थाने,